

**ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ПЕДАГОГИКА УНИВЕРСИТЕТИ
ҲУЗУРИДАГИ ПЕДАГОГ КАДРЛАРНИ ҚАЙТА
ТАЙЁРЛАШ ВА УЛАРНИНГ МАЛАКАСИНИ
ОШИРИШ ТАРМОҚ МАРКАЗИ**

ТЕХНОЛОГИЯ ТАЪЛИМИ

**Технология фанини ўқитишнинг
инновацион муҳитини лойиҳалаш**

**МОДУЛИ БЎЙИЧА
ЎҚУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУА**

ТОШКЕНТ-2021

Мазкур ўқув-услубий мажмуа Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг 2020 йил 7 декабрдаги 648-сонли буйруғи билан тасдиқланган ўқув режа ва дастур асосида тайёрланди.

Тузувчи: О.А.Қўйсинов-Низомий номидаги ТДПУ “Технология таълими” кафедраси доценти., п.ф.д., доцент, А.Б.Тўраев- катта ўқитувчи.

Такризчилар: З.Исмоилова – Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш муҳандислари институти “Педагогика, психология ва ўқитиш методикаси” кафедраси мудир, педагогика фанлари доктори, профессор.

Ў.Қ.Толипов - Низомий номидаги ТДПУ “Технология таълими” кафедраси мудир, педагогика фанлари доктори, профессор.

Ўқув-услубий мажмуа ТДПУ Кенгашининг 2020 йил 27 августдаги 1/3.6-сонли қарори билан нашрга тавсия қилинган.

МУНДАРИЖА

I. ИШЧИ ДАСТУР	4
II. МОДУЛНИ ЎҚИТИШДА ФОЙДАЛАНИЛАДИГАН ИНТЕРФАОЛ ТАЪЛИМ МЕТОДЛАРИ	12
III. НАЗАРИЙ МАШҒУЛОТ МАТЕРИАЛЛАРИ.....	20
IV. АМАЛИЙ МАШҒУЛОТ МАТЕРИАЛЛАРИ.....	72
V. ГЛОССАРИЙ.....	96
VI. ФОЙДАЛАНИЛАГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ.....	99

I. ИШЧИ ДАСТУР

КИРИШ

Дастур Ўзбекистон Республикасининг 2020 йил 23 сентябрда тасдиқланган “Таълим тўғрисида”ги Қонуни, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги ПФ-4947-сон, 2019 йил 27 августдаги “Олий таълим муассасалари раҳбар ва педагог кадрларининг узлуксиз малакасини ошириш тизимини жорий этиш тўғрисида”ги ПФ-5789-сон, 2019 йил 8 октябрдаги “Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-5847-сон ва 2020 йил 29 октябрдаги “Илм-фанни 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-6097-сонли Фармонлари, 2020 йил 27 февралдаги “Педагогик таълим соҳасини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-4623-сонли Қарори, 2020 йил 30 сентябрдаги Ўқитувчи ва мураббийлар кунига бағишланган тантанали маросимдаги “Ўқитувчи ва мураббийлар—янги Ўзбекистонни барпо этишда катта куч, таянч ва суянчимиздир” номли нутқи ҳамда Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2019 йил 23 сентябрдаги “Олий таълим муассасалари раҳбар ва педагог кадрларининг малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги 797-сонли Қарорида белгиланган устувор вазифалар мазмунидан келиб чиққан ҳолда тузилган бўлиб, у олий таълим муассасалари технология таълими йўналишида фаолият олиб бораётган педагог кадрларининг касб маҳорати ҳамда инновацион компетентлигини ривожлантириш, Технология фанини ўқитишнинг инновацион муҳитини лойиҳалашга оид илғор хорижий тажрибалар, янги билим ва малакаларни ўзлаштириш, шунингдек амалиётга жорий этиш кўникмаларини такомиллаштиришни мақсад қилади.

Модулнинг мақсади ва вазифалари

“Технология фанини ўқитишнинг инновацион муҳитини лойиҳалаш” модулининг **мақсади:** олий таълим муассасалари технология таълими йўналишида фаолият олиб бораётган педагог кадрларининг қайта тайёрлаш ва малака ошириш жараёнида ўқув машғулотларни инновацион, технологик, аксиологик, акмеологик, креатив, модулли-компетентли ёндашув асосида ташкил этиш ва ўтказишга оид янги билимлар, кўникма ва малакаларини ривожлантиришдан иборат.

Модулнинг **вазифаларига** қуйидагилар киради:

Узлуксиз таълим босқичларида технологик таълим тизимида узвийлик ва узлуксизлигини таъминлаш муаммоларини аниқлаш;

Технологик таълим фанларини кредит модул тизимида ўқитишни ташкил этиш;

Технологик таълимга оид махсус фанлар бўйича машғулотларни ташкил этишда инновацион технологиялардан фойдаланиш маҳорати, ижодкорлиги ва новаторлигини ошириш;

Ўқув машғулотларини интерфаол таълим методлар (ўқув лойиҳаси, кейс-стади, SMART-education, алгоритмик харита, Кейзен каби технологиялар)ни таълим жараёнига қўллаш методикасини ўрганиш;

Технологик таълимга оид фанлар бўйича машғулотларни ташкил этишда таълим шакллари, воситаларининг роли ва улардан фойдаланиш методикасини аниқлаш ва ишлаб чиқиш;

Олий таълим муассасаларида талабаларнинг билим, кўникма, малакалари ва компетенцияларини назорат қилиш ва баҳолаш методикасини ўрганиш;

Олий таълим муассасаларида технология фани ўқитувчиларини тайёрлашда ўқитишнинг инновацион технологиялар асосида лойиҳалаштириш ва ташкиллаштириш;

Технологик таълимни ташхис қилиш, коррекциялаш ва прогноз қилиш методикасини ўрганиш;

Таълим жараёнида ўқувчиларнинг хусусиятларини ўрганиш: кузатиш, диагностик суҳбатлар, касбга мослашиш, профессиография каби тушунчаларни амалиётга жорий этиш.

Технология таълимида АКТдан фойдаланиш методикаси (реал объектлар, мультимедиа, электрон дарслик ва бошқ). Таълим жараёнига метод, восита ва шаклларни жорий этиш.

Модул бўйича тингловчиларнинг билими, кўникмаси, малакаси ва компетенцияларига қўйиладиган талаблар

Тингловчи:

- технологик таълим соҳасининг узлуксиз таълим тизимидаги узвийлигининг аҳамиятини;
- технологик таълимнинг предмети ва вазифаларини;
- технологик таълимнинг долзарб муаммолари ва уларни тадқиқ этиш методларини;
- технологик ва касб таълимида асосий дидактик категориялари, қонуниятлари ва принципларини **билиши** керак.

Тингловчи:

- технологик ва касб таълимида ўқув-ишлаб чиқариш таълими билан ҳамкорлигини таъминлаш;
- технологик ва касб таълими жараёнида предметлараро алоқадорлигини (STEAM-таълими) таъминлаш;
- технологик ва касб таълимида услубий ишларни ташкил этиш ва бошқариш;

- узлуксиз таълим турлариаро технологик таълим тизимида узвийлик ва узлуксизлигини таъминлаш;
- технологик таълим фанларини ўқитишда замонавий ёндашувлар асосида кредит модуль тизимини ташкил этиш;
- технологик таълимга оид махсус фанлар бўйича машғулотларни ташкил этишда инновацион технологиялардан фойдаланиш;
- интерфаол таълим методлари, ўқув лойиҳаси, кейс-стади таълим технологияларини қўллаш;
- SMART-education, алгоритмик харита, Кейзен каби технологияларни таълим жараёнига татбиқ этиш *кўникмаларига* эга бўлиши зарур.

Тингловчи:

- технологик таълимга оид фанлар бўйича машғулотларни ташкил этишда таълим шакллари, воситаларининг роли ва улардан фойдаланиш;
- олий таълим муассасаларида талабаларнинг билим, кўникма, малакалари ва компетенцияларини назорат қилиш ва баҳолаш мониторингини юритиш *малакаларига* эга бўлиши зарур.

Тингловчи:

- технологик таълимнинг бошқа фанлар билан ўзаро алоқадорлигини таъминлаш (STEAM-таълимининг амалий татбиқ этилганлиги. Моддий-техник базани ривожлантиришнинг илмий-методик асослари);
- Ўзбекистонда технология фани ўқитувчиларини тайёрлаш муаммоларига оид илмий-тадқиқотларни таҳлил қилиш;
- технология фани ўқитувчига қўйиладиган квалификацион талаблар (шахсий ва касбий; креативлиги ва компетентлиги, технологик таълимни ривожлантиришга оид илғор хорижий тажрибалар) қиёсий таҳлил қилиш;
- олий таълим муассасаларида технология фани ўқитувчиларини тайёрлашда ўқитишнинг инновацион технологиялар асосида лойиҳалаштириш ва ташкиллаштириш;
- технологик таълимни ташхис қилиш, коррекциялаш ва прогноз қилиш;
- таълим жараёнида ўқувчиларининг хусусиятларини ўрганиш: кузатиш, диагностик суҳбатлар, касбга мослашиш, профессиография каби тушунчаларни амалиётга жорий этиш;
- технология таълимида АКТдан фойдаланиш методикаси (реал объектлар, мультимедиа, электрон дарслик ва бошқ) *компетенциясига* эга бўлиши лозим..

Модулни ташкил этиш ва ўтказиш бўйича тавсиялар

“Технология таълими” йўналиши бўйича машғулотлар назарий ва амалий шаклларда олиб борилади.

Курсни ўқитиш жараёнида ўқитишнинг инновацион ва ахборот-коммуникация технологиялари ҳамда интерфаол таълим методлари қўлланилиши назарда тутилган: яъни,

- назарий машғулотларда тақдимотлар, мавзуга оид фильмлар ҳамда компьютер технологияларини жорий этиш;

- амалий машғулотларда техник воситалардан, экспресс-сўровлар, тест сўровлари, ақлий ҳужум, гуруҳли фикрлаш, кичик гуруҳлар билан ишлаш, ва бошқа интерфаол таълим методларини қўллаш назарда тутилади.

Модулнинг ўқув режадаги бошқа модуллар билан боғлиқлиги ва узвийлиги

“Технология фанини ўқитишнинг инновацион муҳитини лойиҳалаш” модули мазмуни ўқув режадаги “Кредит модул тизими ва ўқув жараёнини ташкил этиш”, “Илмий ва инновацион фаолиятни ривожлантириш”, “Педагогнинг касбий профессионалигини ошириш”, “Таълим жараёнига рақамли технологияларни жорий этиш”, “Технология таълимини ривожлантириш стратегиялари” ва “Технологик ва касб таълими дидактикаси” ўқув модуллари билан узвий боғланган ҳолда педагогларнинг касбий педагогик тайёргарлик даражасини оширишга хизмат қилади.

Модулнинг услубий жиҳатдан узвий кетма-кетлиги

Асосий қисмда (маъруза) модулнинг мавзулари мантиқий кетма-кетликда келтирилади. Ҳар бир мавзунинг моҳияти асосий тушунчалар ва тезислар орқали очиб берилади. Бунда мавзу бўйича тингловчиларга етказилиши зарур бўлган билим ва кўникмалар тўла қамраб олиниши керак.

Асосий қисм сифатига қўйиладиган талаб мавзуларнинг долзарблиги, уларнинг иш берувчилар талаблари ва ишлаб чиқариш эҳтиёжларига мослиги, мамлакатимизда бўлаётган ижтимоий-сиёсий ва демократик ўзгаришлар, иқтисодий эркинлаштириш, иқтисодий-ҳуқуқий ва бошқа соҳалардаги ислохотларнинг устувор масалаларини қамраб олиши ҳамда фан ва технологияларнинг сўнгги ютуқлари эътиборга олиниши тавсия этилади.

Модулнинг олий таълимдаги ўрни

Модулни ўзлаштириш орқали тингловчилар олий таълим муассасалари технология таълими йўналишида фаолият олиб бораётган педагог кадрларининг қайта тайёрлаш ва малака ошириш жараёнида ўқув машғулотларни инновацион, технологик, аксиологик, акмеологик, креатив, модулли-компетентли ёндашув асосида ташкил этиш ва ўтказиш методикасига эга бўладилар.

Модул бўйича соатлар тақсимоги

№	Модул мавзулари	Умумий соат	Жами аудитория соати	Жумладан			Мустақил таълим
				назарий	амалий	қўчма машғулот	
1.	Узлуксиз таълим босқичларида технологик таълим тизимида узвийлик ва узлуксизлигини таъминлаш муаммолари	4	2	2		-	-
2.	Технологик таълим фанларини кредит модул тизимида ўқитишни ташкил этиш. Кредит-модул тизими тамойиллари, турлари, таркибий қисмлари	4	2	2		-	-
3.	Технологик таълимга оид махсус фанлар бўйича машғулотларни ташкил этишда педагогнинг инновацион технологиялардан фойдаланиш маҳорати, ижодкорлиги ва новаторлиги	2	2	-		-	-
4.	Ўқув фанларини интеграциялаш турлари, йўналишлари, типлари, функциялари. Технологик таълимга оид фанлар бўйича машғулотларни ташкил этишда таълим шакллари, воситаларининг роли ва улардан фойдаланиш методикаси.	2	2	2		-	-
5.	Олий таълим муассасаларида технология фани ўқитувчиларини тайёрлашда ўқитишнинг инновацион технологиялар асосида лойиҳалаштириш ва ташкиллаштириш	2	2		2	-	-
6.	Интерфаол таълим методлари: ўқув лойиҳаси, кейс-стади SMART-education, алгоритмик харита, Кейзен каби технологияларни таълим жараёнига татбиқ этиш методикаси.	4	4	-	4	-	-

7.	Таълим жараёнида ўқувчиларнинг хусусиятларини ўрганиш: кузатиш, диагностика суҳбатлар, касбга мослашиш, профессиография каби тушунчаларни амалиётга жорий этиш	2	2	2			
8.	Технология таълимида АКТдан фойдаланиш методикаси (реал объектлар, мультимедиа, электрон дарслик ва бошқ). Таълим жараёнига метод, восита ва шаклларни жорий этиш	2	2	2			
9.	Технологик таълимни ташхис қилиш, коррекциялаш ва прогноз қилиш методикаси	2	2	2			
10.	Олий таълим муассасаларида талабаларнинг билим, кўникма, малакалари ва компетенцияларини назорат қилиш ва баҳолаш мониторинги	2	2	2			
Жами		22	22	8	14	-	-

НАЗАРИЙ МАШҒУЛОТЛАР МАЗМУНИ

1-Мавзу: Узлуксиз таълим босқичларида технологик таълим тизимида узвийлик ва узлуксизлигини таъминлаш муаммолари.

Узвийликни таъминлаш педагогик муаммо сифатида. Узвийликни таъминлашнинг психологик-педагогик асослари

2-мавзу. Технологик таълим фанларини кредит модул тизимида ўқитишни ташкил этиш. Кредит-модул тизими тамойиллари, турлари, таркибий қисмлари

Кредит тизими. ECTS кредитлари: хусусиятлари ва тамойиллари. Кредит тизими асосида таълим жараёнларини ташкил этиш ва унинг сифатини таъминлашнинг инновацион методлари.

3-мавзу. Технологик таълимга оид махсус фанлар бўйича машғулотларни ташкил этишда педагогнинг инновацион технологиялардан фойдаланиш маҳорати, ижодкорлиги ва новаторлиги.

Технология таълими ўқитувчисининг касбий-педагогик муҳим сифатлари. Технология таълими ўқитувчисининг касбий-педагогик ижодкорлигини ривожлантириш тизими. Професионал ўқитувчи шахси. махсус фанлар бўйича машғулотларни ташкил этишда педагогнинг бошқарув маҳорати, техникаси ва услублари

4 - Мавзу: Ўқув фанларини интеграциялаш турлари, йўналишлари, типлари, функциялари. Технологик таълимга оид фанлар бўйича машғулотларни ташкил этишда таълим шакллари, воситаларининг роли ва улардан фойдаланиш методикаси

Ўқув фанларини интеграциялаш турлари, йўналишлари, типлари, функциялари. Технологик таълимга оид фанлар бўйича машғулотларни ташкил этишда таълим шакллари. Технологик таълимга оид фанлар бўйича машғулотларни ташкил этишда таълим воситаларининг роли

АМАЛИЙ МАШЎУЛОТ МАЗМУНИ

1-амалий машғулот: Мавзу: Олий таълим муассасаларида технология фани ўқитувчиларини тайёрлашда ўқитишнинг инновацион технологиялар асосида лойиҳалаштириш ва ташкиллаштириш (2 соат).

Шахсий ва касбий сифатлар ва уларнинг қиёсий нисбатини. “Креативлик” тушунчасининг тавсифланишини. “Компетентлик” ва “Касбий компетентлик” тушунчаларининг мазмун- моҳияти.

2-амалий машғулот: Мавзу: Интерфаол таълим методлари: ўқув лойиҳаси, кейс-стади SMART-education, алгоритмик харита, Кейзен каби технологияларни таълим жараёнига татбиқ этиш методикаси (4 соат).

Интерфаол таълим методлари: ўқув лойиҳаси, кейс-стади SMART-education, алгоритмик харита.

3-амалий машғулот: Мавзу: Таълим жараёнида ўқувчиларнинг хусусиятларини ўрганиш: кузатиш, диагностик суҳбатлар, касбга мослашиш, профессиография каби тушунчаларни амалиётга жорий этиш (2 соат)

Таълим жараёнида ўқувчиларнинг хусусиятларини ўрганиш: кузатиш, диагностик суҳбатлар, касбга мослашиш, профессиография каби тушунчаларни амалиётга жорий этиш

4-амалий машғулот: Мавзу: Технология таълимида АКТдан фойдаланиш методикаси (реал объектлар, мультимедиа, электрон дарслик ва бошқ). Таълим жараёнига метод, восита ва шаклларни жорий этиш (2 соат)

Қайта тайёрлаш ва малака ошириш тингловчиларида интернет тармоғидан ахборотларни излаш, таҳлил қилиш асосида уларда креатив қобилиятни шакллантиришга оид кўникмаларини ривожлантириш

5-амалий машғулот: Мавзу: Технологик таълимни ташхис қилиш, коррекциялаш ва прогноз қилиш методикаси (2 соат)

Технология таълими йўналишида таҳсил олаётган тингловчиларнинг “Касб танлаш мотивини аниқлаш”, “Ўқувчиларни касбий йўналганлигини аниқлаш” ва “Касб танлашда типик хатоликлар” бўйича амалий кўникмаларини ривожлантиришдан иборат

6-амалий машғулот: Мавзу: Олий таълим муассасаларида

**талабаларнинг билим, кўникма, малакалари ва компетенцияларини
назорат қилиш ва баҳолаш мониторинги (2 соат)**

Қайта тайёрлаш ва малака ошириш тингловчиларида меҳнат таълимини ташхис қилиш, коррекциялаш ва башоратлаш методикасига оид кўнималарини ривожлантириш

ЎҚИТИШ ШАКЛЛАРИ

Мазкур модул бўйича қуйидаги ўқитиш шаклларидан фойдаланилади:

- маърузалар, амалий машғулотлар (маълумотлар ва технологияларни англаб олиш, ақлий қизиқишни ривожлантириш, назарий билимларни мустаҳкамлаш);

- давра суҳбатлари (кўрилаётган лойиҳа ечимлари бўйича таклиф бериш қобилиятини ошириш, эшитиш, идрок қилиш ва мантиқий хулосалар чиқариш);

- баҳс ва мунозаралар (лойиҳалар ечими бўйича далиллар ва асосли аргументларни тақдим қилиш, эшитиш ва муаммолар ечимини топиш қобилиятини ривожлантириш).

II. МОДУЛНИ ЎҚИТИШДА ФОЙДАЛАНИЛАДИГАН ИНТЕРФАОЛ ТАЪЛИМ МЕТОДЛАРИ

“SWOT-таҳлил” методи

Методнинг мақсади: мавжуд назарий билимлар ва амалий тажрибаларни таҳлил қилиш, таққослаш орқали муаммони ҳал этиш йўллари топишга, билимларни мустаҳкамлаш, такрорлаш, баҳолашга, мустақил, танқидий фикрлашни, ностандарт тафаккурни шакллантиришга хизмат қилади.

Намуна: Муаммоли таълим ёндашувларининг SWOT таҳлилини ушбу жадвалга туширинг.

S	Муаммоли таълим ёндашувларининг кучли томонлари	
W	Муаммоли таълим ёндашувларининг кучсиз томонлари	
O	Муаммоли таълим ёндашувларининг имкониятлари (ички)	
T	Муаммоли таълим ёндашувларини амалда қўллашдаги тўсиқлар (ташқи)	

“Кейс-стади” методи

“Кейс-стади” – инглизча сўз бўлиб, (“case” – аниқ вазият, ҳодиса, “study” – ўрганмоқ, таҳлил қилмоқ) аниқ вазиятларни ўрганиш, таҳлил қилиш асосида ўқитишни амалга оширишга қаратилган метод ҳисобланади.

Кейсда очик ахборотлардан ёки аниқ воқеа-ҳодисадан вазият сифатида таҳлил учун фойдаланиш мумкин.

Мазкур метод муаммоли таълим методидан фарқли равишда реал вазиятларни ўрганиш асосида аниқ қарорлар қабул қилишга асосланади. Агар у ўқув жараёнида маълум бир мақсадга эришиш йўли сифатида қўлланилса, метод характериға эға бўлади, бирор бир жараёни тадқиқ этишда босқичма-босқич, маълум бир алгоритм асосида амалга оширилса, технологик жиҳатни ўзида акс эттиради.

“Кейс-стади методи” ни амалга ошириш босқичлари

Иш босқичлари	Фаолият шакли ва мазмуни
1-босқич: Кейс ва унинг ахборот таъминоти билан таништириш.	<ul style="list-style-type: none"> ✓ якка тартибдаги аудио-визуал иш; ✓ кейс билан танишиш(матнли, аудио ёки медиа шаклда); ✓ ахборотни умумлаштириш; ✓ ахборот таҳлили; ✓ муаммоларни аниқлаш.
2-босқич: Кейсни аниқлаштириш ва ўқув топшириғни белгилаш.	<ul style="list-style-type: none"> ✓ индивидуал ва гуруҳда ишлаш; ✓ муаммоларни долзарблик иерархиясини аниқлаш; ✓ асосий муаммоли вазиятни белгилаш.
3-босқич: Кейсдаги асосий муаммони таҳлил этиш орқали ўқув топшириғининг ечимини излаш, ҳал этиш йўллариини ишлаб чиқиш.	<ul style="list-style-type: none"> ✓ индивидуал ва гуруҳда ишлаш; ✓ муқобил ечим йўллариини ишлаб чиқиш; ✓ ҳар бир ечимнинг имкониятлари ва тўсиқларни таҳлил қилиш; ✓ муқобил ечимларни танлаш.
4-босқич: Кейс ечимини шакллантириш ва асослаш, тақдимот.	<ul style="list-style-type: none"> ✓ якка ва гуруҳда ишлаш; ✓ муқобил вариантларни амалда қўллаш имкониятларини асослаш; ✓ ижодий-лойиҳа тақдимотини тайёрлаш; ✓ якуний хулоса ва вазият ечимининг амалий аспектларини ёритиш.

“Кейс-стади” методининг ўзига хос хусусиятлари

- изланишга доир фаолиятнинг мавжуд бўлиши;
- жамоавий ва гуруҳларда ўқитиш;
- индивидуал, гуруҳли ва жамоавий иш шакллари интеграцияси;

- хилма-хил ўқув лойиҳаларини ишлаб чиқиш;
- муваффақиятга эришиш учун талабаларнинг ўқув-билиш фаолиятини рағбатлантириш.

“Тушунчалар таҳлили” методи

Методнинг мақсади: мазкур метод таълим олувчиларни мавзу бўйича таянч тушунчаларни ўзлаштириш даражасини аниқлаш, ўз билимларини мустақил равишда текшириш, баҳолаш, шунингдек, янги мавзу бўйича дастлабки билимлар даражасини ташхис қилиш мақсадида қўлланилади. Методни амалга ошириш тартиби:

- иштирокчилар машғулот қоидалари билан таништирилади;
- ўқувчиларга мавзуга ёки бобга тегишли бўлган сўзлар, тушунчалар номи туширилган тарқатмалар берилади (индивидуал ёки гуруҳли тартибда);
- таълим олувчилар мазкур тушунчалар қандай маъно англатиши, қачон, қандай ҳолатларда қўлланилиши ҳақида ёзма маълумот берадилар;
- белгиланган вақт якунига етгач ўқитувчи берилган тушунчаларнинг тўғри ва тўлиқ изоҳини ўқиб эшиттиради ёки слайд орқали намойиш этади;
- ҳар бир иштирокчи берилган тўғри жавоблар билан ўзининг шахсий муносабатини таққослайди, фарқларини аниқлайди ва ўз билим даражасини текшириб, баҳолайди.

- Намуна:** 1. “Ҳаракатланувчи содда қурилмалар (монипулятор, роботлар)”.
2. “Рўзғоршунослик”.
3. “Электроника” тушунчаларини берилган жадвал асосида таҳлил қилинг.

Тушунчалар	Сизнингча бу тушунча қандай маънони англатади?	Қўшимча маълумот

“Венн диаграммаси” методи

Венн диаграммаси – график кўринишда бўлиб, олинган натижаларни умумлаштириб, улардан бир бутун хулоса чиқаришга, икки ва ундан ортиқ предметларни (кўриниш, факт, тушунча) таққослаш, таҳлил қилиш ва

ўрганишда қўлланилади. Диаграмма икки ва ундан ортиқ айланани кесишмасидан ҳосил бўлади.

Методнинг мақсади: Бу метод график тасвир орқали ўқитишни ташкил этиш шакли бўлиб, у иккита ўзаро кесишган айлана тасвири орқали ифодаланади. Мазкур метод турли тушунчалар, асослар, тасавурларнинг анализ ва синтезини икки аспект орқали кўриб чиқиш, уларнинг умумий ва фарқловчи жиҳатларини аниқлаш, таққослаш имконини беради.

Методни амалга ошириш тартиби:

- иштирокчилар икки кишидан иборат жуфтликларга бирлаштириладилар ва уларга кўриб чиқиладиган тушунча ёки асоснинг ўзига хос, фарқли жиҳатларини (ёки акси) доиралар ичига ёзиб чиқиш таклиф этилади;

- навбатдаги босқичда иштирокчилар тўрт кишидан иборат кичик гуруҳларга бирлаштирилади ва ҳар бир жуфтлик ўз таҳлили билан гуруҳ аъзоларини таништирадилар;

жуфтликларнинг таҳлили эшитилгач, улар биргалашиб, кўриб чиқиладиган муаммо ёхуд тушунчаларнинг умумий жиҳатларини (ёки фарқли) излаб топадилар, умумлаштирадилар ва доирачаларнинг кесишган қисмига ёзадилар.

“Муаммоли таълим” методи

Таълим жараёнида ўқувчиларнинг билиш фаолиятини фаоллаштириш ҳамда уларнинг интеллектуал имкониятларидан юқори даражада фойдаланиш қуйидаги умумий омилларга боғлиқ бўлади:

- ўрганиладиган мавзу юзасидан муаммоли саволлар тизими тузиш;
- қўйилган муаммоли саволлар тизими асосида суҳбат методи орқали тушунтириладиган мавзу материалларини ўргатиш ва унинг туб моҳиятини очиқ бериш;

- муаммоли савол асосида изланиш характеридаги ўқув вазифаларини қўйиш.

Юқоридаги босқичлар асосида ўқув материали тушунтирилганда ўқувчилар ўзлари дарров тушуниб етмайдиган факт ва тушунчаларга дуч келадилар. Натижада ўрганиладиган мавзу материали билан ўқувчилар орасида муаммоли вазият ҳосил бўлади.

Муаммоли вазиятнинг роли ва аҳамиятини аниқлаш ўқувчиларнинг фаол фикрлашнинг психологик, педагогик қонуниятларини ҳисобга олиш асосида ўқув жараёнини қайта қуриш муаммоли таълимнинг асосий ғоясини белгилаб беради. Муаммоли вазиятларни ҳал қилиш асосида ҳосил қилинган дарс жараёни муаммоли таълим дейилади.

Муаммоли таълимда ўқитувчи фаолияти шундан иборатки, у зарур ҳолларда энг мураккаб тушунчалар мазмунни тушунтира бориб ўрганиладиган мавзу материали билан ўқувчилар орасидаги мунтазам равишда муаммоли вазиятлар вужудга келтирилади, ўқувчиларни фактлардан

хабардор қилади, натижада ўқувчилар бу фактларни анализ қилиш асосида мустақил равишда хулоса чиқарадилар ва умумлаштирадилар.

“Агар мен ...” методи

Бу метод орқали ўқувчилардан маълум бир касб кишиси сифатида шу соҳага оид муаммоларни қандай бартараф этиши мумкинлиги ҳақида ўз фикрларини билдиришлари сўралади. Масалан, “Агар мен автоконструктор бўлганимда ... машинани яратган бўлар эдим” (Агар мен автоконструктор бўлганимда тоғларда ҳам юра оладиган машинани яратар эдим. Бунинг учун машинага вертолётни ҳаракатлантирадиган тизимни қўллар эдим). “Агар мен авиаконструктор бўлганимда ... самолётни яратар эдим” ва ҳ.к.

Бу методнинг энг афзал томони шундаки, бунда ўқувчиларнинг ҳаёлот (фантазия), таққослаш, тасаввур қилиш қобилиятлари тез ривожланади.

“Инсерт” методи

Инсерт – бу ўқув жараёнида ўзини англашни фаол кузатиш учун ўқувчиларга имконият берадиган кучли воситадир, чунки шундай ҳоллар борки, одам матнни охиригача ўқиб, у ерда нима ёзилганлигини эслаб қололмаслиги мумкин. Бу эса нима ўқиётганини тушунмай, ўқиш жараёнида фаол бўлишга қатнашмайдиган ва ўз англашини кузатмайдиган ҳолларнинг мисолидир.

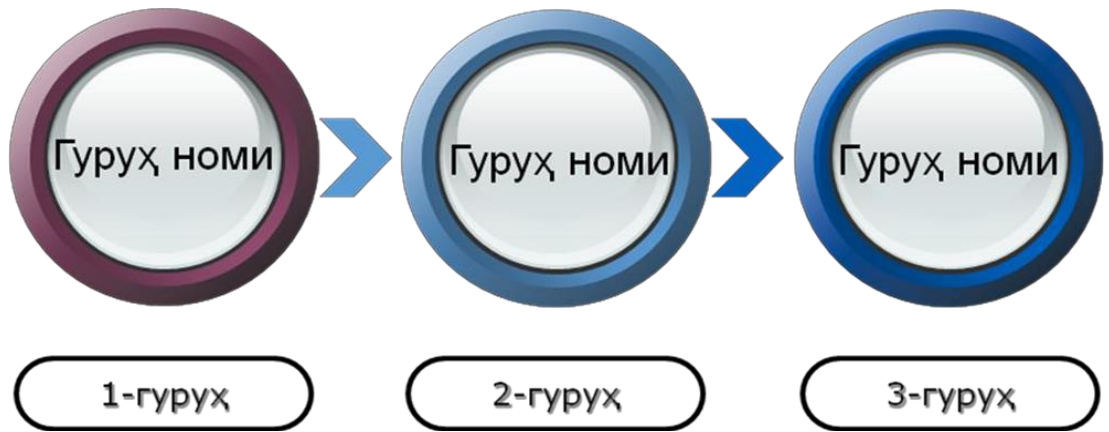
Инсерт – бу матн билан ишлаганда фаолликни қўллаб-қувватлаш учун кучли воситадир.

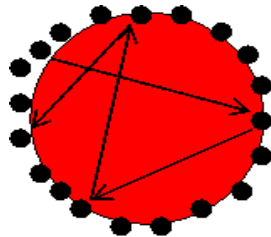
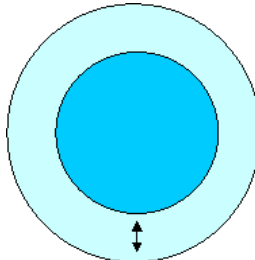
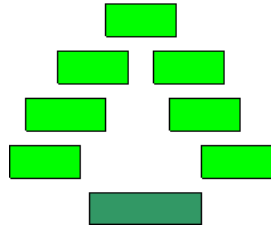
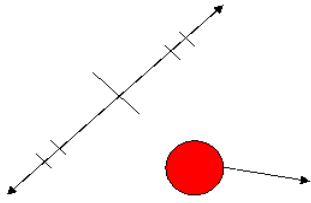
“САН” (учлик – самарали, ахлоқий, назокатли) методи

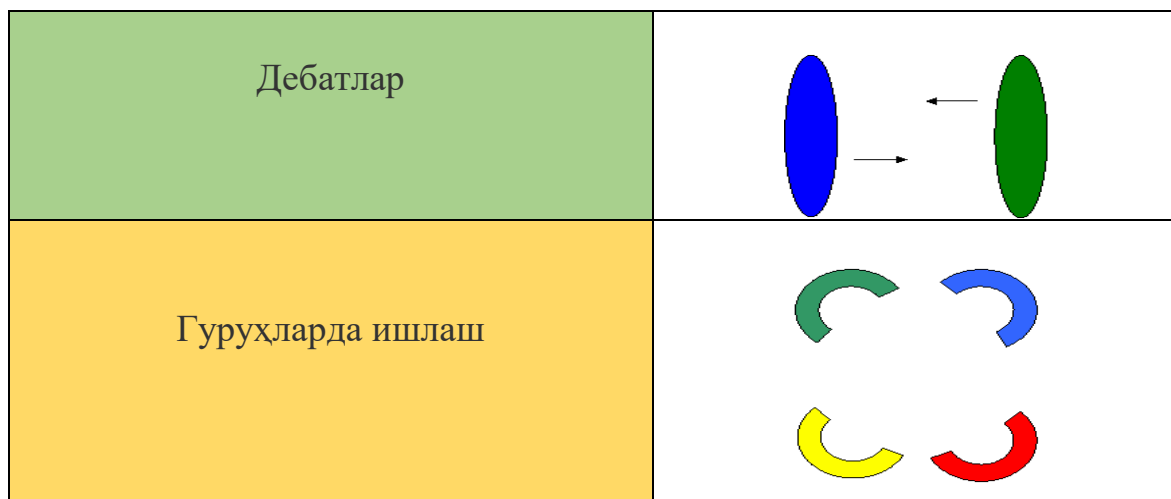
САН методининг мақсади – ўқувчи (ёки тингловчи)ларда яқка, жамоавий гуруҳ билан ишлаш, ижодий ва ташкилотчилик кўникмаларини, ишга масъулият билан ёндашувни шакллантириш, безаш ишлари кўникмаларини ривожлантиришдан иборат.

Ўқувчи (ёки тингловчи)лар дарс мавзусига оид топшириқ мазмунидан келиб чиққан гуруҳларга бўлинадилар ва уларга гуруҳ номлари берилади. Топшириқ мазмуни ва кетма-кетлиги тушунтирилади.

Гуруҳнинг жойлашуви	
Айлана бўйлаб саволлар	
Катта айлана (айлана атрофида стуллар). Катта айлана (камроқ тайёргарлик кўрганлар). Кичик айлана (кўпроқ тайёргарлик кўрганлар).	
Гуруҳларда ишлаш, арча шаклидаги парталар	
“Жонли чизиқча” Экспертлар	

Таълим методларини самарали қўллаш мезонлари

Методлар	Қайси вазифаларни ечишда бу метод самаралироқ?	Қандай ўқув материали мазмуни учун бу метод қулай?	Ўқувчиларнинг қандай хусусиятлари учун бу методни қўллаш фойдали?	Бу методни қўллаш учун ўқитувчи қандай хислатларга эга бўлиши керак?
Оғзаки баён методи	Назарий билимларни шакллантириш учун	Ўқув материали асосан назарий ва ахборот кўринишида бўлган ҳолда	Ўқувчилар ўқув материалнинг оғзаки баёнини ўзлаштиришга тайёр бўлганда	Ўқитувчи бу методни бошқа методлардан кўра яхшироқ эгаллаган ҳолатда
Кўргазмали метод	Ўқувчиларда кузатувчанликни ривожлантириш ва ўрганиладиган масалаларга бўлган диққатни ошириш учун	Ўқув материали мазмунини кўргазмали воситалар билан гавдалантириш мумкин бўлган ҳолатларда	Ўқувчилар учун кўргазмали воситалар етарли бўлганда	Ўқитувчи қўл остида барча кўргазмали воситалар етарли бўлганда ёки уларни ўзи мустақил тайёрлай олганида
Репродуктив (ўзлаштирилган билимларни қайта баён қилиш)	Билим ва кўникмаларни шакллантириш учун	Ўқув материали мазмуни ёки ўта мураккаб ёки жуда содда бўлган ҳолда	Ўқувчилар бу мавзунини муаммоли қилиб ўрганишга ҳали тайёр эмас	Ўқитувчининг бу мавзунини муаммоли қилиб ўргатишга вақти йўқ бўлган ҳолда

Тадқиқот изланиш	Мустақил фикрлаш, тадқиқот олиб бориш ва масалага ижодий ёндашув кўникмаларини ривожлантириш учун	Ўқув материали мазмуни ўртача мураккабликда бўлганда	Ўқувчилар мазкур мавзунини муаммоли тарзда ўрганишга тайёр бўлган ҳолларда	Ўқитувчи изланиш методини яхши эгаллаган ва мавзунини муаммоли ўрганиш учун етарли вақтга эга бўлганда
Амалий	Амалий кўникма ва малакаларни ривожлантириш учун	Ўқув материали мазмуни амалий машқлар, тажриба ўтказиш ва турли амалий фаолиятли топшириқларни бажаришни талаб қилса	Ўқувчилар мазкур мавзунини бўйича амалий топшириқларни бажаришга тайёр бўлса	Ўқитувчи амалий машғулотларни ўтказиш учун етарлича ўқув ва дидактик материаллар, машқлар тўплами ва ўқув қўлланмаларига эга бўлса
Мустақил ишлаш методлари	Ўқув фаолиятида мустақил ишлаш кўникмаларини шакллантириш ва уларни ривожлантириш учун	Ўқув материали мустақил ўрганиш учун имкониятини берса	Ўқувчилар мазкур мавзунини бўйича мустақил ишлашга тайёр бўлса	Ўқитувчи мустақил ишларни ташкил қилиш бўйича етарлича ўқув ва дидактик материаллар эга бўлса
Индуктив	Умумлаштириш ва индуктив хулоса чиқариш кўникмаларини ривожлантириш учун	Ўқув материали дарсликда индуктив тарзда берилгвн ёки уни индуктив тарзда баён қилиш самарали бўлган ҳолда	Ўқувчилар индуктив хулоса чиқаришни яхши билиб, дедуктив хулоса чиқаришга қийналаётган бўлсалар	Ўқитувчи таълимнинг индуктив методларидан яхши хабардор бўлса
Дедуктив	Таҳлил қилиш ва дедуктив хулоса чиқариш кўникмаларини ривожлантириш учун	Ўқув материали дарсликда дедуктив тарзда берилгвн ёки уни дедуктив тарзда баён қилиш самарали бўлган ҳолда	Ўқувчилар дедуктив фикр юритиш ва хулоса чиқаришга тайёр бўлсалар	Ўқитувчи таълимнинг дедуктив методларидан яхши хабардор бўлса

III. НАЗАРИЙ МАШҒУЛОТ МАТЕРИАЛЛАРИ

1-МАВЗУ: УЗЛУКСИЗ ТАЪЛИМ БОСҚИЧЛАРИДА ТЕХНОЛОГИК ТАЪЛИМ ТИЗИМИДА УЗВИЙЛИК ВА УЗЛУКСИЗЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШ МУАММОЛАРИ.

Режа:

1.1. Узвийликни таъминлаш педагогик муаммо сифатида.

1.2. Узвийликни таъминлашнинг психологик-педагогик асослари.

Таянч тушунчалар: *Узвийлик, узлуксизлик, алоқа, алоқадорлик, предметлараро алоқадорлик, ҳамкорлик, узвий алоқадорлик.*

1.1. Узвийликни таъминлаш педагогик муаммо сифатида Давлат ва жамиятнинг ижтимоий-иқтисодий, сиёсий, маънавий, маданий ва техник-технологик жиҳатлардаги ривожда таълим-тарбия иши устувор соҳа ҳисобланади.

Таълим-бу жамиятнинг мақсад муддаоларига мувофиқ тизимлаштирилган билим, кўникма, малака ва шахсий фазилатларнинг катта авлод томонидан ёш авлодга ворислигини таъминлайдиган тизим.

Кадрлар тайёрлашнинг асоси ҳисобланган узлуксиз таълим ижодкор, ижтимоий фаол, маънавий жиҳатдан бой шахсни шакллантириш ва юқори малакали, кенг ихтисосли меҳнат бозорида рақобатбардош кадрлар тайёрлаш учун шарт-шароит яратиб бериш, яъни янги ижтимоий-иқтисодий шароитда юзага келаётган ўзгаришларга муштарак тарзда узлуксиз таълим-тарбия ишини йўлга қўйилишига қаратилган. Зеро, эски (анъанавий) таълим-тарбия тизими замирида янги жамият қуриб бўлмаслиги исбот талаб этмайдиган ҳаётий ҳақиқатдир.

Узлуксиз таълим тизимининг ҳар бир бўғинида таълим-тарбиявий ишларни ҳозирги кун талаблари даражасида ташкил этиб ўтказишда, бу жараёнда бевосита иштирок этувчи ўқитувчи-мураббийларнинг ўрни муҳим аҳамиятга эга бўлиб, маълум маънода унинг сифат ва самарадорлигини оширишда ҳал қилувчи рол ўйнайди. Зеро, ўқув-услубий мажмуалар (таълим стандартлари, ўқув режа дастурлари, дарсликлар, ўқитиш воситалари, дидактик материаллар кабилар) ҳар қанча такомиллашган ҳолда ишлаб чиқилмасин, уларни бевосита амалиётга ўқитувчилар татбиқ этади. Ўқитувчи инсоният жамияти томонидан узоқ ўтмиш тарих давомида тўплаган ижтимоий тажрибасини ёш авлод томонидан ўзлаштириб, уни янада такомиллашишида бевосита ворисликни таъмин этади.

Бу ўз навбатида ҳар бир объект (буюм, предмет, ҳодиса, жараён, тирик мавжудот)ни ҳар томонлама чуқур ва пухта ўрганишни талаб этади.

Фан, таълим, ишлаб чиқариш ва амалиёт орасида ҳам мустаҳкам ўзаро алоқадорлик ҳамда узвийлик мавжуд бўлиб, уни таъминлаш ҳам муҳим долзарб муаммолар ечимини топиш билан боғлиқ. Маълумки, ёш авлод таълим – тарбияси фақатгина таълим-тарбия муассасаларида эмас, балки оилада, маҳаллада, жамоада, бир сўз билан айтганда маълум ижтимоий

муҳитда амалга оширилади. Шунинг учун ҳам оила, таълим муассасалари, жамоатчилик орасида узвийлик ва ҳамкорлик ишларининг йўлга қўйишни тадқиқ этиш муҳим педагогик муаммолар сирасига киради.

Шунингдек, узлуксиз таълим тизими, яъни турли таълим босқичлари орасида узвийликни таъминлаш ҳам муҳим аҳамият касб этади (мактабгача таълим, умумий ўрта таълим, ўрта махсус, касб-хунар таълими, олий таълим, олий ўқув юртидан кейинги таълим, кадрлар малакасини ошириш ва қайта тайёрлаш, мактабдан ташқари таълим).

Чунки, шу пайтгача бир таълим туридан иккинчисига ўтганда таълим-тарбия жараёнининг барча кўрсаткичларини пастлашишига сабаб бўлувчи омилларни бартараф этиш муаммоси ўз ечимини топгани йўқ. Бу ерда узвийликнинг амалга оширилишини муҳим томони, ҳар қайси кейинги босқичда олдинги босқичда ўзлаштирилганларга моҳирона таяниш ва келгуси босқич учун асос яратиш, яъни ўқитиш жараёнининг узлуксиз, динамик ривожланишини таъминлаш узвийликни амалга оширилишининг муҳим томонидир.

Узлуксиз таълимнинг бир босқичи ёки бўғинидан иккинчи босқичига раван ўтиш, баркамол авлодни шакллантиришни таъминлашда қандай бош йўналишларга диққат-эътиборни кучайтириш кераклигини аниқлаб олиш зарур.

Ўқувчиларни нисбатан паст таълим туридан юқори таълим турига муваффақиятли ўтишлари учун таълим жараёнининг барча ташкил этувчи компонентлари узвийлигини таъминлаш зарур.

Олий таълим муассасалари замон ва истиқбол талабларига жавоб берадиган, кенг ихтисосликка эга, юқори малакали, ишлаб чиқаришни моҳирлик билан ташкил эта оладиган, янгиликларга интилувчан, мустақил ва ижодий фаолият кўрсатувчи мутахассис кадрларни тайёрлашга йўналтирилган. Бунга узвийликни таъминлаш бевосита ўзининг муҳим ҳиссасини қўшади.

Муаммонинг дидактик йўналиши – узвийликни таъминлашнинг дидактик жиҳати таълим принциплари, мазмуни, шакллари, методлари узвийлигини ишлаб чиқишдан иборат.

Таълим жараёнининг ўзаги, яъни тизим ҳосил қилувчи компонент унинг мақсади ҳисобланади.

Ёш авлодга ижтимоий тажрибани узатиш учун, бу тажрибани педагогик – психологик, физиологик жиҳатдан мослаштириш, яъни таълим мазмунига айлантириш керак. Бунинг учун эса инсоният жамияти тўплаган бебаҳо, шу билан бирга улкан тажрибани барчасини эмас, балки энг муҳим тизим ҳосил қилувчиларни ажратиб олиш, қисқа вақт ичида ортиқча зўриқишларсиз ёш авлод томонидан ўзлаштиришга эришиш зарур. Бошқача қилиб айтганда ўзлаштирилганларни фақатгина хотирада сақлаб қолиш билан чегараланмай, балки уларни ривожлантириш, такомиллаштириш, тинчлик ва фаровонлик йўлида ижодий қўллаш зарур.

Шундай қилиб, узвийликни муҳим томони таълимнинг оқилона мазмунини танлаш ва самарали метод, шакл ва воситалар тизимини излашдан иборат. Турли тарихий даврларда таълим мазмунида у ёки бу жиҳат муҳим аҳамият касб этиб ўз таъсирини узвийликда топган.

Таълим тизимининг турли бўғинларида унинг мазмунини мақбул тақсимланиши, ўзига хос зарурият бўлиб, ўзлаштириладиган билим, кўникма, малака ва шахсий фазилатлар орасида узвийлик ва изчиллик асосида амалга оширилади, ташаббускорлик, мустақиллик ва ижодкорлик сир-синоатларини эгаллаш имкониятини беради.

Маълумки, ҳозирги пайтда таълим жараёни жамоавий характерга эга, яъни турли ўқув предметлари ўқитувчилари ўқувчилар жамоаси билан ҳамкорлик фаолиятини амалга оширадilar. Бундан предметлараро узвий алоқадорликни, ўқитувчиларни ўқувчиларга кўрсатадиган ўзаро таъсирларидаги мувофиқликни таъминлашни тадқиқ этиш келиб чиқади. Ўқувчиларга талаб қўйишда изоҳлар, тушунтиришлар, белгилашларда ўзаро мувофиқлик зарур. Ҳозирги кунда барча турдаги ўқув машғулотлар (маърузалар, лаборатория-амалий машғулотлари, семинарлар, ҳисобот, график, курс ва диплом, уй ишлари, синов ва имтиҳонлар ва ҳоказолар)ни ягона ёндашув (талаб) асосида ташкил этишга катта эҳтиёж пайдо бўлди.

Ҳар қандай таълим муассасасида педагоглар фаолиятидаги ўзаро мувофиқликнинг муваффақиятли амалга ошишининг зарурий шарти ўқитувчиларда педагогик-психологик тайёргарлик даражаси билан бевосита боғлиқ.

Маълум ўқув предмети доирасида узвийлик деганда шу ўқув предмет бўйича назарий материални мунтазам ва кетма-кет ўрганиш, унинг лаборатория ва амалий машғулотлари ҳамда мустақил ишлари мазмуни билан ўзаро алоқадорлигини таъминлаш тушунилади.

Ҳар қандай машғулотларнинг алоҳида босқичлари орасидаги узвийлик муаммосини тадқиқ этиш ва ишлаб чиқиш зарур. Олий таълим муассасалари шароитида узвийликни таъминлаш самарадорлиги маълум маънода тизимдаги хатти - ҳаракатларнинг бирлигига боғлиқ:

Ўқитувчи → кафедра → деканат → ректорат. Бунда узвийлик ва уйғунлик кетма-кетлиги, даражаси, кўлами намоён бўлади.

Кўп сонли манбалар ва педагогик амалиётнинг турли соҳаларини таҳлили таълим-тарбия жараёнида вужудга келиб, уни ривожлантиришга ўзига хос тўсиқ бўлаётган муаммолар мавжудлигидан гувоҳлик беради. Булар асосан бизнинг фикримизча ўрганилаётган объектларнинг баъзи бир жиҳат ва хусусиятларини бир-бирига боғламасдан лавҳалар шаклида ўрганиш натижасида юзага келиб мантиқан боғланмаган ва тизимлашмаган билимларни ўзлаштирилишига сабаб бўлмоқда.

Бундай ҳолатларни бартараф этишда узвийликни таъминланиши муҳим аҳамият касб этади.

Узлуксиз таълим-тарбия жараёнини ташкил этишга диалектик ёндашув ўз ифодасини яхлит ҳолда узвийликда топади. Ўқитишда узвийликнинг

моҳияти янги билим, кўникма, малакалар ва шахсий фазилатлар билан аввалгилари орасида керакли алоқадорликни ўрнатиш, билимни кенгайтириш ва чуқурлаштиришда ўз ифодасини топади.

Узвийликни амалга ошириш таълим-тарбия жараёнига динамик характер бериб, унинг иштирокчилари фаолиятини уйғунлаштиради, фаоллаштиради, такрорлаш ва параллелизмни бартараф этади, таълим мақсадлари ва мазмуни, ташкил этиш шакллари, амалга ошириш методларида ўзаро алоқадорлигини таъминлайди.

Таълимни яхлит тизим шаклида тасаввур этиш унинг асосий компонентлари орасидаги ўзаро алоқадорликни аниқлаш, истиқболда уни ривожлантириш бўйича яширин имкониятларини топиш, мақбул режалаштириш имконини беради. Бир компонент билан бошқаларини боғлаш, узвийлик, барқарор яхлитлик, тизимлилик ва динамик ўзгарувчанликни таъмин этади. Шунинг учун ҳам узвийликнинг намоён бўлиши, алоқадорлик сифатида талқин этилиши, моҳияти ва кўпқирралилигини кўрсатишда “алоқа” категорияси муҳим. Ўзбек тилининг изохли луғатида “Алоқа” ва “Алоқадор” тушунчаларига қуйидагича изох берилган:

Алоқа 1. Кишилар ёки нарсалар, воқеалар, ҳодиялар орасидаги ўзаро муносабот, ички, узвий боғланиш.

Алоқадор муносаботи, алоқаси бўлган, тегишли, боғли, дахлдор. **Таълим жараёнида муҳим алоқалар ва муносабатларни тадқиқ этиб ўрганишда илмий билиш категорияси алоқалар мантиқий методологик концепциясидан келиб чиқиши зарур.** Обьектив оламнинг қонуниятларини билиш ҳодисалар орасидаги сабаб-оқибатли алоқаларни тадқиқ этиш ва улардан энг муҳимларини ажратиб олиш ҳисобига амалга оширилади. Билиш ҳаракати объектларнинг умумий алоқдорлигидан имкон қадар муҳим алоқаларини ўрнатиш томон ҳаракатланади.

Таълим тизими тузилмасининг алоқадорлигини ёритишда тадқиқотчилар унинг қуйидаги асосий кўринишларини ажратиб кўрсатадилар:

а) **универсал қонуниятли алоқа** - барча ҳодиса, жараён, жонли зот ва предметларнинг ўзаро таъсири;

б) **сабаб-оқибатли алоқа** - универсал алоқадорликни имкон қадар энг кичик қисмларга бўлиш, универсал алоқадорликдан ўзаро қонуниятли боғлиқ бўлган иккита ҳодиса ажратилади;

в) **функционал алоқа** – ҳодисалар ёки ўлчамлар орасидаги барқарор узвий алоқадор шакл, бунда бир ҳодисанинг ўзгариши маълум маънода бошқаларини ҳам ўзгаришига олиб келади.

Тартиблилик (кетма-кетлилик) принципига кўра қуйидаги алоқадорликлар фарқланади:

а) **иерархик алоқалар** (нима паст, нима баланд, нима имкон қадар муҳим ёки иккинчи даражали);

б) **бошқариш алоқалари** (нима фаол) – имкон қадар тизимлаштирувчи алоқалар, функционал ёки алоқадорликларининг кўринишлари;

в) **тарихийлик нуқтаи назаридан олиб қаралганда узвийлик** муаммоси ижтимоий тажрибани ёш авлодга узатиш талаби пайдо бўлиши билан бирга вужудга келади.

г) **илмийлик нуқтаи назаридан олиб қаралганда узвийликнинг** асосини оламнинг яхлитлиги ва уни ташкил этувчи қисм (элемент)ларини ўзаро алоқадорлиги, муносабатлари ташкил этади.

д) **генетик жиҳатдан узвийлик** ўзаро бир-бирини тўлдирувчи, кенгайтирувчи ҳамда чуқурлаштирувчи ўқув предметлари сифатида талқин этилиб, предметлараро алоқадорлик, ўзаро алоқадорлик интегратив алоқадорликларга замин сифатида хизмат қилиб, энг камида таълим стандартлари даражасида таълим мазмунини синтезлаш йўли билан манتيқан тугалланган шаклга келтиради. Бундан узвийликнинг ўзаги “алоқадорлик” тушунчаси эканлиги келиб чиқади.

Шунинг учун ҳам узвийлик жараёнида қаралаётган компонентлар орасидаги алоқадорлик амалга ошади, узвий алоқадорлик ибораси қўлланилади.

Узвий алоқадорлик бу- ўқув жараёнининг бир компонентидан иккинчисига йўналган бир томонлама алоқадорлик тушунилади.

Масалан, қандайдир аниқ бир ўқув предмети бўйича назарий материалнинг лаборатория ва амалий иш мазмуни билан узвий алоқадорлиги ёки машғулотнинг алоҳида босқичлари орасидаги алоқадорлик.

Алоқаларнинг универсал шакли, ўрганилаётган компонентлари орасидаги ўзаро таъсир икки томонлама йўналган бўлса, узвий ўзаро алоқадорлик деб аталади. Бунга типик мисол сифатида педагоглар ва таҳсил олувчилар орасидаги ўзаро таъсирни кўрсатиш мумкин.

Баъзи ҳолларда ўзаро таъсирда диққат-эътибор ўзаро алоқадор объектларга кўчирилади. Предметлараро сўзи ўзига предметлараро ўзаро таъсир тушунчасини қамраб олади.

Предметлараро алоқалар сўзи ўқув предметлари орасидаги ўзаро таъсир натижасида ёки уларнинг таркибий қисmlари орасида ривожланиш жараёни кечишини, яъни ниманидир пайдо бўлишини аңглатади.

Демак, янгини ўзлаштириш учун предметлар орасида алоқадорлик жараёнининг ўзи амалга оширилади.

Ўқув предметлари мазмуни ёки ҳодисалар орасида ўзаро алоқадорлик мавжуд, лекин махсус педагогик фаолият амалга оширилмаса узвийлик амалга оширилмайди. Масалан олий таълим муассасаларида ўрганиладиган умумий педагогика билан касб-хунар педагогикаси ўқув предметлари орасидаги ўзаро алоқадорликни кўрсатишнинг ўзи етарли. Улар орасида чуқур объектив алоқадорлик мавжуд. Лекин, махсус ишлаб чиқилган педагогик хатти-ҳаракатлар тизимисиз, яъни ихтисослик ўқув предметларида вазифаларни педагогика билан боғлиқ ҳолда ечимини топишга йўналтирилмаса, улар орасида узвийлик вужудга келмайди. Аксинча, бундай

тизимни фаолият кўрсатиши натижасида, яъни узвийлик таъминланса ўқувчиларда педагогикадан ўзлаштирган билимларни амалда қўллаш кўникма ва малакалари шаклланмайди. **Шу нуқтаи назардан олиб қараганда узвийлик ўқув жараёни компонентлари орасида амалга оширилган алоқадорликдир.**

Касбий таълим педагогикасида таълим жараёнини ташкил этиш асосида ётувчи қуйидаги қонуниятли барқарор алоқадорликлар аниқланган:

- Касбий таълимнинг ҳаёт, амалиёт билан боғлиқлиги;
- Касбий таълимнинг фан-техника тараққиёти, илғор ишлаб чиқариш технологиялари ва жамиятнинг маданият даражаси билан боғлиқлиги;
- Касбий таълим ва ривожланишнинг бирлиги кабилар.

Узлуксиз таълим тизимининг бўғинлари орасидаги ўзаро алоқадорликни амалга ошириш муаммоси унинг алоҳида турлари ва босқичлари ўзаро алоқадорлигини диалектик бошқариш долзарб муаммо бўлиб, узвийлик принципи асосида ечимини топиши мумкин.

Кўп олимлар узлуксиз таълим тизимида узвийлик бир ўқув предмети доирасидан чиқиш мумкинлигини кўзда тутиб, мазмунан туташ ва ёндош ўқув предметларини интеграциялаб, яъни бошқа сифат даражасида ўрганиш ҳам мумкинлигини эътироф этмоқдалар. “Узвийлик” тушунчасининг моҳияти нима?

Узвийликни таъминлаш жараёнида объектлар орасидаги алоқадорлик, янгида эскининг баъзи бир элементларини олиб қолиниб, ривожланиш содир бўлади. Узвийлик асосида инкорни-инкор қонуни ётиб, миқдор кўриниш сифат кўринишга ўтади.

Узвийлик табиат, жамият ва билишда намоён бўлувчи объектив жараёндир. Жамиятга нисбатан узвийлик қуйидаги икки йўналишда қаралади:

- **Узвийлик** - бу ижтимоий ва маданий қадриятларни бир авлоддан иккинчи авлодга узатиш, ёш авлод томонидан ўзлаштириш;

- **Узвийлик** - бу жамият хотирасининг махсус механизми, ўтмиш маданияти-маънавияти ҳақидаги ахборотларни сақлаб қолади ва шу асосда янги қадриятлар таркиб топади.

Педагогик энциклопедияда “узвийлик” иборасига қуйидагича изоҳ берилган: “Таълимда узвийлик зарур алоқадорлик ва ўқув предмети қисмларининг тўғри муносабатларини ўрнатилишини кўзда тутати, шунингдек, у узлуксиз таълимнинг ҳар қайси босқичида таҳсил олувчилар билими, кўникмалари ва шахсий фазилатларига қўйилган талаблар билан тавсифланади”.

Ўзбек тилини изоҳли луғатининг янги нашрида узвийликни асоси “узвий” ибораси сифатида қаралиб, унга қуйидагича изоҳ берилган: “Узвий-чамбарчас ҳолдаги, ўзаро боғланган, ажралмас”

Хулоса қилиб айтганда таълим узвийлигини таъминлаш ижтимоий ва маданий соҳаларда авлодлар ворислигини таъминлаш механизмидир.

Олий ўқув юртларида технология таълими ўқитувчиларини тайёрлаш жараёни бошқа ихтисосликлар бўйича ўқитувчилар тайёрлаш жараёнига нисбатан мураккаблиги ва ўзига хос жихатлари билан ажралиб туради. технология таълими ўқитувчиларининг амалий фаолиятида педагогик, психологик, лойиҳачилик, ташкилотчилик каби кўплаб хислатлари билан боғлиқ ҳолда ишлаб чиқариш билан боғлиқ ишчанлик, ишбилармонлик, мустақиллик мужассамлашгандир.

Узвий алоқадорликни таъминлаш кенг қамровли, мураккаб педагогик муаммо. Бу муаммонинг ечимини топишга бағишланган ишларда уни яхлит ҳолда эмас, балки турли жихатларигина тадқиқ этилган. Лекин узвий алоқадорлик таҳсил олувчиларнинг ўқув билиш фаолиятини фаоллаштириш, таълимнинг илмийлиги, амалийлиги, тушунарлилиги, ўзлаштириладиган билим, хатти- ҳаракат усуллари ва шахсий фазилатларнинг яхлитлиги ҳамда тизимлилигини оширишга хизмат қилади.

Узвий алоқадорликнинг илмий нуқтаи назардан асосий вазифаси – оламнинг яхлит бирлиги ҳақидаги деолектик ғояларга асосланиб, дунёни билиш. Табиат ва жамиятдаги ҳодисаларнинг ўзаро боғлиқлигини ёритиб беришдан иборат.

Узвий алоқадор билим, хатти-ҳаракат усуллари ва шахсий фазилатларни шакллантириш ҳамда ривожлантириш ўз навбатда ўрганилаётган ўқув материалининг етакчи ғоясини аниқлаш, асосий тушунчаларининг моҳиятини англаш, унинг мазмунини чуқурлаштириш, кенгайтириш, бойитиш билан бир вақтда атроқ оламда рўй бераётган жараён ва ҳодисаларнинг ўзаро узвий бир-бири билан боғлиқлигини илмий исботлаб беради. Шу билан бирга талабаларнинг онглилиги, фаоллилиги, мустақиллигини таъминлаб, турли фанлардан ўзлаштирган билимларини умумлаштириш малакаларини ривожлантириди.

Узвий алоқадорлик таълимнинг илмий амалий аҳамиятини ошириш нуқтаи назаридан тадқиқ этилиб, дидактик принцип, восита, шарт-шароит кабилар сифатида талқин этилган.

Узвий алоқадорлик узлуксиз таълимда тизимлиликнинг гносеологик шакли сифатида намоён бўлади. Узвий алоқадорликни таъминланиши таҳсил олувчиларда методологик категориялар нуқтаи назаридан умумлаштирилган аниқ билимларни шакллантиришига имкон беради. Шунинг учун ҳам узвий алоқадорликнинг таълим-тарбия жараёнидаги методологик воситаси турли фанлар ўзлаштирилган хилма-хил объектларнинг бирлиги (яхлитлиги)ни таъминлашдан иборат. Ушбу яхлитлик дастлаб илмий далилларнинг алоқаси даражасида қайд этилиши сабабли олий ҳамда малака ошириш таълим турларида таълим-тарбия жараёнини мақбуллаштириш, таҳсил олувчиларнинг қизиқишларини ошириш ҳамда уларда илмий дунё қарашни шакллантириш омили деб талқин этилди (қаралади). Узвийлик назарий таълим билан ишлаб чиқариш таълими ва амалиётининг бирлигини таъминлашга, яъни ўзлаштирилган билимларни амалий топшириқларнинг ечимани топишда қўлланишига имкон беради. Демак, барча таълим

турларида ўқув режасига киритилган ўқув предметлари таҳсил олувчиларда билим, хатти-ҳаракат ва шахсий фазилатлар тизимини шакллантиришга йўналтирилган. Бунга эса узвий алоқадорликни таъминламасдан эришиб бўлмайди.

Узвий алоқадорликнинг методологик асоси бўлиб моддий алоқанинг яхлитлиги, назария ва тафаккурнинг ўзгариши ҳамда диалектик ривожланиши ҳисобланади.

Узвий алоқадорликнинг психофизиологик асоси эса инсон фикр юритиш табиатидан келиб чиқади. Чунки узвий алоқадорлик ўрганилаётган объектларнинг турли жихатларини яхлит ҳолда билишга имкон бериб, кўлами жихатидан кенг ва чуқур, моҳиятига кўра эса яхлит тизим шаклидаги билим, хатти-ҳаракатлар ҳамда шахсий фазилатлар шаклланишига асос бўлиб хизмат қилади. Узвий алоқадорлик оламни илмий асосланган ҳолда яхлит билишнинг омили сифатида турли фанларга оид билимлар орасидаги алоқаларини диалектик ривожлантириш йўллари кўрсатади, ушбу қайта ишлаш ва умумлаштириш натижасида ҳосил бўладиган ўқув материални узвийлашган ўқув материали деб аташга ҳамда таҳсил олувчиларда илми йдунёқарашни шакллантиришга имкон буради.

Узвий алоқадорлик узлуксиз таълимни мақбуллаштиришнинг муҳим омили эканлиги сабабли уни амалга жорий этишдаги асосий қийинчиликлар сифатида қуйидагилар:

- турли ўқув предметлари мазмунида ўзаро мувофиқлаштирилмаган атамалар ва белгиларнинг қўлланиши;
- дастурий ўқув материалдан асосий ғоя, назария ва қоидаларнинг ажратиб олилмаганлиги;
- илмий билимларнинг ички алоқадорлигини таъминланмаганлиги, яъни уларни мантиқан туганланмаган ҳолда ўрганилаётганлиги;
- ўқув режасига кирган ўқув предметларининг тарқоқлиги, яъни уларнинг мазмунан узвийлиги ва изчиллигини таъминланмаган ҳолда ўрганилаши кабилар.

Узвийликнинг дидактик жихатдан муҳимлиги қуйидагиларда ўз ифодасини топади:

- узвий алоқадорлик мукамал билим, хатти-ҳаракат усуллари ва шахсий фазилатлар шакллантириш ҳолда ривожлантиришнинг зарурий шарти;
- яхлит моддий дунёнинг турли жихатларини диалектик ривожланиш тарзида билишда таълим мазмуни барча ташкил этувчи компонентларини органик алоқадорлигини талаб этиши;
- замонавий фан ютуқлари асосида янги техника, ил(ор) ишлаб чиқариш технологиялари, янги хўжалик юритиш ва мулкчилик шакллари кабиларнинг илмий асосларининг моҳиятини англаб етишга имкон бериши;
- ўқув режаларига кирган ўқув предметларининг ўрганишни мазмунан ва жараёний жихатларини мувофиқлаштирилишини;

- узвий алоқадорлик маълум миқдордаги ўқув материалнинг турли ўқув предметларидан такрорланиши бартараф этиши, ўқув вақтини техаш ва таҳсил олувчилар ўқув-билиш фаолиятларини воситасида таълим-тарбия жараёнига иқтисодий самара бериши;

- таҳсил олувчиларда илмий асосланган билимлар асосида ишончли изланувчан касбий фаолият кўрсаткичлари учун имкония яратади. Хулоса ўрнида шуни таъкидлаш зарурки, узвий алоқадорликнинг том маънодаги вазифаси ҳақидаги фикр-мулоҳазаларнинг турли-туманлигининг асосий сабаби унга турлича ёндашилганлиги ва унинг кўп қирралилигидир.

1.2. Узвийликни таъминлашнинг психологик-педагогик асослари.

Ҳозирги замон ва истиқбол талабаларига жавоб берадиган мутахассис кадрлар тайёрлаш вазифаси узлуксиз таълимнинг босқичли (бакалаврият ва магистратурадан иборат) олий таълим муассаларига юклатилган бўлса, амалий фаолият кўрсатаётган кадрларни ҳаёт билан ҳар доим ҳамнафас булишларини таъминлаш муаммоси малака ошириш курслари зиммасига юклатилган. Маълумки, мутахассис кадрларининг олий таълим муассаларида ўзлаштирилган билим, хатти-ҳаракат усуллари ва касбий маҳоратлари таълимнинг илгарилаб юриш принципига амал қилинган бўсада, узок давр мобайнида ўз кучини тўлақонли сақлаб қолмайди. Фан-техника тараққиёти, ишлаб чиқариш технологияларини тезкорлик билан ўзгариши, ижодкорлар, илғорлар тажрибалари ва кўплаб бошқа олимлар мунтазам равишда малака ошириш жараёнида энг аввало олий таълим босқичлари орасида узвийликни таъминлашини кун тартибдаги долзарб масала сифатида қўяди.

Кўп сонли тадқиқотчи олимларнинг хулосасига кўра малака ошириш муассасаларига келган тингловчиларнинг 28,7 фоизи олий ўқув юртидаги ўқитишни, айниқса, методик тайёргарликни замонвий таълим муассаларида фаолият кўрсатиш учун етарли эмас деб биладилар. Бу кўрсаткични бевсита касб таълими ўқиувчилари мисолида кўрадиган бўлсак, масала жуда ачинарли ҳолда эканлигига амин бўламиз. Чунки, ҳеч кимга сир эмаски, фақат касб таълими факультетига кирувчиларгина бўлажак мутахассислиги, яъни касб таълими фанлари бўйича кириш имтиҳонлари топширмайдилар. Бу ҳол ўз навбатида касб-хунар таълимига бўлган қарашларга ҳам салбий таъсир кўрсатмоқда.

Касб таълими ўқитувчилари тайёрлаш ҳамда уларни малака оширишда тизим ҳосил қилувчи омил сифатида касбий фаолият этроф этилиб ёзма тарздаги модел сифатида, у ДТС ва ТТС, ўқув режаларда ўз ифодасини топиши зарур. Чунки касбий тайёргарлик жараёнида ўзлаштирилган билим, хатти-ҳаракат усуллари ва шахсий фазилатлар амалиётда ўз татбиғини топади. Билимлар амалий фаолиятда қўллансагина, ўз қийматига эга бўлади. Шундагина умумилмий ва умумкасбий ўқув предметлари махсус ўқув предметларига асос сифатида тан олинди билан бирга ўз автономлиги ҳамда тузилмасини сақлаб қолади. Умумилмий, умумкасбий ва махсус ўқув предметлари имкон қадар параллел ёки қисқа муддатли фарқ билан ўрганилишига имкон берадиган ўқув режалари мақбул ҳисобланади.

Касбий тайёргарлик жараёнида юқорида зикр этилган ўқув предметлари туркумини босқичма-босқич ўзаро алоқадорликда ўрганиш дидактиканинг оддийдан мураккаб томонига ҳаракатланиш асосий принципи билан мос тушади. Шунингдек умумилмий ва умукасбий ўқув предметларининг касбий йўналганлиги таъминлашда таҳсил олувчиларни фаоллигини таъминлашнинг муҳим заҳиралари мавжуд. Оқилона касбий йўналганликни таъминлаш учун ўқув материални нисбатан тез ўзгарувчан “қобик” ва барқарор қисмга “ядро” қисмга ажратиш зарур. Назарий билимлар йиғиндиси (принциплар, назариялар, асосий қонунлар) ўқув предмети мазмунининг тизим ҳосил қилувчи ядроси деб юритилса, далилий ва амалий материал нисбатан тез ўзгарувчан, яъни қобиғини ташкил этади.

Умумиллий ва умумкасбий ўқув предметлар мазмунининг асосий ядро қисм барча мутахассислар учун бирдай ўзгармас бўлиб, унинг қобик қисми мутахассисликлар ҳамда ихтисослик бўйича далилий ва амалий кўринишда яъни ўзгарувчан бўлади. Шуларни ҳисобга олган ҳолда касбий йўналганликни амалга ошириш механизмни кўрсатиш мумкин. Энг аввало шунини айтиш зарурки, ҳар бир ўқитувчи ўзи ўқитадиган курси учун предметлараро алоқадорликни таъминлаш мақсадида далилий ва амалий тадбиқ этиладиган материал танлаши зарур, уларнинг бўлажак касбий фаолиятидаги ўрнини кўрсатиш билан бир вақтни ўзида таҳсил олувчиларни фаоллаштиради ва амалий татбиғини кўрсатиб ишониради. Масалан, “Ўзбекистон Республикаси тараққиётида муҳандис-педагогларнинг роли” мавзусида турли йўналишлар бўйича унинг амалий тадбиғини кўрсатиш мумкин. Умумилмий ва умукасбий ўқув предметларнинг касбий йўналганлигини таъминлаш билан таҳсил олувчиларни қизиқишларини ошириш билан бирга касбий ғурур ҳис-туйғулари шакллантирилади.

Олий таълим муассаларида касб таълими ўқитувчилари тайёрлаш ҳамда уларнинг малакасини ошириш тизими орасида илмий асосланган узвийликни таъминлаш самарали йўналишлардан бири ҳисобланади.

Касбий тайёргарлик ва малака ошириш тизимлари орасида узвийлик деганда ўқув материалининг мақбул кетма-кетлиги тушинилиб, унинг натижасида максимал даражада касбий-педагогик билим, кўникма, малака ва шахсий фазилатлар таркиб топишга имкон беради.

Касб таълими ўқитувчиларини тайёрлаш ҳамда уларнинг малакасини ошириш орасидаги узвийлик қатъий тизим асосида билим, хатти-ҳаракат усуллари ва шахсий фазилатлари ўзлаштиришга, ривожлантиришга имкон бериши керак. Узвийликни амалга ошириш мақсадига мувофиқ педагогик ишларни кўзда тутати. Юқорида зикр этилган тизимлараро узвийликнинг таъминланиши амалдаги ўқитувчилар тез фурсатларда янгиликлар ўрганилиб амалда қўлланишларига, яъни ҳаёт билан ҳамнафас бўлишларини ўзлаштириш кўйидаги икки омилни ҳисобга олган ҳолда амалга ошириш мумкин:

- 1) ўқув предметлари мазмуни ва мантиғини;
- 2) билим, хатти-ҳаракат усуллари ва шахсий фазилатларни ўзлаштириш қонуниятларини.

Касб таълим ўқитувчилари тайёрлаш ҳамда уларнинг малакасини ошириш тизимлари орасида мақбул узвийликни таъминлаш учун кўп сонли олимлар ва амалиётчи ўқитувчилар томонидан таклиф этилган “Ўқитиш жараёнининг мақбул тузилмаси” ва “муаммоли ривожлантирувчи таълим” концепцияларига таяниш зарур. Бунда педагогик жараённинг компонентларини қамраб олиш билан бирга таҳсил олувчиларнинг онгли мустақил изланувчан ўқув-билиш фаолиятларини ўйғунлаштириш керак.

Узвийликни ўрнатишда муҳим вазифа ички ва ташқи алоқадорлик тизимини мақбуллаштириш саналади. Бундай алоқадорликни амалга ошириш учун мақбул шарт-шароит яратиш, ўқув режаларида предметларни ва дастурларда мавзуларни мақбул жойлаштириш, муҳим ўқув материални ажратиш, машқ ва лаборатория – амалий ишлар тизимини ишлаб чиқиш ва шу кабилар зарур.

Олий касбий педагогик тайёргарлик ҳамда уларнинг малакасини ошириш узвийликни моҳияти узвийлик алоқадорликда ўз ифодасини топади ва предметлараро, мавзулараро турлича кўринишдаги алоқадорлик тушинилади.

Турли ўқув предметлар мавзуларини режалаштириш тузилмасини мақбуллаштириш учун ўқув материални граф ва матрица ҳамда назарий методлардан фойдаланиш мақсадга мувофиқ. Узвийликни ўрнатишда ўқув предметларининг ички ва ташқи алоқалар тизимини мақбуллаштириш муҳим вазифадир.

Узвийликнинг умумпедагогик муаммолари қуйдаги масалаларни кўзда тутиб, мақбул касбий педагогик тайёргарлик кетма-кетликни таъминлайди: энг аввало, малакали педагогларга жамият томонидан қўйилган талаблар аниқланади; иккинчидан, таълим ва тарбиянинг ягона мақсадлари ўйғунлиги ўрнатилади; учинчидан, таълим мазмуни, моддий-техник ва илмий-услубий таъминотга қўйилган талаблар аниқланади; тўртинчидан, ўқув предметларнинг кетма-кетлиги таҳлил этилиб, улар орасидаги алоқадорлик ўрганилади; бешинчидан, шаклланиши кўзда тутилган билим, хатти-ҳаракат усуллари мўлжалга олувчи топшириқ (вазифа)лар рўйхати ишлаб чиқилади.

Узвийликнинг дидактик муаммолари – илмий асосланган таълим мазмуни, шакли, методлари ва воситаларини танлашни таъмин этади. Дидактик материалнинг мантиқий тузилмасини ишлаб чиқиш ва унга уйғун таълим шакл, метод ва воситаларини қўллаш.

Узвийликнинг тарбиявий муаммолари – бозор мунасабатлари шароитида мустақил республикамизни жаҳон ҳамжамиятидан ўзига муносиб ўрин эгалашига хизмат қиладиган мутахассис кадрларни тарбиялашдан иборат.

Таълим-тарбия ишида таҳсил олувчиларнинг ёши, индивидуал хусусиятлари, шарт-шароит, ўзининг имкониятлари кабиларни ҳисобига олиш, улар онги ва қалбига ишончли таъсир қилиш ўқитувчи меҳнати муваффақиятининг гаровидир. Бўлажак ўқитувчиларда ана шундай хислатларни шакллантириш олий таълим муассаларида амалга оширилади.

Рус олими В.А. Мудрик қуйдаги хислатларга эга шахслар ўқитувчилик касбини танламаслиги керак деб билади:

- соғиғи ёмон бўлиб, ундан фориг бўлишга ишонмаса;
- ўз устида узоқ ва мунтазам машаққатли ишлашига қарамай, нутқидаги нуқсонларни бартараф этиш имконияти бўлмаса;
- одамлар билан яхши мулоқот, муносабат муҳитни ярата олмаса;
- ёшлар ва катталарга нисбатан барқарор ғазабланиш ҳамда улар билан келиша олмаслик (ҳамкорлик қила олмаслик) руҳи бўлса;
- дўстлари ва атрофидагилари унда олийжаноблик, эзгулик, инсонпарварлик этишмаслини, ноҳақлик, устунлик ва характерининг ёмонлигини мунтазам кўрсатиб келган бўлса;
- халқ фаровонлиги, юрт тинчлиги, жамият тараққиётига бефарқ бўлса.

Ҳар қандай касб соҳиби каби ўқитувчилик касбида ҳам қийинчиликлардан кўрқиш, чекиниш, унинг камолоти тўхташини англатади. Шунинг учун ҳам, ўқитувчи ўз касбий маҳоратини ошириш борасида мунтазам мустақил ҳолда ишлаши шарт. Демак, изланувчанлик, ижодий фаолият, касбий камолот асоси бўлиб, у илмий билимга ва тажрибага асосланади. Билим шундай кучки, унга олам сир-синуоти дош бера олмайди. Лекин, шуни ҳам унутмаслик керак-ки, билимга элтувчи ягона йўл – бу машаққатли меҳнатдир.

Замон талабларига ҳамнафас касб таълими ўқитувчиси қийин ўқув материали эмас, балки ўзлаштирилиши қийин бўлган ўқитувчининг изоҳи мавжуд, деган қабилда иш юритиши керак. Ўқув материалнинг ўзагини ташкил этувчи тушунчалар орасидаги боғлиқлик, унинг мураккаблиги ва мантиқий тузилмасини белгилайди. Ўқитувчи томонидан материални таҳсил олувчилар ёши, тайёргарлик даражаси, индивидуал хусусиятларига мос содда, тушунарли ва қисқа баён эта олмаслиги, унинг энг катта камчилигидир.

Ўқитувчининг касбий-педагогик фаолияти мажмуавий характерли бўлиб, жуда кўплаб ватандош ҳамда хорижий олимлар томониан тадқиқ этилиб, қуйидаги ўзаро алоқалар вазифаларни бажариши кўрсатилган:

- лойиҳаловчилик – таълим тури, мақсади, мазмуни ва вазифалари, таҳсил олувчиларнинг индивидуал хусусиятлари, шарт-шароит, ўзининг тайёргарлик даражаси кабиларга муштарак ҳолда таълим-тарбия жараёнини ташкил этувчи компонентларни уйғунликда режалаштириш;
- ташкилотчилик – қўйилган мақсадга етишиш учун таҳсил олувчилар жамоасини ташкил этиб, уларни ўқиб-ўрганишга сафарбар этиш;
- фикр алмашиш (коммуникатив) – инсон – инсон муносабатлари ва мулоқотини ўрганиш, таҳсил олувчилар онгига ҳамда қалбига йўл топиш, уларни ишонтириш;
- ахборотчилик – ўзи ўқитаётган ўқув предмети бўйича асосли, чуқур ва пухта, ёндош ҳамда туташ фанлар бўйича ҳам етарли билим, хатти-ҳаракат усулларига эга бўлиб, таҳсил олувчиларга етказа олиш;

- ривожлантирувчилик – ижтимоий буюртма, таълим тури, мақсади, вазифалари, шарт-шароит, таҳсил олувчиларнинг индивидуал хусусиятлари кабиларни ҳисобга олган ҳолда уларни ақлий, ахлоқий ва жисмоний ривожлантириш;

- йўналтирувчанлик – таҳсил олувчиларнинг индивидуал хусусиятлари: ёши, қизиқиши, мойиллиги, қобилияти кабиларни ҳисобга олган ҳолда Е.А. Климов кўрсатиб ўтган: инсон-инсон; инсон-техника; инсон-фан; инсон-санъат; инсон-табиат фаолияти соҳалаиға йўналтириш;

- тадқиқодчилик – давлат ва жамият тараққиёти, халқ фаровонлиги, тинчлигини кўзловчи долзарб ҳамда истиқболли муаммоларнинг ечимини топишда ижодий изланиш, фаол иштирок этиш, тажриба-синов ишларини олиб бориш, ғояларни илгари суриш;

- техник-технологик – ўзининг касбий-педагогик маҳоратини ошириш, ўқув юртининг моддий-техник, ўқув-услубий таъминотини мустаҳкамлаш, таълим мазмуниға янги техника, илғор ишлаб чиқариш ва педагогик технологияларни киритиш.

Санаб ўтилган ва бошқа кўплаб вазифаларни умумлашган ҳолда, мўлжалға олиш, амалға ошириш ва назорат қилиш босқичларига бўлиш мумкинлигини П.Я. Гальперин кўрсатган. Бу тур ва босқичдаги вазифаларни бажариш учун ўқитувчи шахсида қуйдагилар мужассамланмоғи лозим: ижтимоий, иқтисодий, ахлоқий, психологик, педагогик, миллий-ғоявий, илмий-табиий, математик, техник-технологик, демографик, табиий-физиологик, экологик, ҳуқуқий, нафосат, умуммаданий каби билимлар; ақлий, жисмоний, касбий-педагогик ва махсус малакалар, ижобий-шахсий фазилатлар.

Юқоридагилардан касбий-педагогик фаолият, хусусан, технология таълими ўқитувчисининг фаолияти мажмуавий характерға эғалиги келиб чиқади. Шунинг учун ҳам, уни тадқиқ этишда тизимли ёндашиш зарур. Тизимли ёндашиш асосида яхлитлик тамойили (принципи) ётиб, ўрганилаётган объектнинг барча ташкил этувчи элементлари, жиҳатларини ўзаро узвий алоқадорлик ҳамда муносабатда деб талқин этилади. Тизимни ташкил этувчи компонентларнинг бирлиги, уни тузилиш жиҳатидан яхлитлигини таъминлаш билан бирға ривожланиш йўналишини ҳам белгилайди. Бунда, оддийдан мураккабға, хусусийдан умумийликка, маълумдан номаълумға, тарихийликдан мантиқийликка, сабабдан оқибатға каби қонуниятларға таяниб иш кўрилади. Тизимға кирувчи таркибий қисмлар орасида ўзаро алоқадорлик ва мувофиқлик бўлмаса, у яхлит тизим сифатида ўз функциясини бажара олмайди.

Педагогик тизим учун ҳам энг муҳими, унинг яхлитлиги ва таркибий қисмларининг ўзаро алоқадорлиги ва муносабатларидир. Касб таълими ўқитувчилари тайёрлашни такомиллаштиришда тизимли ёндашувдан фойдаланиш бир вақтнинг ўзида таълим тури, вазифалари, мазмуни, ташкил этиш шакллари, амалға ошириш шарт-шароити, методлари, воситалари,

таҳсил олувчиларнинг индивидуал хусусиятлари, моддий-техник, ўқув-услубий таъминоти кабиларни ҳисобга олиш кўзда тутилади.

Маълумки, кишилиқ жамияти тараққиётининг барча босқичларида ҳам ёш авлодга “нима” ўргатиш керак, деган масалага катта аҳамият берилган бўлиб, таълим мазмунини кўзда тутган. Таълим мазмуни давлат таълим стандарти, ўқув режаси ва дастурлари, дарслик, ўқув-услубий қўлланмалар, дидактик материаллар кабиларда ўз ифодасини топади. Таълим мазмуни стандартда тайёрланаётган мутахассисга қўйилган талаблар мажмуи сифатида, ўқув режаларида ўқув предметлари кўринишида, ўқув дастурларида эса аниқ номдаги ўқув предмети мазмуни, уни ўрганиш тартиби, ҳажми, тузилмаси кабиларни ўзига қамраб олади. Ўқув предметининг мазмуни у тегишли бўлган фан, мутахассисларнинг амалий фаолияти, мутахассислар бевосита мулоқотда, муносабатда бўладиган объектлардан етарли ва зарур даражада танлаб олинади ҳамда тизимлаштирилади. Унинг етарли ва зарурий даражаси давлат таълим стандартлари талабларини қондиришга хизмат қилади. Бу тизимни ташкил этувчи алоҳида таркибий қисмларига нисбатан юқори даражали хусусиятга эга.

Касбий таълимни муваффақиятли амалга ошиши энг аввало, таълимнинг мазмуни билан белгиланади. Таълим мақсадлари ва мазмунига мос ўқув-билиш фаолиятини психологик жиҳатдан асосланганлиги, яъни психологик асослари муҳим аҳамият касб этади.

Ўқитувчи ўз ўқув предметини, ўзи ўқитадиган фан қонуниятларини яхши билибгина қолмасдан, балки таълим – тарбия қонуниятларини ҳам яхши билиши, ўзлаштириш жараёнининг қандай бораётганлигини, ўқувчиларнинг ўқув билиши қандай кечаётганлигини ҳам яхши билиши керак.

1. Таълим олувчининг ўқишга муносабати-диққатга, ҳис-тўйғуларда, кизиқишлар ва ирода, шунингдек, шахснинг тутган йўлида намоён бўлади.

Диққат одам онгининг объектига ёки бирор фаолиятига қаратилиши, йуналтирилишидир. Диққат бўлмаса бирор ишни қилиб бўлмайди.

Ихтиёрсиз диққатнинг юзага келишига ўқув материалининг мазмуни, таъсирчанлиги, равшанлиги, бир-биридан фарқланиши ёки бошқача айтганда объектив омиллар сабаб бўлади.

Дарсда фаол таълим омилларидан фойдаланиш ихтиёрсиз диққатни вужудга келтиради. Бироқ таълим-тарбия иши оддий эрмак эмас, балки ўқув-билиш фаолиятини талаб этувчи меҳнат бўлгани учун онгли ихтиёрий диққатни талаб этади. Ихтиёрий диққат бўлган пайтда ўқувчи бутун вужуди билан тинглаш, кўриш, моҳиятини англаш, яъни фикр юритишга ўзини мажбур қилади.

Ўқитувчининг вазифаси машғулот пайтида фақатгини муҳитни юзага келтиришига эмас, балки ўқувчиларнинг ўрганилаётган объектларни идрок этишга тайёр туришларини таъминлашдан ҳам иборатдир. Шу ўринда бутун машғулотни ихтиёрий диққатга асосланиб амалга ошириб бўлмаслиги, чунки

у кишидан жуда катта зўриқиш кучларини талаб этишини ҳам ёддан чиқармаслик керак.

2. Ўқитишнинг эмоционаллиги – узатилаётган ахборотлар ўқувчиларда ўқиб-ўрганишга, билишга, ҳис-туйғу қизиқиш уйғотиш билан боғиқ ҳолатдир. Ўқувчилардаги қувонч, ишонч, истикбол ҳис – туйғулар вужудга келиши материални мукамал ўзлаштириш имконини беради.

Таълим мазмунининг мураккаблашиши, ҳажмини ортиши, ўқув вақтини қисқартирилиши кабилар касб-ҳунар таълимида муҳим муамолар келтириб чиқаради. Эмоционал ҳолат ўқув-билиш фаолияти – ҳақиқий ижод, қувонч, юксак сифат ва самара гаровидир.

3. Ўқиб-ўрганишга қизиқиш - ўқувчиларни эмоционал ҳолати, бирор фаолиятни танлашга муносабати ва йўналишидир. Қизиқишлар бевосита ва билвосита бўлиши мумкин. Қизиқишда ўқувчининг ўқиб-ўрганишга фаол муносабати намоён бўлади. Қизиқиш ўқувчига материални мукамал ўзлаштириш, ақлий қобилиятни ривожлантириш, дунёқараши доирасини кенгайтириш имконини беради. Ўқитувчининг вазифаси ўқувчилар қизиқишларини чуқурлаштириш, кенгайтириш, маълум омиллар воситасида таъсир қилиб, истак ва майлга айлантиришдир.

4. Ирода - муайян мақсадга эришиш йўлида вужудга келадиган қийинчиликларни енгиш, чалғитадиган омиллардан ўзини тия олиш, ўқиб-ўрганишга иштиёқ кабиларда намоён бўлади. Демак, фақат истак, мақсад билан кифояланмай интилиш ва иродавси мустаҳкам бўлиш орқали ўқув материали ўзлаштирилади, унинг моҳияти англанади, амалга жорий этиш бўйича хатти-ҳаракат усуллари шаклланади. “Ирода ўқувчиларнинг фикрлаш фаолиятларида – масалани ечишга, қўйилган саволга жавоб топишга ва ҳоказоларга интилишда ҳам намоён бўлади”. Иродани ўстиришда ўқувчилар кундалик иш тартиби (режими), ўқиш ва оқилона дам олишни бир-бири билан тўғри алмаштириб туриш муҳим аҳамият касб этади.

5. Йўл-йўриқ - касбий тайёргарлик жараёнида материалнинг назарий ва амалий жиҳатдан аҳамиятини кўрсатиб, ижобий муносабатларни таркиб топтиришда муҳим аҳамиятга эга. Ўқув материалларидан муҳимини эслаб қолиш зарурлиги, бу асосда ўқувчилар кейинчалик баён ёзишлари ва маълум муддатдан сўнг 53,5% сўз ва жумлалар хотирада сақлаб қолинишида йўл – йўриқ муҳим аҳамиятга эга эканлигини М.Г. Давлетшин кўрсатиб ўтган.

“Билиш жараёни мураккаб фаолият бўлиб, унда жонли мушоҳададан абстракт тафаккурга, абстракт тафаккурдан амалиётга ўтилади, ана шундан сўнг объектив ҳақиқат билиб олинади”.

Идрок қилиш жараёни эшитиш, кўриш, ҳис этиш, ушлаб билиш кабилар орқали амалга оширилади. Ахборотни узатилиш суръати ўқувчиларнинг фикрлаш суръатларига мос бўлиши керак, деган психологик қонуният мавжуд.

6. Кузатиш – муайян соҳа ҳодисаларини мунтазам ва узоқ вақт атайлаб маҳсус идрок этишдир. Шахснинг энг муҳим сифатларидан бири кузатувчанликни шакллантириш зарур. Кузатувчанлик ўқувчининг табиат,

ижтимоий ҳаёт ҳодисаларидаги (ўқув материалидаги) ўхшашлик ва тафовутни сезиб олишда, муҳим ҳамда зарур нарсани ажрата билишда ўз ифодасини топади.

Касбий таълим-тарбия жараёни ўқувчилар томонидан ДТС (ТТС), доирасидаги билимларни ўзлаштириш, мустаҳкамлаш, уларни амалда қўллашга оид хатти-ҳаракат усуллари, шахсий фазилатлар шакллантиришни кузда тутати. Касбий таълимда хотира ва тафаккур жараёнлари муҳим аҳамият касб этади.

7. Хотира – инсон тажрибасида маълумотларни эслаб қолиш ва кейинчалик яна эсга туширишдан иборат ақлий фаолиятдир. Психология фани ўқув материалини эслаб қолиш тезлиги, тўлиқлиги, аниқлиги ва мустаҳкамлигининг муайян шартларини аниқлаган. Ўқув материалини эслаб қолишда сезги органлари қанчалик кўп иштирок этса, унинг шунчалик пухта эсда қолиши аниқланган. К. Д. Ушинский табири билан айтганда, ўқувчи хотирасида бирор нарсани пухта ўрнашиб қолишини истаган педагог болаларнинг кўпроқ сезги органлари – кўзлари, қулоқлари, товушлари, мускул ҳаракатлари сезгисини ва ҳатто, имкон бўлса, ҳид ҳамда таъм билиш органларининг ҳам иштирок этиши ҳақида ғамхурлик қилиши зарур. Ўқитувчи кўрсатмани воситаларни қўллашда ана шу психологик қонуниятларга таянади. Эслаб қолиш тезлиги, тўлиқлиги аниқлиги ва мустаҳкамлиги эслаб қолинадиган материални билишга, моҳиятини англаб олишга боғлиқдир.

Ҳажм жиҳатдан катта бўлмаган ва тушунарли бўлган материални бир бутунлигича ўрганиш зарур. Катта ҳажмдаги материални қисмларга бўлиш ва бирини кетидан иккинчисини (маъно жиҳатдан боғланадиган қисмларни) ўрганиш керак. Хотираси бўлган одам билимлар эгаллайди, малака ва кўникма ҳосил қилади. Унинг ақлан фикрлаш доираси кенгайди.

Ҳаёл – идрок қилинмайдиган (масалан, тарихий воқеалар, географик объектлар ва бошқалар) объектларни тасаввур этишда ўз ифодасини топадиган ақлий қобилиятдир.

8. Ижодий тафаккур – киши ақлий фаолиятининг юксак шакли бўлиб, реал борлиқнинг билвосита ва умумлаштирган инъокосисиз, борлиқ олам объектлари орасидаги алоқа ва муносабатларнинг акс этиши, улар умумий хоссаларини акс этиш жараёнидир.

НАЗОРАТ САВОЛЛАРИ.

1. Кадрлар тайёрлашнинг асоси нималарда ўз аксини топади?
2. Узлуксиз таълим тизимининг ҳар бир бўғинида таълим-тарбиявий ишларни талаблари даражасида ташкил этиш ва ўтказиш.
3. Узвийликнинг педагогик ва психологик моҳиятини баён қилинг.
4. Муаммонинг дидактик йўналиши деганда нимани тушунасиз?
5. Маълум ўқув предмети доирасида узвийлик ҳақида фикрингизни баён қилинг.
6. Алоқадорликнинг асосий кўринишларини баён қилинг.

2-МАВЗУ. ТЕХНОЛОГИК ТАЪЛИМ ФАНЛАРИНИ КРЕДИТ МОДУЛ ТИЗИМИДА ЎҚИТИШНИ ТАШКИЛ ЭТИШ. КРЕДИТ-МОДУЛ ТИЗИМИ ТАМОЙИЛЛАРИ, ТУРЛАРИ, ТАРКИБИЙ ҚИСМЛАРИ.

Режа:

1. Кредит тизими. ECTS кредитлари: хусусиятлари ва тамойиллари.
2. Кредит тизими асосида таълим жараёнларини ташкил этиш ва унинг сифатини таъминлашнинг инновацион методлари.

Таянч тушунчалар: *Кредит тизими, ECTS кредитлари,*

1. Кредит тизими. ECTS кредитлари: хусусиятлари ва тамойиллари. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М. Мирзиёев томонидан 2019 йилнинг 8 октябрида «Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида»ги Фармони имзоланди. Ушбу муҳим дастуриламал ҳужжатда “республикадаги камида 10 та олий таълим муассасасини халқаро эътироф этилган ташкилотлар (Quacquarelli Symonds World University Rankings, Times Higher Education ёки Academic Ranking of World Universities) рейтингининг биринчи 1 000 та ўриндаги олий таълим муассасалари рўйхатига киритиш ва олий таълим муассасаларида ўқув жараёнини босқичма-босқич кредит-модуль тизимига ўтказиш белгилаб берилди.

Шунингдек, 2030 йилга қадар республикадаги барча олий таълим муассасаси (ОТМ)нинг 85 фоизи, жумладан, 2020/2021 ўқув йилининг ўзида 33 та олий таълим даргоҳини кредит-модуль тизимига ўтказиш кўрсатиб ўтилди.

Давлатимиз раҳбарининг 2020 йил 24 январдаги Олий Мажлисга йўллаган мурожаатномасида 2020 йилга “Илм, маърифат ва рақамли иқтисодиётни ривожлантириш йили” деб ном беришнинг таклиф этилиши, мактаб

битирувчиларини олий таълим билан қамраб олиш даражасини босқичма-босқич ошириб бориш, таълим йўналишлари ва ўқитиладиган фанларни қайта кўриб чиқиш, мутахассисликка алоқаси бўлмаган фанлар сонини 2 баробар қисқартириш, олий таълимда ўқув жараёни кредит-модуль тизимига ўтказиш, қатор олий таълим муассасаларини ўзини ўзи молиявий таъминлашга ўтказиш, таълим соҳасини тўлиқ рақамлаштириш, давлат-хусусий шериклик механизмларини таълим соҳасига ҳам кенг татбиқ этиш масалалари шу куннинг долзарб масалалари эканлиги таъкидлаб ўтилган.

Ушбу мурожаатномада биринчи ўринга халқнинг билим даражасини ошириш масаласи қўйилган, бу эса миллатнинг рақобатбардошлигини белгиловчи омил ҳисобланади. Шу сабабли, табиийки, ушбу ҳужжатда замонавий талаблар ва жаҳон стандартларига жавоб берадиган миллий таълим тизимини яратиш муаммосининг элементлари ҳам ўз аксини топган.

1999 йилда 29 та давлат томонидан Болоньяда ягона таълим муҳитини яратиш жараёнида иштирок этиш ҳақидаги Декларация имзоланди. Унинг мақсади таққосланадиган даражалар тизимини қабул қилиш, академик ва касбий тан олишни енгиллаштириш ва битирувчиларнинг ишга жойлашиш имкониятларини таъминлашга қаратилди. Болонья жараёни барча давлатлар учун очик бўлиб, бугунги кунга келиб иштирокчи давлатлар сони 50 га яқинлашиб қолди.

Болонья декларациясини имзолаган барча давлатлар олий таълимнинг икки босқичли (бакалаврият – 3-4 йил, магистратура – 1-2 йил) тизимига ўтишган. Олий таълимдан кейин доктор (3-4 йил) даражасини олишга имкон яратилади.

Хорижда ECTS (European Credit Transfer System) тизими таълим тизимининг муҳим таркибий қисми ҳисобланади. Ҳар бир ўқув фанига юклама ҳажмидан, келгусидаги касбий фаолияти учун муҳимлигидан келиб чиқиб кредит бали белгиланади. Талаба ҳар бир фанни муваффақиятли ўзлаштирган тақдирда белгиланган кредитларни олади ва бу кредитлар йиғиндиси унга мос бўлган бакалавр ёки магистрлик даражасини олишга имкон беради.

Шуни ҳам таъкидлаб ўтиш жоизки, бу тизим ҳақида баъзи одам дастлаб нотўғри тасаввурга эга бўлишади, яъни, “кредит”ни баҳо деб нотўғри тушунишади. Кредит – бу баҳо эмас, балки бирор фанни ўзлаштириш учун сарфланадиган талабанинг иш ҳажмининг ўлчови ҳисобланади.

Кредит таълим тизимига ўтиш Ўзбекистон Республикасида таълим босқичлари ва академик даражаларни аниқ баҳолашга имкон беради ва уларни шаффоф, ташхисланадиган ва тан олинадиган ҳолатга келтиради. Бу эса жаҳонда тобора оммалашиб бораётган таълим муҳитига қўшилишнинг бош шартларидан бири ҳисобланади.

«Кредит» атамаси (ECTS-credit)- синовдан ўтди, маълум бир курсни ўқув юртида ўтганлиги ҳақидаги гувоҳнома маъносини англатади. ECTSда «Кредит» - шартли синов бирлиги бўлиб, талабанинг ўқув фанининг маълум бир қисмини ўтганлиги ҳақидаги маълумот беради. Ҳар бир ўқув фанига

маълум миқдордаги кредит бирликлари ажратилади. Кредит бирликлари сони, талабаларнинг меҳнат сарфига мос ҳолда белгиланади.

Кредит тизимининг асосий тамойиллари ва элементлари Ўзбекистон олий таълим тизимига узоқ вақт давомида инновациялар шаклида татбиқ қилиб келинди ва бу жараён ҳозир ҳам давом этмоқда. Масалан, кадрлар тайёрлашда икки босқичли олий таълим – бакалаврият ва магистратура, ҳамда икки босқичли докторантура йўлга қўйилди, ўқув режаларида танлов фанлари жорий этилди, мустақил таълим турлари ва уларнинг ҳажми аниқ белгилаб қўйилди, ҳафталик аудитория юктамалари 30 соатгача қисқартирилди, амалий машғулотлар ва малакавий амалиётлар ҳажми оширилди, академик алмашилиш дастурлари ва дипломлар нострификацияси йўлга қўйилди, мутахассисликка алоқаси бўлмаган фанлар сони қисқартирилди, талаба-ўқитувчи нисбатини 16:1 гача ошириш режалаштирилди ва ҳ.к. Ушбу амалга оширилган ишлар кредит-модуль тизимига мос элементлар бўлиб бизнинг бу тизимга ортиқча қийинчиликларсиз ўтишимизга ёрдам беради. Демак, олий таълим тизимига тадбиқ қилиб келинаётган сўнгги йиллардаги инновациялар бизни бу тизимга анча яқинлаштириб қўйди.

Биз бу ерда кредит-таълим тизимига ўтишда педагоглар учун муҳим бўлган иккита жиҳат ҳақида тўхталиб ўтмоқчимиз – биринчиси, кредит-модуль тизимида қўлланиладиган атамалар бўлса, иккинчиси – бу талабага қаратилган ўқитиш усулидир.

Кредит таълим тизими атамалари ҳали бизнинг таълим тизимимизда унчалик оммалашмаган бўлса ҳам улар маълум маъноларда қўлланиб келинмоқда. Масалан, “Educational Program” (таълим дастури) муайян таълим босқичи (бакалаврият, магистратура, докторантура) бўйича мутахассисликни англатса, “Academic Program” (ўқув дастури) ўқув фанини билдиради ва “Syllabus” (силлабус) атамаси билан бир хил маънони англатади. “Course” атамаси ўқув йилини эмас, балки ўқув курсини, фанини, модулини билдиради. “Faculty” атамаси факультетни эмас, балки профессор-ўқитувчилар таркибини англатади. Ўқитувчининг лавозимини кўрсатишда “Lecturer” (лектор, маърузачи) ва “Tutor” (тьютор) атамалари кенг қўлланилади. Классификаторда қўлланиладиган “мутахассислик” тушунчасини ифодалаш учун инглиз тилида “Speciality” эмас, балки “Major” атамаси қўлланилади. Ўқув режаси эса “Academic Plan” эмас, балки “Curriculum” шаклида ишлатилади.

ECTS нинг хусусиятлари. Замонавий ўқитиш технологияси, олий таълим муассасасининг жиҳозланганлиги, профессор-ўқитувчилар таркиби фақат даражали, юқори малакали кадрлардан иборат бўлиши, ўқитишнинг юқори сифатлари - ECTS учун дастлабки зарурий талаблар ҳисобланади. Ўқув жарёнини ташкил этишнинг ушбу тизими, қуйидаги ўзига хос хусусиятларга эга.

Ўқув режаси бўйича:

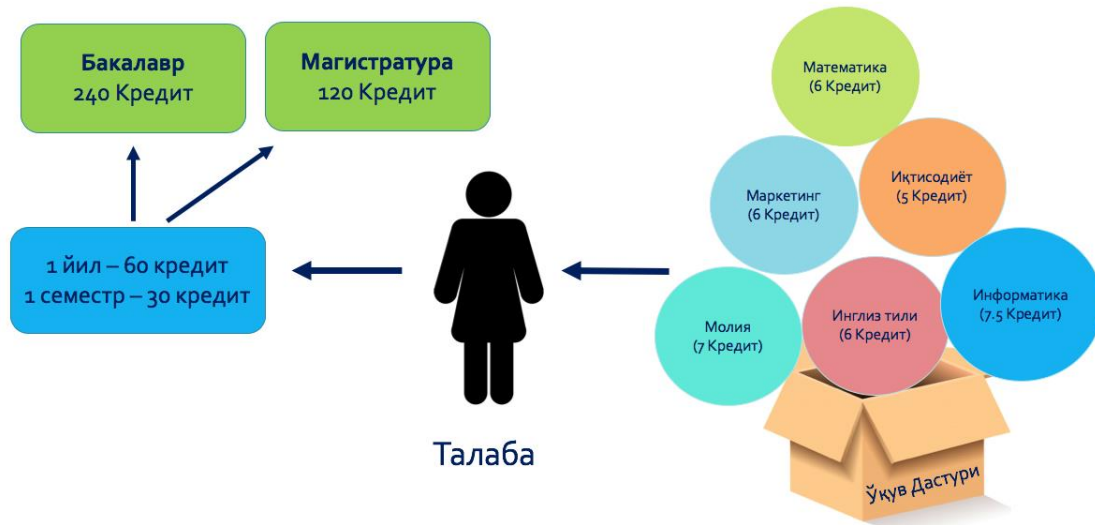
Барча ўқув фанлари икки гуруҳга бўлинади - мажбурий ва талаба танлови асосидаги фанлар.

- ◆ Бу нисбатан тахминан 1:2 тенг қабул қилинади;
- ◆ Ҳар бир талаба шахсий ўқув режасига эга бўлади;
- ◆ Асосий ҳужжат транскрипт (transcript of records) у ECTS нинг унификациялашган ҳужжат бўлиб, ягона шаклда тузилади, ўқитиш натижаларини тан олиш учун мажбурий ҳужжат ҳисобланади. Транскриптда, талабанинг мазкур давлатда қабул қилинга баҳолаш тизимида ҳам, ECTS тизими бўйича ҳам олган баҳолари, олинган ECTS кредитлари бўйича маълумотлар келтирилади.

- ◆ Ҳар бир семестрда ўрганиладиган фанларнинг сони 3-5 та бўлиши;
- ◆ Мустақил ишга ажратилган соатлар, аудитория соатларида кўп бўлиши;

Кредит ўзида талабанинг ўқув фанини ўзлаштириш учун зарур бўлган барча меҳнат сарфларини мужассамлаштирди. Ўқув фани учун ажратилган кредитлар сони, аксарият ҳолларда 3 га тенг бўлади.

2.2. Кредит тизими асосида таълим жараёнларини ташкил этиш ва унинг сифатини таъминлашнинг инновацион методлари. Ўқув жараёнини режалаштиришда қуйидаги атамалар қўлланилади:

- “Academic Calendar” - ўқув жараёни жадвали;
- “Core Subjects” - мажбурий фанлар;
- “Elective Courses” – талабалар томонидан ихтиёрий танланадиган фанлар;
- “Course Description” – фаннинг қисқа мазмуни, қисқа баёни;
- “General Education Requirement” (GER) – умумтаълим фанлари, табиий-илмий ва ижтимоий-гуманитар фанлар; асосан 1-2 курсларда ўқитилади;
- “Office Hours” – талабанинг дарс жадвалида кўрсатиладиган, ўқитувчи раҳбарлигида аудиториядан ташқарида бажариладиган мустақил иш тури; бу фаолият турларига бизнинг таълим тизимимиздаги ҳисоб иши, чизма иши, курс иши, курс лойиҳаларини мисол келтириш мумкин;

- “Prerequisite”, “Postrequisite” – фандан олдин ва кейин ўқилиши зарур бўлган фанлар; талаба бирор фанга ёзилиши учун ундан олдин ўқилиши зарур бўлган фанларни ўқиган бўлиши шарт; шу тариқа кейинги ўқиш траекториясини очиб боради;

Кўриниб турибдики, бу атамаларнинг эквивалентлари бизда мавжуд, фақат уларни амалиётда қўллашимиз лозим.

Кредит-модуль тизимини ташкил қилишда бизнинг ҳозирги таълим тизимимизда мавжуд бўлмаган ва унинг ўзигагина хос бўлган атамалар ҳам қўлланилади. Масалан:

- “Credit, Credit-hour” - кредит, кредит-соат, яъни ўқув ишлари ҳажмини ўлчашнинг ягоналаштирилган бирлиги; бир кредит семестр давомида ҳар ҳафтада ўтиладиган бир академик соатни ва уни ўзлаштириш учун белгиланган мустақил таълим соатларини ўз ичига олади;

- “Enrollment” - талабанинг шахсий траекториясини шакллантириш учун янги ўқув курсларига ёзилиши;

- “Office of Registrar” – Регистратор офиси – фанларга талабаларни қайд қилиш ва уларнинг ўқув давридаги барча ўзлаштириш кўрсаткичларини қайд қилишнинг марказлаштирилган хизмат тури; Регистратор офисининг фаолият турлари кенг бўлиб, талабага қаратилган барча ёзувларни ўз ичига олади; бу фаолият турлари бизнинг тизимимизда бир нечта бўлимларга (деканат, ўқув бўлими, кадрлар бўлими, маънавият бўлими, қабул бўлими ва ҳ.к.) бўлиб юборилган;

- Grade Point Average (GPA) – ўртача балл, талабанинг фанларни ўзлаштиришининг ўртача баҳоси (фанлар бўйича кредитларнинг рақамли эквивалентларга кўпайтмалари йиғиндиларининг ўқув давридаги умумий кредитлар сонига нисбати); талабаларни кейинги босқичга ўтказиш учун қўлланилади.

- Transcript – академик маълумотнома, белгиланган шаклдаги ҳужжат бўлиб, ўқув давридаги ўтилган фанларни ва улар бўйича тўпланган кредитларни, баҳоларни ва ўртача бални кўрсатади.

“Advisor” (эдвайзер) – талабага мутахассислик бўйича ўқув траекториясини танлаш ва ўқув давридаги фанларни ўзлаштириш бўйича ёрдам берувчи мутахассислик кафедраси ўқитувчисини билдиради, бу атама бизнинг лексиконимиздаги мураббий, устоз маъноларига яқин келади.

Кредит-модуль тизимини тадбиқ қилишда ушбу халқаро атамалардан ташқари ўзбек тилида қўллаш мумкин бўлган бизнинг таълим тизимимизда мавжуд бўлмаган ёки бошқа маънода қўлланиладиган қуйидаги атамалар ҳам пайдо бўлади, масалан:

- талабанинг шахсий ўқув режаси – намунавий ўқув режа ва танлов фанлари каталоги асосида талаба томонидан унинг эдвайзери кўмагида танланадиган ўқув траекторияси; ишчи ўқув режани тузиш учун асос бўлади; бизнинг таълим тизимимизда бундай ҳужжат мавжуд эмас.

• ишчи ўқув режаси – талабаларнинг шахсий ўқув режалари асосида шакллантирилган ўқув режаси, ўқитувчиларнинг ўқув ишлари юкламаларини

ҳисоблаш учун асос бўладиган ҳужжат; кредит-модуль тизимидан фарқли равишда бизнинг таълим тизимимизда ушбу ҳужжат намунавий ўқув режаси асосида шакллантирилади.

- кредит таълим тизими – ўқув жараёнини ташкил этиш шакли бўлиб, талабаларга ўз ўқув траекторияларини муайян чегарада белгилаш имконини беради, мустақил ва ижодий билим олишни рағбатлантиришга йўналтирилади, ўзлаштирилган билимлар ҳажми кредитларда ўлчанади.

- курс сиёсати – фанни ўзлаштириш бўйича талабаларга қўйиладиган талаблар; бизнинг таълим тизимимизда бундай атама қўлланилмайди, фанни олиб бориш ОТМ томонидан белгиланган ички тартиб-қоидалар асосида ташкил қилинади.

- маълумотнома-кўрсаткич – академик календар, олий ўқув юрти ҳақидаги умумий маълумотлар, талабанинг ҳуқуқлари ва мажбуриятлари, кредит таълим тизимининг асосий қоидалари, ҳар бир фан бўйича якуний баҳолашларни ҳисоблаш методикаси ва ўртача балл (GPA), якуний давлат аттестацияси талаблари ва шу қабиларни ўз ичига оладиган маълумотнома.

- мустақил иш – мавзулар бўйича мустақил таълимга ажратилган иш бўлиб, ўқув-услугий адабиётлар ва тавсиялар билан таъминланади, тестлар, назорат ишлари, коллоквиумлар, рефератлар, баён ва ҳисоботлар шаклида назорат қилинади; кредит-таълим тизимида амалдаги таълим тизимидан фарқли равишда мустақил иш “ўқитувчи раҳбарлигидаги талабанинг мустақил иши” ва “талабанинг мустақил таълими” каби турларга ажратилади.

- намунавий ўқув режа – ўқув фанларини ўрганиш кетма-кетлиги ва ҳажмини белгиловчи ўқув режаси; амалдаги таълим тизимидан фарқли равишда бу ҳужжатда академик соатлар кўрсатилмайди.

- оралиқ аттестация – фанларни ўзлаштиришнинг комплекс баҳоланиши; бу назорат тури бизда унчалик оммалашмаган, у фанлараро назорат ҳисобланади.

- тьютор – фан бўйича амалий машғулотларни олиб боровчи ва маслаҳат берувчи, талабаларнинг мустақил ишларини ташкил қилувчи ва бажарилишини таъминловчи, фан бўйича билимларни тизимга келтирувчи, семестр ва курс ишларига раҳбарлик қилувчи, ўқув амалиётларини ташкил қилувчи ўқитувчи.

- фан коди – ўқув режасида ҳар бир фан учун белгилаб қўйиладиган ҳарф-рақамли белги, халқаро номланиш асосида белгиланади; бундай код амалдаги таълим тизимида ўқув режалардаги фан блоклари бўйича тартиб асосида белгиланади ва кейинчалик деярли қўлланилмайди. Ушбу код халқаро номланиш асосида белгиланади ва фанни қисқа номлаш учун кейинчалик барча жараёнларда қўлланилади.

Энди, кредит-модуль тизимининг талабага қаратилган ўқитиш усули ҳақида тўхталиб ўтамиз.

Олий таълимга қарашларда "teaching" форматидан "learning" форматига томон ўзгаришлар содир бўлмоқда, яъни талабани “ўқитиш” эмас, балки

талаба “ўқиши” керак деган ғоя устувор бўлмоқда. Бу ғояга кўра инсон бутун умри давомида ўқийди, талаба фанга оид билим, кўникма ва малакаларни мустақил тарзда ўзлаштиради, ўқитувчининг вазифаси эса – талабанинг шахсий қизиқишларидан келиб чиққан ҳолда унга зарур ёрдамларни кўрсатишдан иборат бўлади.

Кредит-модуль тизимида миллий таълим дастурлари халқаро тан олинишини, талабаларнинг ва профессор-ўқитувчиларнинг мобиллиги таъминланиши лозим. Амалдаги таълим тизимида бу жараёнлар йўлга қўйилган. Фақат, очиғини тан олиш керак, турли ОТМ лардаги турдош ва бир хил йўналишдаги ўқув режаларининг ўзаро мослиги таъминланмаган.

Олий таълим босқичлари бўйича Ўзбекистон модели таянч босқич камида 3 йил давом этиши жиҳатидан Болонья жараёнлари талабларига ва ҳар бири 2 поғонадан иборат 2 босқичдан иборатлиги бўйича Америка моделига мос келади.

Бакалаврият дастури касбий фаолиятнинг умумий, интеграллашган жиҳатларини инобатга олиш, касбий ижодкорликни ривожлантириш ва мустақил билим олиш кўникмасини шакллантириш орқали ихтисослик фанлари бўйича билимлар асосини эгаллашни назарда тутувчи кенг таянч касбий тайёргарлигини назарда тутади.

Магистратурада таълим мутахассисликка ва илмий-педагогик тайёрловга йўналтирилган. Магистратура таълим дастурларида таълимнинг илмий-методологик йўналганлиги ва соҳа бўйича чуқур мутахассислик тайёргарлиги кўзда тутилади. Магистратура битирувчиларига “магистр” академик даражаси тақдим этилади. Магистрлар докторантурада ўқишни давом эттириш ҳуқуқига эгадирлар.

Докторантура олий малакали илмий ва илмий-педагогик кадрлар тайёрлашнинг якуний таълим босқичи ҳисобланади. Докторлик дастурларининг ўзига хослиги таълим ва изланувчилик фаолияти ўртасида оптимал мувозанатни таъминлаш, кенг илмий, ўқув ва методологик тайёрлов, мамлакатдаги ўқитувчилар ва илмий ходимларнинг академик мобиллигини таъминлашда намоён бўлади.

6 Кредит = 180 соат ўқиш юкلامаси
(40% аудитория соатлар / 60% мустақил ўқиш соатлар)

Докторантура дастурини

эгаллаган ва докторлик диссертациясини ҳимоя қилган шахсларга фалсафа доктори (PhD) илмий унвони, мутахассислик бўйича докторантурани ўзлаштирганларга эса фан доктори илмий унвонлари (тиббиёт, санъат, таълим, ҳуқуқ, техника, кимё ва ҳ.к.) берилади.

Шундай қилиб, таълим тизимларини ягона халқаро таълим муҳитига мувофиқлаштириш учун Ўзбекистон Республикасида олий ва олий таълимдан кейинги таълимнинг қуйидаги касбий таълим босқичлари жорий этилган:

1) бакалавриат – биринчи босқич дастури (ўрта таълимдан кейинги биринчи поғона) бўлиб, ўқиш муддати 4 йил; эндиликда у иккита босқичдан иборат бўлиши мақсадга мувофиқ: пастки (оралиқ даража) – 2 йил ва юқориги (академик даража) – 2 йил, бу олий таълим самарасининг 2 ҳисса ошишига олиб келади;

2) магистратура – иккинчи босқич дастури (ўрта таълимдан кейинги иккинчи поғона) бўлиб, ўқиш муддати 1-2 йилни ташкил этади, бунда чуқур мутахассислик ва илмий-педагогик тайёрлов амалга оширилади;

3) докторантура – олий таълимдан кейинги иккинчи босқич дастури (ўрта таълимдан кейинги учинчи поғона) бўлиб, ўқиш 3-4 йил давом этади ва икки босқичда амалга оширилади – фалсафа доктори (PhD) ва фан доктори (DSc) илмий унвонларига эришиш назарда тутилади.

Силлабус – бу таълим олувчилар учун ўқув фани ишчи дастурининг қисқача мазмуни бўлиб, унда ўқув фанининг мақсади, вазифалари ҳамда таълим олувчиларга қўйиладиган талаблар ўз ифодасини топади.

Ўқув фани дастурининг мазмуни (silabus) қуйидагиларни ўз ичига олади:

♦ Ўқув фаннинг тўлиқ номланиши ва унинг ўқув режасидаги тартиб рақами;

- ♦ Ўқув фанини ўрганиш мақсади;
- ♦ Ўқув фанининг қисқача мазмуни;
- ♦ Календар-мавзувий режа, машғулотлар жадвали билан;
- ♦ Ўқитиш технологияси;
- ♦ Талабанинг масъулияти ва унга қўйилган талаблар;
- ♦ Талабалар билимини баҳолаш тартиби ва мезонлари;
- ♦ Асосий ва қўшимча адабиётлар рўйхати

Ўқитувчининг ўқув юкламасини ҳисоблашда:

♦ Умумий меҳнат сарфи миқдори (аудитория сотлари ва мустақил иш) бир ўқув йилида 750-800 соатни ташкил этиши - эътиборга олинади.

Ўқитиш жараёнининг асосини:

♦ Шахсга йўналтирилган ўқитиш технологиялари;

♦ Талабанинг мустақил ишида, ўқитувчи маслаҳатчи сифатида иштирок этади;

- ♦ Талаба ўқув фанини ва ўқитувчини танлаш ҳуқуқига эга.

Ҳар бир талабага ахборот пакети берилади, у қуйидагиларни ўз ичига олади.

- ♦ Олий таълим муассасида ҳақида маълумот;

- ◆ Ўқув режаси;
- ◆ Ўқув жараёнининг графиги;
- ◆ Ўқув фанларининг мазмуни;
- ◆ Олий таълим муассасада қабул қилинган таълим тизимининг методик хусусиятлари ҳақида маълумотлар;
 - ◆ Талабалар билимини баҳолаш тизими ва баҳолар шкаласи ҳақида маълумотлар;
 - ◆ Ижтимоий-маиший шарт-шароитларга тегишли маълумотлар;
 - ◆ Тарихий ва маданий соҳага оид маълумотлар;
 - ◆ Қўшимча таълим хизматлари тўғрисида маълумотлар.

ECTS – олий мактабда ўқув жараёнини ташкил этишнинг энг демократик тизимидир.

ECTSнинг асосий тамойиллари. ECTS қуйидаги асосий тамойилларга таянди:

1. **Transferancy** – бу ECTS тизимига хоҳлаган шахс ёки ташкилотнинг тўсиқсиз киришига шарт-шароит яратиш. Ушбу шарт-шароит кучли ахборот тарғиботи воситасида яратилади, унинг натижасида умумий янгилик, аниқлик ва очиқлик муҳити шакллантирилади.

Ахборот тарғиботи қуйидагиларни ўз ичига олади:

- ◆ Алмашиш схемасига киритилган талабаларнинг ўқиш натижалари ҳақида бир бирига ўз вақтида ахборот етказиб туриш;
- ◆ Олий ўқув юртларининг ўз ахборот пакетлари билан мунтазам алмашиб туришлари, таълим хизматлари доирасида бир бирини имкониятларини ўрганиш;
- ◆ Олий ўқув юртларида, ECTS ҳақида тўла маълумотларнинг мавжудлиги.

2. **Agreement** – Талаба билан иккала олий таълим муассасасининг ECTS координаталарини орасида тайёрлаш мазмуни, ўқиш тартиби ва муддатлари, аттестация тадбирлари, ўқув режаларидаги фарқни бартараф этиш тартиблари ҳақида ўзаро келишувларини англатади.

3. **Credits** – Host университетда (қабул қиладиган университет) муваффақиятли ўтилган барча фанлар Post- университетда (талабани бошқа ОТМ га жўнатган университет) ҳисобга олиниши зарур.

4. **Таълимнинг инсонпарварлашуви** - бу шахснинг турли таълим хизматларига бўлган эҳтиёжини қондириши ва таълим жараёнида инсон қобилятининг очилишини англатади. ECTS таълимни давом эттириш учун олий таълим муассасасини, ўқув фанларини ва ўқитувчиларни танлаш имкониятни беради.

5. **Таълимнинг индивидуаллаштируви** - бу ҳар бир талабанинг индивидуал режа ва таълим дастурларига эга эканлигини ифода этади. Талаба танлови асосидаги фанлар 70% ни, мажбурий фанлар эса 30% дан ошмайди. Талабанинг мустақил иш ҳажми 70% ни, аудиториядаги иши эса 30% ташкил этади. Ушбу кўрсаткичлар индивидуал таълимни ташкил этишга асос бўлиб хизмат қилади.

6. **Таълимнинг самарадорлиги** – гуруҳда индивидуал ўқитишли аудитория машғулотлари ва талабанинг мустақил ишларини уйғунлаштириш орқали таъминланади. Аудитория ўқув вақтининг 70% гача қисмини индивидуал ўқитишга, шунингдек умумий ўқув вақтининг 70% гача қисмини мустақил ишга ажратилиши ўқув фанларининг талабалар томонидан табиий қобилиятлари даражасида ўзлаштиришга имкон яратади. Ушбу билан таълимнинг самарадорлиги таъминланади.

ECTS тамойиллари - шахснинг тўла ривожланиш учун шарт-шароитлар яратиш зарурийлигини кўзда тутади.

НАЗОРАТ САВОЛЛАРИ

7. Ўзбекистон Республикаси таълим тизимига кредит модул тизимида ўқитишни ташкил этишнинг мақсади вазифалари.

8. Кредит тизимининг асосий тамойиллари ва элементлари.

9. Кредит таълим тизими атамалари моҳиятини баён қилинг.

10. ECTS нинг хусусиятлари?

11. Кредит тизими асосида таълим жараёнларини ташкил этиш ҳақида фикрингизни баён қилинг.

12. Кредит тизими асосида таълим сифатини таъминлашнинг инновацион методлари.

3-МАВЗУ. ТЕХНОЛОГИК ТАЪЛИМГА ОИД МАХСУС ФАНЛАР БЎЙИЧА МАШЎУЛОТЛАРНИ ТАШКИЛ ЭТИШДА ПЕДАГОГНИНГ ИННОВАЦИОН ТЕХНОЛОГИЯЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ МАҲОРАТИ, ИЖОДКОРЛИГИ ВА НОВАТОРЛИГИ.

Режа:

1. Технология таълими ўқитувчисининг касбий-педагогик муҳим сифатлари.

2. Технология таълими ўқитувчисининг касбий-педагогик ижодкорлигини ривожлантириш тизими.

3. Профессional ўқитувчи шахси. махсус фанлар бўйича машғулотларни ташкил этишда педагогнинг бошқарув маҳорати, техникаси ва услублари.

Таянч тушунчалар: *касбий-педагогик сифатлар, шаклланиш, ижодкорлик, педагогик маҳорат, бошқариш техникаси, касб, касбий шаклланиш.*

3.1. Технология таълими ўқитувчисининг касбий-педагогик муҳим сифатлари Республикамизда таълим тизимини такомиллаштириш орқали ҳар томонлама етук, баркамол, мустақил фикрлашга қодир, иродали, фаол ва ташаббускор кадрларни тайёрлашга катта эътибор берилмоқда.

Ҳозирги даврда ишлаб чиқаришда техника ва технологияларнинг модернизациялашаётганлиги, илм ва фаннинг жадал тараққиёти, мутахассис кадрлардан ўз билимларини мустақил ва мунтазам равишда чуқурлаштириб, янгилаб, тўлдириб ва кенгайтириб боришни талаб этади.

Касб – жамиятга зарур бўлган фаолиятнинг тарихан юзага келган шакллари дир. Уни бажариш учун инсон билим, кўникма ва малакалар йиғиндисига мос келувчи қобилият ва касбий сифатларга эга бўлиши лозим.

Касбий шаклланиш – муайян бир соҳани такомиллаштиришга қаратилган билим, кўникмалар мажмуи. Касбий шаклланиш – таълим олиш жараёнида у ёки бу соҳага доир билим, кўникмалар мажмуи. Касбий шаклланганлик – аҳамиятга эга касбий натижаларга эришиш ва фаолиятини юқори даражада амалга ошириш имконини берувчи психик сифатлари мажмуидир.

Касбий сифатлар – шахснинг муайян соҳадаги билим, кўникмалари, малакалари мажмуи ва меҳнат фаолиятида ўз қобилиятини сифатли ва самарали амалга тадбиқ этиш имконияти дир.

Касбий шаклланишда касбий сифатлар ва ривожланиши бир-бири билан чамбарчас боғлиқ: касбий сифатлар бир томондан касбий ривожланиш жараёнида шаклланса, бошқа томондан эса, шахснинг мутахассис сифатида намоён бўлишининг муҳим кўрсаткичи ҳисобланади. Амалий жиҳатдан бу куйидагиларни англатади: янги ижтимоий-иқтисодий шароитда ўз ўрнига эга

бўлиш, рақобатга бардошлик, фаровон келажакни таъминлаш учун мутахассис доимий равишда ривожланиши, қолаверса, ижтимоий ва меҳнат шароитида ўзининг мавқеини таҳлил қилиб бориши лозим. Шунинг учун касбий сифатларни тадқиқ қилишнинг замонавий йўналиши шахснинг ижтимоий ва касбий ривожланиши жараёни билан ўзаро боғлиқ жиҳатларини

ўрганиш ҳисобланади.

Касбий шаклланиш индивиднинг мутахассисга шаклланиши, яъни инсоннинг ўзи, касбий ва ижтимоий муҳитдаги мавқеи ҳақидаги тасаввурларининг ўзгариши, қолаверса, янги касбий сифатларни ўзида қарор топтириши, кенг маънода айтадиган бўлсак, шахснинг касбий ўзини ўзи англаши билан ҳамоҳангликда кечадиган жараён дир. Касбий шаклланиш инқирозлари даврида касбий сифатлар яққол намоён бўлади.

Ўқитувчилар касбий сифатларининг шаклланганлиги педагогик меҳнатнинг барча томонлари: (касбий фаолиятда, кундалик муносабатларда, шахсият ривожланишида, меҳнатнинг мажмуий натижаси)да намоён бўлади. Шунини таъкидлаш керакки, олий таълим муассасалари ўқитувчисининг энг муҳим вазифаси талабаларнинг касбий сифатларини барқарорлаштириш, тўлдириш ва узатиш механизмларини бошқариш имкониятларини босқичма-босқич такомиллаштириш учун психологик-педагогик шароитларни яратишдан иборат. Уларни амалга ошириш босқичлари қуйидагича: талаба фаолиятининг ўқитувчи томонидан бошқарилиши; ўқитувчи ва талаба томонидан касбий сифатлар шаклланишини биргаликда бошқарилиши; бўлажак мутахассиснинг касбий ўзини ўзи ривожлантиришини мустақил бошқариши.

Технологик таълими ўқитувчилари талабаларнинг касбий сифатларини шакллантиришда қуйидагилар тақозо этилади:

- педагогик ҳамда ишлаб чиқариш амалиётида муаммоли вазиятларда аниқ қарор қабул қила олиш қобилиятларини ривожлантириш;

- таълим йўналиши ўқув режасидаги фанлар бўйича ахборотлар олиш имкониятига эга бўлишлари учун фанлараро ўзаро алоқадорликка эришиш асосида муаммоли вазиятли

топшириқларни ишлаб чиқиш ва уларни тизимлаштириш;

- педагог кадрлар тайёрлаш тизими сифатини оширишда таълимнинг янги шаклларида фойдаланиш жиҳатларини илмий асослаш.

Технологик таълими йўналиши бўйича таълим олаётган талабаларда касбий сифатларни шакллантиришни билим олишга қизиқиш ва қобилиятни, педагогик маданиятни такомиллаштиришга қаратилган омил сифатида қараш лозим. Муаммони ҳал этишнинг муҳим омили сифатида технологик таълими йўналиши бўйича таълим олаётган бўлажак ўқитувчилардан педагогик такомиллашиш, касбий билимларни чуқурлаштириш ва малакасини ошириш талаб этилади.

Технологик таълими ўқитувчилари талабаларда касбий сифатларни шакллантиришлари учун фаолиятини аниқ бир мақсадга йўналтириши ва унга эришиши учун қуйидаги шартларга риоя қилиши керак.

1. Ўз билимини мустақил ошириш, педагогик амалиёт ўтаётган таълим муассасасининг моддий-техник базаси ва ахборот ресурс маркази имкониятларидан унумли фойдаланиш, ўқув хонаси, устахона ва амалиёт шарт-шароитлари таълим олувчиларига мослаштириш керак.

2. Бўлажак технологик таълими ўқитувчиси ўзида қуйидаги сифатларни шакллантириб бориши керак:

- ўқувчиларнинг интилишлари, қизиқишларини чуқур ҳис қилиш, тушуниш, уларнинг маънавий эҳтиёжларини ҳисобга олиш;

- ўқувчилар билан эмоционал алоқа ўрнатиш, уларнинг ақлий, ахлоқий ва амалий фаолиятининг турли жабҳаларига фаол таъсир этиш.

3. Бўлажак технологик таълими ўқитувчиси ўзининг касбий сифатларини шакллантириш устида ишлаш тизимининг энг самарали усуллари, йўллари танлаб олиши, технологик жараён ва техник объектларни тўғри танлаб фаолият кўрсатиши керак.

4. Бўлажак технологик таълими ўқитувчиси педагогик шарт-шароитларни ҳисобга олган ҳолда ва уларга мос тарзда индивидуал тарзда ёки жамоа билан бирга ўз билимини ошириш шаклларидан фойдаланиши, амалий машқлар бажариши мақсадга мувофиқ.

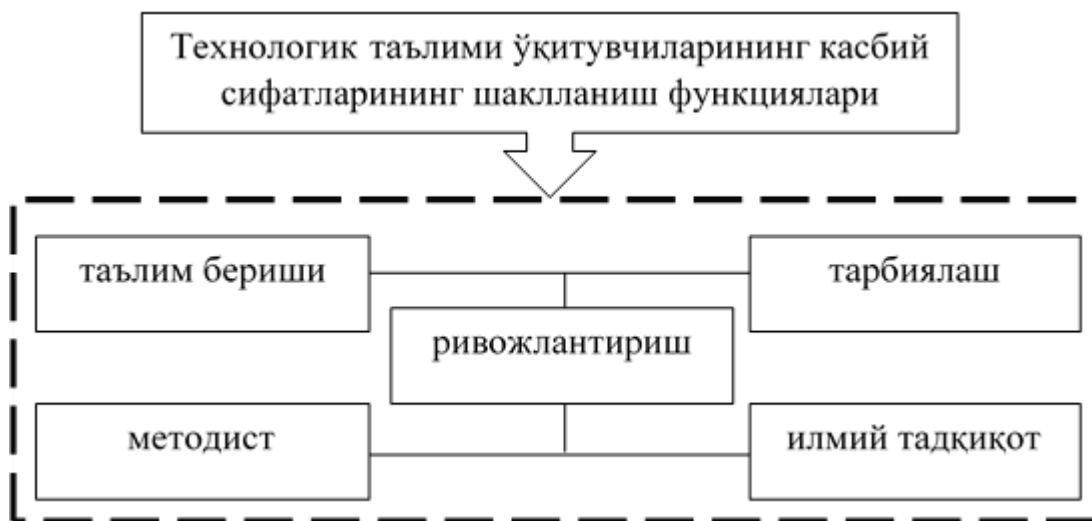
5. Бўлажак технологик таълими ўқитувчиси ўз билимларини оширишни доимий ижодий изланишлар тарзида ташкил этиш ва маълум мақсадга йўналтириш зарур. Бунинг учун у:

- ижодий изланишлар жараёнини бошқаришга мойил бўлиши;

- ижодий изланишларнинг самарадорлиги ўқитувчининг педагогик-психологик ва техник тайёргарлигига боғлиқ бўлишини эсда тутиши лозим.

Технологик таълими ўқитувчисининг касбга яроқлилиги бу – субъектив шарт-шароитлардан қатъи назар, барқарорлик билан ажралиб турадиган, таълим ва тарбия вазифаларини муваффақиятли бажаришга индивидуал тайёргарлик билан асосланадиган муҳандислик-педагогик фаолият даражасидир. Бу эҳтимолий натижаларни олдиндан кўра билиш, уларни баҳолаш, педагогик вазиятни таҳлил қилиш ва изланаётган натижаларга эришиш йўлида самарали фаолият тизимини моделлаштириш, ўз фаолиятига тузатишлар киритиш ва уни асослаб беришга қодир бўлган технологик таълими педагогининг мос келувчи билимлари ва тажрибасидир.

Шу нуктаи назардан технологик таълими педагогининг касбий яроқлилигини касбий етуклик босқичи сифатида, касбий моҳиятни шакллантиришнинг бошланғич босқичи сифатида кўриб чиқиш мумкин.

1-шакл. Технологик таълими ўқитувчилари касбий сифатларининг шаклланиш функциялари

Педагогик тажриба таҳлили шуни кўрсатадики, олий таълим муассасаларида ўқитиш жараёни талабаларнинг касбий яроқлилигини шакллантириш ва унинг даражасини ташхис қилиш бўйича махсус ташкиллаштирилган ишларсиз, талабаларнинг узлуксиз технологик таълим тизимида тайёргарликнинг биринчи босқичида олинган ўз касбий тажрибасини ҳисобга олган ҳолда, фақат билимлар, малака ва кўникмалар шакллантириш билан чегараланади.

3.2. Технология таълими ўқитувчиларининг касбий-педагогик ижодкорлигини ривожлантириш тизими

Ҳозирги замон шароитида бўлажак ўқитувчиларнинг касбий-педагогик ижодкорлигини ривожлантиришнинг методологик ва илмий-услубий асосларини такомиллаштириш, ижодий имкониятларини ривожлантиришга қаратилган интегратив билим беришнинг тизимли моделларини ишлаб чиқиш ва натижаларини объектив баҳолаш бўйича тадқиқотлар AICHI university of Education (Япония), National Institute Of Technical Teachers Training And Research (Ҳиндистон), Shaansi Normal University (Хитой), Princeton university (АҚШ), Belfield pedagogical university (Германия), National Advice on pedagogical technology (Англия), Таълим академияси (Россия), Тошкент давлат педагогика университети (Ўзбекистон) каби нуфузли олий таълим муассасалари ва илмий-тадқиқот марказларида илмий изланишлар олиб борилмоқда.

Технология таълим ўқитувчилари касбий-педагогик ижодкорликларини ривожлантиришнинг **биринчи шарт**и бошқа олий таълим муассасалари сингари педагогик йўналишдаги таълим тизимида ҳам илғор,

инновацион ва етакчи бўлган билим олиш технологияларини яратиш жараёни билан боғлиқ. Талабаларнинг билим олишида касбий-педагогик ижодкорликни ривожлантириш жараёнини такомиллаштириш шартли равишда иккита йўналиши ажратилади. Биринчи йўналиш ташқи факторларга ва таъсирлага қаратилган. Технология таълими ўқитувчининг касбий-педагогик ижодкорлик фаолияти мазмуни, уни ташкил этиш тамойиллари, босқичлари, таркибий қисмлари, ўқув жараёнининг лойиҳалаш даражалари ҳақида билимларни ишлаб чиқиш, ўқувчиларнинг олий таълим муассасаларида касбий мустақил фаолиятларини бошқариш учун ахборот базасини шакллантиришидир.

Касбий-педагогик ижодкорлик компетентлигини ривожлантиришнинг иккинчи йўналиши талабанинг шахсига йўналтирилган. Бу рефлексив фаолият: уларнинг шахсий хусусиятларини ўрганиш, педагогик ижодий фаолиятнинг индивидуал услубини онгли шакллантириш, шунингдек, олий таълим муассасаларида ўқув жараёнини шакллантиришнинг индивидуал услуби ҳисобланади.

Технология таълими ўқитувчиларининг касбий-педагогик ижодкорликларини ривожлантиришнинг **иккинчи шarti** - педагогик кадриятлар тизимини шакллантириш билан боғлиқ лойиҳалаш фаолиятидир.

Касбий-педагогик ижодкорликларини ривожлантиришда ўқитувчининг ўз-ўзини такомиллаштириш ва ўзини намоён қилиш билан боғлиқ кадриятлари, яъни келажакдаги ўқитувчининг репродуктив фаолиятига эътибор қаратилади.

Учинчи шarti технологик-фаолият турига киради, чунки у ўқув жараёнини ишлаб чиқиш ва бажариш операциялари ва амалиётларни ўзлаштириши билан боғлиқ бўлиб, ушбу тадбирларни бажариш учун кўникмалар шакллантирилади. Касбий-педагогик ижодкорлик кўникмаларини ривожлантириш доимий равишда амалга оширилади: биринчи навбатда репродуктив, продуктив, қисман изланувчан ва креатив даражаларда ижодкорлик кўникмаларини шакллантириш вазифаси муҳим ҳисобланади.

Тўртинчи шarti, ўқитувчининг коммуникатив қобилиятлари билан боғлиқ. Ўқув жараёнида касбий-педагогик ижодкорликни ривожлантириш усулларини ўзлаштириш жараёнида ўқувчиларни мустақил мулоқотчанлик фаолиятга жалб қилиш мумкин. Контекстли таълим ва ўқув амалиёти асосида амалга ошириладиган таълимни касбий-педагогик ижодкорлик орқали амалга оширилиши мумкин. Таълим технологияларининг турли хил вариантларини муҳокама қилиш, уларнинг афзалликлари ва камчиликлари, муайян таълим технологияларини ишлаб чиқишда биргаликдаги тадбирлар, таълим жараёнини тақлид қилиш - буларнинг ҳаммаси коммуникатив қобилиятни талаб қилади.

Ўқитувчининг касбий-педагогик ижодкорлик фаолиятини ривожлантиришнинг **бешинчи шarti** ўқитувчининг малакасига, интуициясига ва шахсий имтиёзларига асосланган эстетик хусусиятга

эгаллиги. Ушбу тадбирларнинг натижаси педагогик жараённинг нозик, чиройли ва уйғун лойиҳасини амалга оширади. Технология таълими ўқитувчиларининг эстетик дидини ривожлантириш, жумладан, лойиҳалаш фаолияти ривожланишига таъсир қилади.

Ижодкорлик – «қайта шакллантириш», – «мавжуд шакл унсурлари ёрдамида янги шакл яратиш демакдир». «Қайта шакллантириш» ижодкорлиги ўз ичига олдиндан маълум бўлган шаклга ўхшаган янги шаклни кашф этишдир, яъни бу жараён муносиб бўлмаган шаклни, муносиброғи билан алмаштиришни ўз ичига олади. Бу дегани, олдингига қараганда мукамалроқ таркибий қисмларни жойлаштириш демакдир. Шу каби ижодкорликни ўрга-ниш имкониятларини исботлаш учун қандай эвристик, яъни янги таклиф ва йўриқномаларимиз борлигини кўрсатишимиз зарур. Имкониятларни, янги йўللارни фаол излашимиз, нарсаларни ўрга-ниш, чалғитувчи ва тахминий фикрларни аниқлай билишимиз даркор. Бу ҳолда ўрганиш имкониятлари асосий йўналишларни идрок қилиш, йўл ва чораларни фаол билишга интилишни тақозо қилади. Албатта, топилган шакл-қоидаларимизга бўйсундирилиши даркор.

Ижодкорлик «бир шаклдан иккинчи шаклга ўтказиш» – бу жараёнда қоидаларнинг янги

қолипи, чизмаси, маълум тузилма-ларнинг янги тури юзага келади. Янги яратилган шакллар эски шаклларнинг янгича талқини бўлмайди. Лекин нарсаларни англаш-нинг ҳақиқатан янги усуллари ва янги шакллари сифатида пайдо бўлади, метафораларнинг қўлланилиши – бу бир шаклдан иккинчи шаклга ўтказиш «трансформацион» ижодкорликка мисол бўлади.

Бу ижодкорлик учун эвристик жараён шакл ва қоидалардан бошқариладиган шакл қоидаларини ривожланиши учун туғилаётган имкониятлар сари ҳаракат қилади. Ижодкор шахс қоидалар яратилиши биланоқ, уларга суянган ҳолда, янги қоидалар яратиш устида иш бошлайди. Ундан сўнг фаолият шакллари очиш, олдин ҳеч қачон қўлланилмаган шаклларни кашф этиш учун бош қотиради.

Талабаларда ижодкорлик кўникмасини ривожлантиришда асосий эътиборни ижодий фикрлашга йўналтириладиган фикрлаш феъллари ва феъл ифодаларини қўллаган ҳолда машғулотларни ташкил этиш лозим. Ижодий фикрлаш кўникмасини ривожлантириш учун ўқитувчилар талабаларга уларни фикрлашга ундайдиган саволлар таркибидаги феълларга эътибор беришлари лозим. Талабалардан “билим, кўникма ва малака тушунчаларини таърифлаб беринг” каби топшириқлар ижодий фикрлашни шакллантирмайди. Саволдаги “таърифлаб беринг” сўзи ўзингда мавжуд “билимларингни бирма-бир айтиб бер” каби туюлади. Ижодий фикрлашни осонлаштириш учун фикрлашга ундовчи сўзлар, яъни боғлиқликни топинг,

яратинг, башорат қилинг, таҳлил қилинг, баён этинг, тасаввур қилинг ва шу каби сўзлардан фойдаланилса самарадорлик юқорироқ бўлади.

3.3. Профессional ўқитувчи шахси. махсус фанлар бўйича машғулотларни ташкил этишда педагогнинг бошқарув маҳорати, техникаси ва услублари. Жамиятимиз талаб этаётган ҳар томонлама етук, комил инсонни тарбиялашда ўқитувчининг ўрни бекиёсдир. Ўқитувчилик шарафли, лекин жуда мураккаб касб. Яхши ўқитувчи бўлиш учун педагогик назарияни эгаллашнинг ўзигина етарли эмас. Чунки педагогик назарияда болаларни ўқитиш ва тарбиялаш ҳақида умумий қонун қоидалар, умумлаштирилган услубий ғоялар баён этилади. Ўқитувчининг ёш индивидуал хусусият-ларини эътиборга олиш таъкидланади. Мактаб ҳаётидаги амалий педагогик жараён эса жуда хилма-хилдир. Педагогик назарияга мос келмайдиган вазиятлар учраб туради. Бу эса ўқитувчидан кенг билимдонлик, пухта амалий тайёргарлик, юксак педагогик маҳорат ва ижодкорлик, бошқарув қобилиятини эгаллаш-ни талаб этади. Хўш, педагогик маҳорат нима?

Педагогик маҳорат деганда, педагогик жараённинг барча шакллари энг қулай ва самарали ҳолатда ташкил этиш, уларни шахс камолоти мақсадлари томон йўналтириш, тарбияланувчиларда кенг дунёқараш ва қобилиятларни шакллантириш ҳамда жамият учун зарур бўлган фаолиятга мойиллик уйғотиш тушунилади.

Ўқитувчилик маҳорати юзасидан таҳлил қилинган манбаларда «педагогик маҳорат» – «ўқитувчи-тарбиячининг педагогик қобилияти», «ўқитувчининг муомала маданияти ва нутқ санъати», «педагогик назокат, одоб ва ахлоқ», «турли келиб чиқадиган педагогик вазиятларга муносабат», «ўз-ўзини тарбиялаш ва ўз устида илмий ижодий ишлаш» каби иборалар билан тавсифланади. Демак, педагогик маҳорат ўқитувчининг касбий, шахсий, умуммаданий, махсус сифатлари билан бирга ўз касбига лаёқатлилиги, меҳри билан тавсифланади.

«Ўқитувчи, – дейди Ал-Фаробий, – ақл-фаросатга, чиройли нутққа эга бўлиши ва ўқувчиларга айтмоқчи бўлган фикрларини тўла ва аниқ ифодалай олишни билмоғи зарур». У ўз фикрини давом эттириб, «Ўқитувчи ва раҳбарнинг вазифаси доно давлат раҳбари вазифасига ўхшайди, шу сабабли ўқитувчи эшитган ва кўрганларининг барчасини эслаб қолиши, ақл-фаросатга, чиройли нутққа эга бўлиши, ёшларга айтмоқчи бўлган фикрларини тўла ва аниқ ифодалаб беришни билмоғи лозим. Шу билан бирга ўз ор-номусини қадрлаши, адолатли бўлмоғи лозим. Ана шундагина у инсонликнинг юксак даражасига эга бўлади ва бахт чўққисига эришади», деб таъкидлайди.

Насриддин Тусий ўзининг «Ўқитувчиларни тарбиялаш тўғрисида» номли асарида: «Ўқитувчи мунозараларни олиб бориши, рад этиб бўлмайдиган даражадаги исбот қилишни билиши, ўз фикрларининг тўғрилигига ишониши, нутқи эса мутлақо тоза, жумлалари мантикий ифодаланадиган бўлиши лозим. Ўқитувчи нутқи ҳеч қачон ва ҳеч қаерда

заҳарҳандали, кўпол ёки каттиқ бўлиши мумкин эмас. Дарс пайтида ўқитувчининг ўзини тута олмаслиги ишни бузиши мумкин», дейди. Демак, таълим-тарбия жараёнида ўқитувчи педагогик маҳоратдан оқилона фойдаланиши, бошқариш механизмларидан фойдаланиши зарур. «Бошқарув» сўзи одатда аниқ бир мақсадга эришиш учун бошқариладиган объект ёки субъект тизимига фаол таъсир кўрсатиши тушунилади.

Бугунги кунда бошқарувнинг маъноси бўйича бир неча йўналишни ажратиш мумкин.

Биринчи йўналишга кўра, бошқарув маъноси – фаолиятдир. Масалан, бошқарув жараёни бўйича илмий изланишлар олиб борган, ўз вақтида бошқарув назарияси асосчиларидан бири Анри Файоль бошқаришни:

- келажакни кўрувчи;
- фаолиятни ташкиллаштирувчи;
- ташкилотни идрок қилувчи;
- фаолият турларини мувофиқлаштирувчи;
- қарор ва буйруқларнинг бажарилишини назорат қилувчи кучли курул, деб таърифлайди.

Иккинчи йўналишда бошқарув бир тизимнинг иккинчисига, шахснинг иккинчи бир шахс ёки гуруҳга таъсир этиши, деб ҳисобланади.

С.Н.Тидор бошқарув маъносини қуйидагича тавсифлайди:

- мақсад йўналишида объектни мувофиқлаштириш;
- мақсадга эришиш учун объектга таъсир этиш;
- мақсадга эришиш йўналишида тизимни ташкил этишга таъсир кўрсатишни вертикал мувофиқлаштириш.

М.Шарифхўжаев «Бошқарув – бу ўзига хос юксак санъат ва маҳоратни талаб қилувчи танлов, шу танлов асосида қарор қабул қилиш ва унинг бажарилишини назорат қилиш жараёнидир», деб таърифлайди.

Анри Файоль XX асрнинг бошларида бошқарувнинг бешта функциясини ажратиб кўрсатган: режалаштириш, ташкил этиш, фармойиш бериш, мувофиқлаштириш, назорат қилиш.

Бугунги кунда давлатимиз, жамиятимиз таълим ходимлари олдида қўйган талабларни бажариш муҳим аҳамият касб этади. Республикамиз таракқиётини ҳал этишда педагоглар зиммасига масъулиятли вазифалар юклатилган. Ўқитувчининг олдида ўз касбининг моҳир устаси, ўқувчилар жамоасини бошқара олиш қобилиятларини ривожлантириш каби қатор талаблар қўйилади.

Педагогик жараёни бошқариш нимадан бошланади? Таълим муассасаларида таълим-тарбия жараёнини режалаштириш ташкил этиш, ўқув вазиятлари бўйича қарор қабул қилиш, кафолатланган натижани қўлга киритиш, назорат қилиш, касбий фаолиятни мувофиқлаштириш билан белгиланади.

Демак, ўқитувчи тинмай ўз малакасини ошириши, ўз устида изланиши, кунт билан ишлаши талаб этилади. Бунинг учун педагог ходимларни қайта

тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш институтида бошқарув тизими чуқур ўргатилмоқда.

Педагогик маҳоратни оширишда бошқарув санъатидан фойдаланиш ҳам муҳим аҳамият касб этади. Бунда таълим менежментида долзарб бўлган масалалар мавжуд:

Таълимда мақсадни аниқ қўя билиш ва бош ғоялар ечимига эътибор бериш.

2. Педагогик жамоада сўз ва иш бирлигини йўлга қўйиш, соғлом муҳит яратиш.

3. Таълимда Давлат таълим стандартлари талаблари ижросини сифатли кафолатлаш.

4. Жамоа ва ўқувчилар орасида онгли интизомни шакллантириш.

5. Ҳар бир касбдош педагогга самимий муносабатда бўлиш.

6. Ижодкорлик, тезкорлик ва ишончни қозониш, кенг қамровли фикр юритиш, мақсад ва истиқболни аввалдан кўриш, қилинган ишларни таҳлил этиш, танқидий қараш, таклиф киритиш, татбиқ этишга эришиш.

7. Педагогик жамоанинг ички тартиб-қоидаларига амал қилиш.

8. Таълим-тарбия ишларини олиб бориш учун соғлом муҳит ва моддий шароит яратиш.

9. Иш юритишда давлат, нодавлат ташкилотлар, таълим муассасалари, оила, маҳалла билан самимий ҳамкорлик ўрнатиш ва таълим-тарбия сифатини ошириш.

10. Таълим-тарбия жараёнида сифат ва самарадорликни таъминлаш кабилардан иборат.

Бунда педагог фаолияти қуйидаги шартларга жавоб бериши лозим:

– тарбия ва таҳсил олувчиларга таъсир ўтказа олиш;

– талабчанлик;

– масъулиятни ўз зиммасига олиш;

– обрў-эътиборга эга бўлиш;

– педагогик жамоа ишончини оқлаш;

– ўқувчилар фаолиятини тўғри идрок этиш;

– таълим-тарбия натижаларини кузата билиш, баҳолай олиш, зарур ҳолатларда танқид қила олиш.

Педагогга хос сифатлар: ташкилотчилик; касбий ишчанлик; муомалада киришимлилик; ҳар қандай вазиятда ўзини тута олиш, вазминлик; касбий маҳорат; уддабуронлик, бунёдкорлик; маслаҳат бера оладиган; ақл-идрокли; ўзига ишонадиган; ўрнатқуч бўла оладиган; назорат қиладиган.

Ўрта аср ижтимоий-фалсафий фикр тараққиёти мутафаккири Абу Наср Фаробий бошқарув санъатидан фойдаланишда қуйидагиларга эътиборни қаратиш лозимлигини уқтиради:

– ўз вазифасини бажаришда ҳеч қандай қийинчилик сезмаслик;

– табиатан нозик, фаросатли, хотираси мустаҳкам, зехни ўткирлик;

– ўз фикрини тушунтира олиш қобилиятининг илм-маърифатга ҳаваслари жўрлиги;

- ҳақ ва ҳақиқатни, одил ва ҳақгўй одамларни севиш;
- ёлғонни ва ёлғончини ёмон кўрадиган;
- ўзини ва ўзгаларни қадрини билиш ва ориятли бўлиш;
- мол-дунё кетидан қувмаслик, адолатпар-вар, ҳалол, инсофли бўлиш;
- қатъиятли, саботли, журъатли, жасур бўлиш кабилар.

Педагогик жараёни самарали бошқаришда аниқ иш режага эга бўлиш муҳим ҳисобланади.

Педагог иш режасини ишлаб чиқишда қуйидагиларга эътиборни қаратиши лозим.

1. Ўқув йили давомида таълим-тарбия бора-сида олиб бориладиган ишлар таҳлили, яъни билимлар беллашуви, фан олимпиадалари, кўрик-танловлар ва бошқа кўрсаткичларидан келиб чиқиб, туман, вилоят, республика миқёсидаги юқори натижага эришган ижобий иш-лар, камчиликлар ва муаммолар сарҳисоби.

2. Янги ўқув йилида амалга ошириладиган вазифаларни белгилаш:

- ташкилий-педагогик;
- ўқув-тарбия иши самарадорлигини ошириш;
- маънавий-маърифий ишлар;
- методик ишлар;
- моддий-техник базани мустаҳкамлаш;
- илғор тажрибаларни ўрганиш, умумлаш-тириш ва оммалаштириш.

Педагогнинг бошқарув фаолияти муваффақиятли кечиши унинг психологик-педагогик тайёргарликка эга бўлиши билан белгиланади.

Замонавий таълим тизимини амалга ошириш жараёнида ёш кадрларни кўнгилдагидек ўқитиш ва тарбиялаш ҳақида гап борар экан, бу ғоят мураккаб ва кўп қиррали вазифани факат малакали педагогик маҳоратга эга бўлган касбий профессионаликка эга бўлган педагог кадрлар билан амалга ошириш мумкин.

Шундай экан, педагогик касби-катта санъатдир. Бу санъатга у ёки бу педагог осонгина, ўз-ўзидан эриша олмайди. Бунинг учун ўқитувчилик касбига, яъни соғлом авлоднинг чинакам мураббий бўлишга хаваси, иштиёки зўр, замон талабларини тез ва чуқур тушунадиган, ўзининг илмий, ижтимоий-сиёсий савиясини, педагогик маҳоратини изчиллик билан амалга ошира боровчи, мустақиллик ғояси ва мафкураси билан пухта қуроллантирган, ҳақиқий ватанпарвар ва меҳнатсевар кишиларгина эриша оладилар. Педагогик фаолият билан шуғулланиш ва педагогик маҳорат туғма талант ёки наслдан-наслга ўтувчи хусусият эмас, балки изланиш, ижодий меҳнат маҳсулидир. Бу кўп қиррали педагогик фаолият заминидан ижодий меҳнат ётади. Шунинг учун ҳам педагогик фаолият билан шуғулланиш ҳамма ўқитувчилар учун стандарт, яъни бир қолипдаги иш услуби эмас, балки у ҳар бир ўқитувчининг ўз устида ишлаши, ижодий меҳнати жараёнида ташкил топади ва ривожланади.

Бу жараёнда илғор ўқитувчининг педагогик фаолияти, маҳорати ва тажрибаларини бошқа ўқитувчи ўрганиши, ундан ижодий фойдаланиши ва ўз фаолиятини илғор тажрибалар билан бойитиши зарур. Ўқитувчининг педагогик маҳорати асосан аудитория машғулотларида ёки масофавий онлайн дарсларда яққол кўринади. Чунки ўқув машғулотлари ўзининг мазмун ва моҳиятига кўра ўқитувчининг таълим муассасасидаги асосий ишидир. Шу сабабли у илмий, ғоявий ва оммабоп бўлиши, турмуш билан тингловчиларнинг тайёргарлик даражаси билан боғланиши зарур. Таълим жараёнида ўқитувчи билан тингловчилар ўртасида ўзаро жонли тил, фикр алмашуви, самимий муносабат, ҳурмат, асосий мақсадга эришишда ҳамкорлик лозим. Мазмуни саёз, амалий тажрибадан, турмушдан ажралиб қолган, умумий сўз ва қуруқ насихатгўйликдан иборат бўлган, расмий учун юзаки ўтказиладиган дарс-маъруза ва бошқа ўқув машғулотлари тингловчиларни кизиктирмайди, уларни илмий, ғоявий ва амалий жихатдан етарли озиклантирмайди. Шундай экан, ўқув машғулотларини шундай ташкил этиш керакки, унинг таъсирида тингловчиларда шу фанга нисбатан турли қарашлар, илмий тафаккур ва эътиқодлар вужудга келиши ва шаклланиши даркор.

Педагогик маҳорат тушунчаси мазмунини *“Педагогик энциклопедия”* ва педагогик психологик адабиётларга асосланиб қуйидагича таърифлаш мумкин:

Педагогик маҳорат - ўз касбининг моҳир устаси бўлган юксак даражада маданиятли, ўз фанини чуқур биладиган, ёндаш соҳаларни яхши таҳлил эта оладиган, тарбиялаш ва ўқитиш методикасини

мукамал эгаллаган ўқитувчи -тарбиячи.

Педагогик маҳорат - ўқитувчининг устоз мураббийлик фазилатлари, ўқитувчилик касбининг сирларини чуқур эгаллаганлиги, инсонийлик ва истеъдоди ҳамда интеллектуал салоҳияти ва шу қабилар асосида ундаги касбий билим ва тушунча, кўникма ва малакаларнинг мукамал шаклланган касбий фаолияти.

Педагогик маҳорат - ўқитувчидаги қуйидаги қобилиятлар мужассами:

- дарс материални аниқ ва равшан баён қила олиши;
- ўз таълим олувчиларини иложи борида ўрганилаётган мавзу бўйича бир хил фикрга келтира олиши;
- мавзу моҳиятини тўла очиб бера олиши ва зарурият бўлганда уларга бу мавзунинг ўз касбий фаолиятидаги ўрни ва роли ҳақида тушунча бера олиши;
- дарс давомида бефарқ холда катнашаётган талабани тезда дарс мазмунини ўрганишга жалб қила олиши;
- дарсни яна давом эттиришини ҳоҳловчи таълим олувчилар сони аудиториядаги жами таълим олувчиларнинг қанча қисмини ташкил этишини

баҳолаб бориш ва бу орқали дарс ўтиш технологиясини такомиллаштириб бориш имкониятига эга бўлиши;

- дарс максадига эришганлигини баҳолай билиши ва хулосалаш қобилиятига эга бўлиши ва ҳ.к.

Педагогик маҳорат – ўқитувчининг ўз фанларини ўрганишда эришган тажрибаларини ўз фаолиятида ижодий қўллаган ҳолда ўқув тарбия ишининг ҳамма қирраларида энг юқори даражада эришилган ютуқлардир.

Педагогик маҳорат - бу ўқитувчи - педагогнинг шундай шахсий ва касбий фазилятларини белгилайдиган хусусиятки, у ўз фанини чуқур ва атрофлича билишида, педагогик-психологик ва методик тайёргарлигида тингловчиларни ўқитиш, тарбиялаш ва ривожлантиришни мақбул йўллари излаб топиб амалий фаолиятида қўллашида намоён бўлади

Педагогик маҳорат деганда ўқитувчининг педагогик-психологик билимларни, касбий малака ва кўникмаларини мукамал эгаллаши, ўз касбига қизиқиши, ривожланган педагогик фикрлаши ва интуицияси, ҳаётга ахлоқий-эстетик муносабатда бўлиши, ўз фикр-мулоҳазасига ишончи ва катъий ифодаси тушунилади.

Педагогик маҳорат–ўқитувчининг касбий йўналишдаги ижодкорлигини олий намунаси, педагогик маҳорат ўқитувчида йиллар давомида шаклланиб боради. Маҳоратли ўқитувчи ҳамиша илғор тажриба соҳиби бўла олади. Шунинг учун “ Педагогик технология” тушунчаси таркибига “янги”, “илғор”, “новаторлик”, “ ижодкорлик”, “касб тафаккури” каби тушунчалар сингдирилади. Бу тушунчаларнинг ривожини педагогик маҳоратда намоён бўлади.

Ўқитувчининг касбий педагогик маҳоратининг асосий мазмун моҳиятини мезонлари ва кўрсаткичлари-педагогик ижодкорлик, педагогик техника сирларини пухта эгаллаш ва юксак касбий салоҳиятга – профессионализмга эга бўлиш, таълим-тарбия жараёнида тингловчилар билан ўзаро мулоқот олиб бориш тактикасини қўллаш ва уларга муваффақиятли таъсир кўрсатишнинг шакл, усул, воситаларидан хабардорлиги, педагогик қобилиятларини намоёниш эта олиш, нутқининг равонлиги, ташкилотчилик қобилияти, маънавий маърифий ва тарбиявий ишларни ташкил этиш ҳамда амалга ошириш, педагогик фаолият жараёнида хулқ-атворини ва ҳиссиётларини жиловлай олиш ва бошқа хусусиятлардан иборат. Демак, юксак педагогик маҳорат эгаси, яъни профессионал касб эгаси бўлиш учун ўқитувчи ўзида ҳам илғорликни, ҳам ижодкорликни, ҳам новаторликни (янгиликка интилишни) тарбиялаши лозим.

Буни қуйида келтирилади ўқитувчининг касбий маҳорати мазмуни ва моҳияти асосида кўришимиз мумкин:

Мутахассисларнинг тадқиқотлари натижасида ўқитувчиларни педагогик билимлар, педагогик маҳоратни эгаллашларининг беш даражаси аниқланган: ахборот, тезарус, услубий, технологик, тадқиқот.

Ахборот даражасида. асосий вазифа мавжуд билим ҳақида ахборот олиш имкониятини таъминлашдан иборат

Услубий даража нафақат илмий билимлар, балки касбий кўникмаларнинг ҳам мавжудлигини, педагогик назарийчилар томонидан ишлаб чиқилган услубларни ўзлаштирилганлигини англатади.

Технологик даража илмий билимларни ва тавсия этилган илғор тажрибани амалиётга жорий этиш мақсадида уларни сифатли ва самарали акс эттиришни назарда тутаяди. Акс эттириш тўғридан-тўғри нусха кўчириш дегани эмас. Бунда муайян метод қўлланилаётган шарт-шароит, хусусан, тингловчиларнинг тайёргарлик даражаси, уларнинг одатлари, ўқитувчи-педагогларнинг технологик маданият ва педагогик маҳорат даражаси ҳисобга олиниши лозим.

Таъкидлаш зарурки, ўқитувчининг технологик маданияти педагогик маданият ва педагогик маҳоратининг таркибий қисми ҳисобланади. Технологик маданиятли ва юксак касбий педагогик профессионаликка эга ўқитувчи педагогика фани ва амалиётини бирлаштиради.

Тадқиқот даражаси шу билан тавсифланадики, ўқитувчи илмий билимдан фойдаланувчидан уни яратувчисига айланади. Янгилик яратувчи ўқитувчи-педагоглар амалиётнинг илмий салоҳиятини, тадқиқот фаолияти учун керакли тадқиқот майдонининг мавжудлигини намойиш эта оладилар.

Шундай қилиб, педагогик маҳорат ўқитувчи-педагогларнинг кўникмалари таркибига амал қилади ва амалий фаолиятда улар орқали руёбга чиқади. Шу сабабли педагогик маҳорат ўқитувчининг педагогик маданияти ва педагогик кўникма, этикасининг ажралмас қисми ҳисобланади.

Педагогик ижодкорлик. Олий таълим муасасаси таълим жараёнида инновацион технологиялардан фойдаланиш бевосита таълим жараёнини амалга оширувчи ўқитувчиларга алоҳида талаблар қўяди. Амалий фаолиятга ижодкорона татбиқ этишнинг асосий таянч нуқталари ҳисобланган, ўз-ўзини такомиллаштириш технологиясининг концептуал асосларини, асосий қоидаларининг моҳиятини ўзлаштирган педагог талабаларга таълим ва тарбия беришда инновацион ғояларнинг етакчиси бўла олиши мумкин. Бу эса қуйидагиларни тақозо этади:

а) у талабани тинглай билади ва уни эшита олади, шахсий фикрларини ифодалашига, очиқдан-очиқ қарши чиқишига бағрикенглик муносабатида бўла олади, ўзаро тенглик ва ишончга асосланган муносабатларни ўрната билади, вазиятдан муносиб равишда чиқа олади;

б) педагог янги ғояларни ҳамisha қўллаб-қувватлайди, ғоя ва фикрларини бемалол, эркин ифодалаш мумкин бўлган муҳитни ярата олади;

в) қийин ёки низоли вазиятларда айбдорни эмас, кескинлик ва ихтилофларнинг келиб чиқиш сабабларини излайди;

г) талабалар жамоасида мўътадил психологик муҳитни ярата олади, уларнинг муваффақиятлари ва хизматларини тан ола билади.

Ижодкор педагог ўз касбининг етук устаси – устоз педагог, маълум педагогик маҳоратга эга шахс ҳисобланади. Педагог барча вазиятларда ҳам ўз фаолиятини муваффақиятли олиб бориши учун доимий равишда ўз билим ва маҳоратини ошириб, замонавий педагогик ва ахборот технологияларни,

илғор педагогик тажрибаларни, метод ва усулларни мунтазам ўрганиб, касбий-педагогик ижодкорлигини ривожлантириб боради.

Ижодкорлик – янги моддий ва маънавий қадриятларни яратиш билан натижаланадиган фаолият тури

Педагогик ижодкорлик – 1) таълим берувчи томонидан ўқув-тарбия вазибаларини юксак сифат даражасида ўзгача ҳал этилиши. 2) таълим-тарбия амалиёти ва назариясининг бойитилиши.¹

Ўқитувчининг ижодий индивидуаллиги унинг индивидуал хусусиятлари (фикрлашнинг илмий таркиб топганлиги, ишга ижодий ёндашиш, ўз имкониятларини рўёбга чиқаришга интилиш ва ҳоказолар)нинг ривожланиш даражаси билан белгиланади. Бундай ўқитувчининг касбий фаолияти унинг ҳамкасблариникидан янги ёндашув ҳамда воситаларни топиш борасида тинмай изланиш олиб боришида намоён бўлади. Педагоглар орасидаги ижодкор индивидуалликнинг ёрқин намунаси сифатида ташаббускор ўқитувчиларни кўрсатиш мумкин.

НАЗОРАТ САВОЛЛАРИ.

1. Технология таълими ўқитувчисининг касбий-педагогик муҳим сифатларини санаб беринг?

2. Технологик таълими ўқитувчилари талабаларнинг касбий сифатларини шакллантириш йўллари.

3. Технологик таълими ўқитувчилари талабаларда касбий сифатларни шакллантириши учун унинг фаолият йўналишлари.

4. Технологик таълими ўқитувчилари касбий сифатларининг шаклланиш функциялари?

5. Технология таълими ўқитувчиларининг касбий-педагогик ижодкорлиги.

6. Технология таълим ўқитувчилари касбий-педагогик ижодкорликларини ривожлантиришнинг шартларини баён қилинг.

¹ Педагогик атамалар лўғати / Джурраев Р.Х., ва б. “Фан нашриёти”. Т.: 2008. -137 б.

4 - МАВЗУ: ЎҚУВ ФАНЛАРИНИ ИНТЕГРАЦИЯЛАШ ТУРЛАРИ, ЙЎНАЛИШЛАРИ, ТИПЛАРИ, ФУНКЦИЯЛАРИ. ТЕХНОЛОГИК ТАЪЛИМГА ОИД ФАНЛАР БЎЙИЧА МАШҒУЛОТЛАРНИ ТАШКИЛ ЭТИШДА ТАЪЛИМ ШАКЛЛАРИ, ВОСИТАЛАРИНИНГ РОЛИ ВА УЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ МЕТОДИКАСИ.

Режа:

1. Ўқув фанларини интеграциялаш турлари, йўналишлари, типлари, функциялари.
2. Технологик таълимга оид фанлар бўйича машғулотларни ташкил этишда таълим шакллари.
3. Технологик таълимга оид фанлар бўйича машғулотларни ташкил этишда таълим воситаларининг роли.

Таянч тушунчалар: *Интеграция, машғулотлар, синф-дарс тизими, таълим шакллари, таълим воситалари.*

4.1. Ўқув фанларини интеграциялаш турлари, йўналишлари, типлари, функциялари. Илм-фан йўналишларининг ўзаро алоқадорлиги ўз моҳиятига кўра мос ҳолдаги фан асосларини намоён қилувчи ўқув фанларида акс этади. Ҳозирги замон илм-фанининг барча тармоқлари бир-бири билан узвий боғланган бўлиб, шунинг учун ҳам ўқув фанлари бир-биридан ажралиб қолиши мумкин эмас. Фанлараро интеграция касбий тайёргарлик жараёнида илм-фан асосларини чуқур ва ҳар томонлама ўзлаштиришнинг асосий шarti ҳамда воситаси бўлиб саналади, билимларни янада чуқурроқ ўзлаштиришга, илмий тушунча ва қонунларнинг шаклланишига, ўқув-тарбиявий жараёнларни такомиллаштиришга ва уни мақбул ташкил этишга, илмий дунёқараш шаклланишига ёрдам беради. Бундан ташқари, улар ўқувчилар билимининг илмий даражасини оширишга, мантиқий фикрлашлари ва ижодий қобилиятларини ривожланишига имкон туғдиради. Фанлараро интеграцияни амалга ошириш, дастурий материални ўрганишда такрорланишни бартараф қилади, вақтни тежайди ва ўқувчиларнинг билим, кўникма ҳамда малакаларни шакллантиради.

Фанлараро интеграция муаммосини тадқиқ қилишдаги ёндашувларнинг ҳар хиллигига, Фанлараро интеграцияни рўёбга чиқариш билан боғланган турли педагогик масалаларни ҳал қилишга интилишга боғлиқ ҳолда фанлараро интеграция атамасини таърифлашнинг нафақат ҳар хил турлари, балки фанлараро интеграция турларини таснифлашнинг ҳар хиллари ҳам мавжуд.

Кўпгина муаллифлар таъкидлашларича, фанлараро интеграцияни амалга ошириш ўқитишнинг барча функцияларини – таълимий, ривожлантирувчи, тарбиявий ва қизиқтирувчи функцияларини амалга оширишга ёрдам беради. Машғулотларда фанлараро интеграцияни самарали амалга ошириш шаклларида бири бўлиб, амалий тавсифли масалаларни ечиш ҳисобланади.

П.Н.Новиков фанлараро мазмунга эга мажмуавий тавсифли масалани кўйидагича таърифлайди: "... Бунинг шarti ва талаби асосий ҳамда ёндош

фанларнинг компонентларини ўз ичига олган, ечилиши ва таҳлили берилган фанлар орасидаги алоқадорликни белгиловчи тушунчаларнинг ҳажми ва мазмунини янада чуқурроқ ва тўлароқ очишга ёрдам берувчи масаладир”. П.Н.Новиков бундай масалаларни асосий ва бир-бирига боғлиқ фанлар мавзуларининг нисбати бўйича қуйидаги учта турга ажратган [93]:

- Шаклий (формал) масала – бундай масалаларнинг ифода қилинишида бошқа фанга тегишли параметрлар (атамалар, белгилар каби) мавжуд бўлиб, улар масалани ечишда бевосита иштирок этмайди;

- Муҳим аҳамиятга эга масала – бундай масаланинг ифода қилинишида бошқа фан мавзулари мазкур масалани ечиш учун очиқ-ойдин берилмайди, лекин уни қўлламасдан ҳам ечимни топиш мумкин эмас;

- Муҳим аҳамиятга эга шаклий – бундай масаланинг ифода қилинишида ечим учун зарур бўлган ёндош фан мавзуси очиқ кўринишда берилади.

Муаллиф иккинчи хилдаги масалаларнинг алоҳида аҳамиятини ажратиб кўрсатади, чунки улар энг яхши даражада “бир-бирига боғлиқ фан мавзусини мустақил ва мантиқан асосли ҳолда танлаш малакасини ривожлантиради... бу мавзунинг аҳамияти асосий фанни ўрганиш учун тушунишга ёрдам беради”.

Фанлараро интеграциянинг умумқасбий, махсус ва бошқа ўқув фанларида ўрнатилиши ўқитишнинг амалий йўналтирилганлигини таъминлайди.

Педагогикада Фанлараро интеграция муаммоси энг аввало, асосий диққат эътиборни ўқув режасига кирган фанларни ўрганиш тартибини мувофиқлаштириш ва таҳсил олувчиларда мазмунан мукамал, мантиқан тугал тизимли билим, хатти-ҳаракат методлари ва шахсий фазилатларни шакллантиришга қаратилган.

О.А.Абдуқудусовнинг фикрича фанлараро интеграцияни амалга оширилишига қуйидагилар маълум маънода тўсқинлик қилади:

1. Фанларида ўзаро мувофиқлаштирмаган атама ва тушунчаларнинг қўлланиши;

2. Ўқув материалларидан ғоя, назария, масала ёки тушунчаларнинг ажратиб кўрсатилмаганлиги;

3. Илмий билимларнинг ички алоқадорлигини ҳисобга олинмаганлиги;

4. Ўқув фанларининг ягона мақсадни кўзда тутмаганлиги кабилар.

Фанлараро интеграция – бу реал борлиқ алоқаларидир, улар дунёнинг объективлигини акс эттиради ва шунга кўра ўқитишнинг мазмуни, методлари ва ташкил этиш шакллари белгилаши лозим. Айнан мана шу йилларда фанлараро интеграциянинг асосий дидактик вазифалари, уларни ўқув машғулотида амалга ошириш методлари аниқланди.

“Фанлараро интеграция ўқитишнинг замонавий жараёнларини, ўқувчиларнинг ўқув билиш фаолиятини ривожлантиришнинг энг муҳим омили бўлиб ҳисобланади. Бутун ўқитиш жараёнини янада юқори босқичга кўтара туриб, Фанлараро интеграция ўқув жараёнининг ривожлантирувчи,

таълимий функцияларининг бирлигини таъминлаш билан кўп томонлама таъсир кўрсатади.

Фанлараро интеграция – бу узлуксиз алоқада бўлган ягона бутунни яратиш жараёни ва унинг натижаси ҳисобланади.

Шунинг учун фанлараро интеграция деганда биз таълим-тарбиявий жараёнларда амалга оширилиши билан билимларнинг умумлашишига, тизимлашишига ва мустаҳкамланишига, умумлашган кўникма ва малакаларнинг, якуний натижада эса – ҳар томонлама ривожланган шахснинг илмий дунёқараши ҳамда сифатларининг шаклланишига ёрдам берадиган ўқув фанлари мақсадлари, вазифалари ва мазмуний элементларининг ягоналигини тушунамиз. Маълумки, тизим маълум бир мақсадларга эришишга хизмат қилувчи бир бутунликни кўзда тутлади. Тизим сифатида эса биз касб-ҳунар таълими тизимини олишимиз мумкин. Ўқув фанлари ичида билимларнинг алоҳида тизимини мантиқий алоқадорлики ўқитиш мазмунида ўз аксини топади. Чунки исталган ўқув фани мазмунини дидактик тизим деб қараш мумкин бўлиб, унда боғловчи вазифани етакчи тушунча ва ғоялар бажаради. Етакчи тушунча ва ғоялар фан мазмунида тизим ҳосил қилувчи алоқадорлик вазифасини бажариб, уларнинг атрофида унинг тузилмавий элементларини ягона тизимга бирлаштиради. Етакчи тушунча ва ғоялар ўқитиш жараёнида мужассамлаштирувчи вазифани бажариши ҳам мумкин. Фанлараро интеграция асосида ўрганилаётган мавзулар ўқувчилар билиш фаолиятининг умумлашган хусусиятига ёрдам беради.

Фанлараро интеграция ҳар хил даражаларда амалга оширилади:

- турли туркумларга тегишли бўлган ўқув фанлари даражасида (умум ўқув фанлариаро ёки туркумлараро алоқадорлик);
- ўқув фанларининг бир туркум ўқув фани даражасида (ички алоқадорлик);
- ички ўқув фани даражасида.

Фанлараро интеграциянинг ҳозирги замон талқини қуйидаги категориялар ва тушунчалар – бир бутунлик, вужудга келиш ва ривожланиш, манфаатлар муҳокамаси, мажмуавий билиш, тизимли ёндашув, онг ва амалиётнинг ижтимоийлашуви ХХI аср ягона умумий тенденциясининг турли жиҳатларини тавсифловчи бошқа хусусиятлари – янгича фикрлашнинг пайдо бўлиши тизимида ёритилади.

Фанлараро интеграция энг аввало, ўз тузилмасига кўра тавсифланади, чунки предметнинг ички тузилиши унинг шаклини белгилайди, шунга кўра биз алоқадорликнинг қуйидаги шакллари ажратиб кўрсатамиз (1-жадвал):

1-жадвал:

Фанлараро интеграция шакли ва турлари бўйича таснифи:

Фанлараро интеграция шакллари	Фанлараро интеграция турлари	Фанлараро интеграция турларини ташкил этувчи ўқув материаллар мазмуни
Таркиби бўйича	1. Мазмуни бўйича	Далиллар, тушунчалар,

		қонунлар, назариялар бўйича	
	2. Бажариладиган операциялари бўйича	Шакллантириладиган кўникмалар, малака ва фикрлаш операциялари бўйича	
	3. Методик қўлланилиши	Педагогик методлардан фойдаланиш бўйича	
	4. Ташкил этилиши бўйича	Ўқув-тарбиявий жараёнларни ташкил этиш шакллари ва методлари бўйича	
Алоқадорликнинг йўналишлари бўйича	Бир томонлама; Икки томонлама; Кўп томонлама.	Тўғри; Тесқари (қайтар) ёки тикланувчи.	
Алоқадорликни ташкил этувчи элементларининг ўзаро таъсири бўйича	Вақт омилига кўра	Хронологик	Изчилликдаги; Синхрон; Истикболдаги.
		Хронометрик	Локал; Ўртача вақт давомидаги; Узоқ вақт давомидаги.

Биринчи шаклда Фанлараро интеграциялар турларини таркиби бўйича ажратамиз. Фанлараро интеграция таркиби бўйича аниқ мавзунини ўрганишда бошқа ўқув фанларидан нималар олинишини кўрсатади. Шундан келиб чиқиб, Фанлараро интеграция таркиби кўникма, малака ва фикрлаш операциялари билан шаклланадиган ўқув мавзусининг мазмуни билан белгилангани учун уларнинг биринчи шаклида Фанлараро интеграцияларнинг қуйидаги хилларини ажратиш мумкин: Мазмуни бўйича – ўрганилаётган мавзу мазмуни бўйича турли ўқув фанларида ўрганиладиган тушунчалар, ҳодисалар, жараёнларни талқин қилиш бирлиги бўйича;

1. Бажариладиган операциялари бўйича – фанлараро хусусиятда шаклланадиган кўникмалар, малакалар ва фикрлаш операциялари бўйича;

2. Методик қўлланилиши – турли ўқув фанлари бўйича ўқув ишлари методларини келиштириш, турли ўқув фанлари мавзуларини ўрганишда бир хил методларни қўллаш (график, таҳлилий);

3. Ташкил этилиши бўйича – орасида алоқадорлик ўрнатиладиган ўқув фанлари бўйича машғулотларни ташкил этиш шакллари ва тузилмасини мос келиши.

Иккинчи шаклда Фанлараро интеграция турларини ташкил этувчи ўқув материаллар мазмуни бўйича ажратамиз.

Фанлараро интеграциянинг хатти-ҳаракат методларининг йўналишлари бўйича Фанлараро интеграция асосда ўрганилаётган бир (бир томонлама), икки (икки томонлама) ёки бир нечта (кўп томонлама) ўқув фанларининг

аниқ кўриб чиқиладиган ўқув мавзуси учун фанлараро ахборот манбаси бўлиб ҳисобланишини кўрсатади.

Фанлараро интеграциянинг хатти-ҳаракат методларининг йўналишлари бўйича турлари фанлараро ахборот базавий ўқув фанининг ўқув мавзусини ўрганишда фойдаланилиши (тўғри алоқадорлик) ёки мазкур мавзу шунингдек бошқа мавзулар, бошқа ўқув режасидаги фанлар учун ҳам (тескари алоқадорлик) фойдаланиладиган ёки йўқлигини билдиради.

Фанлараро интеграциянинг учинчи, вақт омили бўйича шаклида алоқадорликнинг қуйидаги турлари ажратиб кўрсатилади:

1. Хронологик – бу амалга ошириш кетма-кетлиги бўйича алоқадорликдир;

2. Хронометрик – алоқадорликни ташкил этувчи ўзаро ҳаракатлар давомийлиги бўйича алоқадорликдир.

Вақт омилига кўра:

- бошқа фанлардан жалб қилинган қандай билимлар ўқувчилар томонидан ўзлаштирилган, қайсиларини эса келгусида ҳали фақат ўрганишгина талаб қилинади (хронологик алоқадорлик);

- қайси мавзу фанлараро интеграцияни амалга ошириш жараёнида ўрганиш муддати бўйича етакчи саналиши, қайси бири эса етакланувчи эканлиги (хронологик синхрон алоқадорлик);

Фанлараро интеграцияни амалга ошириш жараёнида мавзуларнинг ўзаро ҳаракати қанчалик узоқ давом этиши кабиларни кўрсатади.

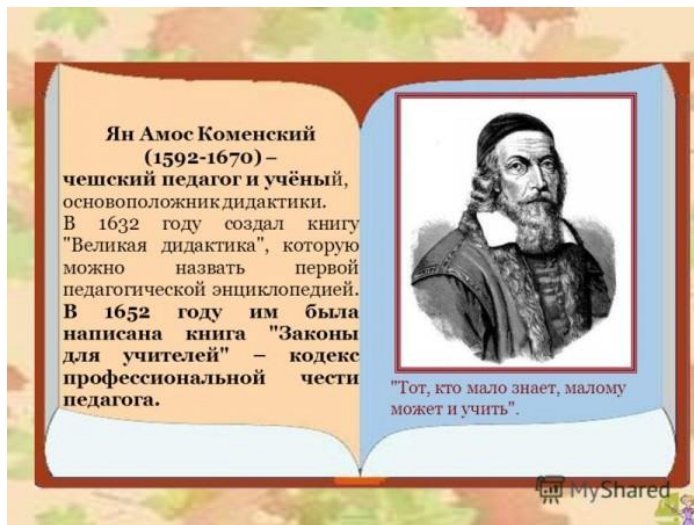
4.2. Технологик таълимга оид фанлар бўйича машғулотларни ташкил этишда таълим шакллари. Ҳозирги вақтда Республикамиз профессионал таълими тизимида руй бераётган ўзгаришлар, касб ва технология таълими ўқитувчиларини тайёрлаш, уларнинг профессионал фаолиятини янада ривожлантиришга катта эътибор берилмоқда. Уларнинг профессионал фаолияти ўқув машғулотларини инновацион ва технология ёндашувлар асосида ташкил этиш, ўқитишнинг интерфаол таълим методлари, ҳамда воситаларидан кенг фойдалана олиш компетенциялари билан бевосита боғлиқ. Технологик таълимга оид фанлар бўйича машғулотларни ташкил этишда таълим шаклларида ноанъанавий таълим муҳим ўрин эгаллайди.

Ноанъанавий таълим - талабаларни ўз касбига қизиқтирувчи, билим доираларини кенгайтирувчи, уларда ҳозиржавоблик хусусиятларини тарбияловчи, фаоллаштирувчи ва уларнинг мустақил фикрлаш қобилиятини ривожлантирувчи каби дидактик функцияларни бажаради. Тажрибаларда таъкидланганидек, агар машғулот одатдаги - фақат тинглаб ўтиришга асосланган усулда ўтказилганда, талабалар ахборотнинг кўпи билан 20 фоизини ўзлаштирган бўлса, илғор педагогик усуллардан фойдаланилганда эса, бу кўрсаткич 80-90 фоизгача ошганлиги тасдиқланган.

Ноанъанавий таълимнинг самарадорлиги яна шундан иборатки, унинг қатнашчилари яхлит тизимли билимга эга бўлади ва мустақил - ижодий фикрлаш қобилиятлари ривожланиши негизида бўлажак касбий фаолиятга

оид бошланғич кўникмалар шакллантирилиб, ўқув-тарбиявий жараёни амалиёт билан бевосита боғлаб олиб боришни таъминлайди. Шунинг учун ҳам у, ривожлантирувчи ўқитишнинг юқори самарали усулларида бири бўлиб ҳисобланади.

Таълимни ташкил этиш шакллари деганда, аниқ муддатда ва тартибда ўқитувчининг ўқувчилар билан олиб борадиган машғулот турларини тушунамиз. Хозирги кунда, таълим муассасаларида таълимни синф-дарс шаклида олиб бориш кенг тарқалган. Инсоният тарихига назар ташлар эканмиз, таълимни ташкил этиш шакллари ижтимоий тўзум манфаатларига мос ҳолда пайдо бўлган ва ривожланган. Дастлабки даврларда таълим бериш ишлари одамларнинг меҳнат фаолияти, турмуш тарзи билан ўзвий боғланган ҳамда билим бериш, ўргатиш ишлари яқка тартибда олиб борилган.

Давр ўтиши билан купчиликка билим бериш эҳтиёжи пайдо бўлади. Таълим тизими мазмуни, билимларнинг мураккаблашуви, болаларни гуруҳ- гуруҳ қилиб, тўплаб ўқитишни тақозо қилган ҳамда таълим билан шугулланувчи мутахассислар, ўқитувчи тайёрлаш заруриятини келтириб чиқарган.

Шу даврга келиб ўқитишнинг махсус ташкилий

шакллари пайдо бўла бошлайди. Бунинг натижасида синф-дарс тизими пайдо бўлди. Халқ орасида ҳаётини тажрибага, билим ва тарбияга эга бўлган кишилар мураббий, ўқитувчи бўлиб фаолият курсатди.

Халқимиз тарихига назар ташлар эканмиз, мактаб ва мадрасаларда ёшларга билим бериш билан шугулланганлиги «Авесто» ва бошқа тарихий манбалардан маълум. Аммо қадим даврларда таълимни катъий чегараланган вақтда, бир хил ёшдаги болалар билан олиб бориш, таълим мазмунини босқичма-босқич бериш масалаларига аниқлик киритилмаган эди.

Таълимнинг ташкилий масалалари Ал-Фаробий «Фан ва ақл заковат» асарида ўқув фанларини гуруҳларга бўлиб ўқитиш, уларнинг тарбиявий моҳиятини очиш масалаларига эътибор берилган. Педагогика тарихида таълим ташкил этишнинг асосий шакли дарс ҳисобланган. Синф-дарс тизимини дидактик талаблар асосида яратишда буюк чех педагоги Ян Амос Коменскийнинг (1592-1670) хизматлари катта, уни синф-дарс тизимининг асосчиси сифатида бутун дунё тан олган.

Я.А Коменский «Буюк дидактика» асарида ўқув машғулотларини гуруҳ шаклида ташкил қилиш, ўқув йили ва ўқув кунини бир вақтда бошлаш, машғулотлар орасида танаффуслар берилишини, гуруҳлардаги болаларнинг ёши ва сони бир хил бўлишига алоҳида эътибор берди. Дарс давомида

ўқувчилар диққатини туплаш, материалларни батафсил тушунтириш, ўқувчига саволлар бериш, ўзлаштириш жараёнини назорат қилиш зарурлигини таъкидлайди.

Бу тарихий жараёнда Педагогика фани олдида турган муаммолардан бири таълимнинг ташкилий шакллари самарадорлигини ошириш, айниқса, дарсни самарадорлигини ошириш билан боғлиқ илмий-назарий услубий ва амалий муаммоларни ҳал этувчи тадқиқотлар олиб боришда кўпгина амалий ишлар бажарилган. Ўзбекистонда кадрлар тайёрлаш миллий дастурини амалга оширишда таълим тизимига янги педагогик технологиялар тадбиқ этиш билан боғлиқ ишлар қилинмоқда.

Синф деганда, ёши ва билимларни ўзлаштириш даражаси ўртача бир хил бўлган ўқувчилар гуруҳи тушунилади.

Дарс – аниқ мақсадни кўзлаб белгиланган вақтда бир хил ёшдаги ўқувчи, ёшлар билан ўқитувчи раҳбарлигида олиб бориладиган машғулотиқдир.

Дарснинг мақсади, мазмуни, ҳажми таълим стандартлари (ўқув режа, дастур, дарслик ва қўлланма) асосида белгиланади. Дарс ўқув ишларининг асосий ташкилий шакли экан,бу жараёнда қуйидагиларга амал қилиниши лозим:

Ҳар бир синфда ўқувчиларнинг ёши ва билим даражаси бир хил бўлиши лозим.

Дарс катъий жадвал бўйича белгилинаган аниқ муддатда олиб борилиши керак.

Дарс ўқитувчи раҳбарлигида бутун синф билан ва алоҳида ўқувчилар билан ишлаш шаклида олиб борилади.

Дарс ўқув фанининг характери, утилаётган материалнинг мазмунига қараб турли усуллар ва воситаларда олиб борилади ва таълим тизимининг бир қисми сифатида тугалланган билим беради ва навбатдаги билимларни ўзлаштирамоқ учун замин яратади.

Шуни унутмаслик керакки, ўқув юртлирида таълим ишлари фақат синф-дарс шаклида олиб бориладан, балки амалий машғулотиқлар, тажриба ишлари шаклида ҳам олиб борилади. Бу машғулотиқлар синфдан ва мктабдан ташқарида факультатив машғулотиқлар, тугараклар, экскурсиялар шаклида олиб борилади.

Дарс – таълимнинг асосий шакли экан, у илмий, тизимли, тушунарли, онгли ва фаол бўлиши, билимлар мустаҳкам ўзлаштирилиши, ўқувчи- талабанинг шахсий хусусиятлари эътиборга олинган ҳолда ташкил этилиши дарс олдида қатор дидактик талабларни қуяди. Жумладан:

Хар бир дарс аниқ мақсадни кўзлаган холда пухта режалаштирилмоғи лозим. Бу жараёнда ўқитувчи дарснинг таълими ва тарбиявий мақсадини белгилайди. Дарс босқичларини, яъни кандай бошлаш, кандай тамомлаш кургазмали материаллардан фойдаланиш кабиларни олдиндан хал килич олади. Хар бир дарс аниқ ғоявий, мафкуравий изланишга эга бўлиши лозим.

Ўқитувчи эса улардан тарбиявий мақсадда фойдаланмоғи лозим.

Хар бир дарс мактабнинг, ижтимоий муҳитнинг имкониятини хисобга олган холда амалиёт билан боғланмоғи, курсатмали воситалар билан жихозланмоғи лозим.

Хар бир дарс характериға мос усул, услуб ва воситалардан самарали фойдаланилган холда ташкил этилиши лозим.

Дарс учун ажратилган соат ва дақиқаларни тежаш ва унумли фойдаланиш даркор.

Дарс жараёнида ўқитувчи ва ўқувчи ўзаро фаол муносабатда бўлиши лозим, ўқувчи талаба пасив тингловчига айланмалиғи лозим.

Машғулотлар бутун синф билан ва хар бир бир ўқувчи билан, уларнинг шахсий хусусиятлари эътиборга олинган холда олиб борилиши керак.

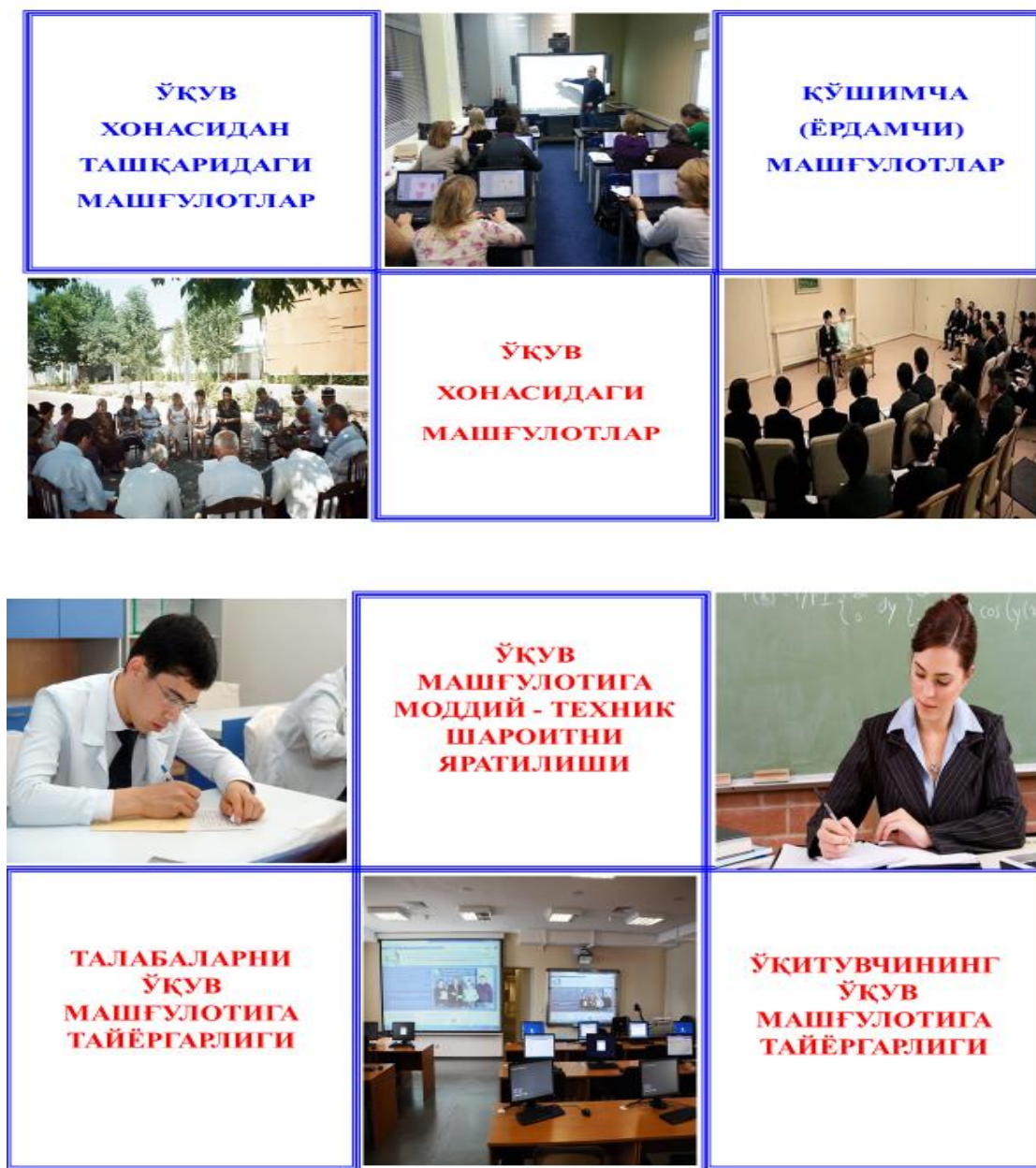
Олий таълим тизимида хусусан Технологик таълимға оид фанлар бўйича машғулотларни ташкил этишда таълим

шакллари танлашда профессор-ўқитувчининг ўқув машғулотларига тайёргарлик жараёни муҳим аҳамият касб этади.

В.В.Давыдов, Л.В.Заньковлар фикриға кўра ўқитувчи **инновацион фаолиятининг** асосий функциялари педагогик жараён ва унинг компонентларидаги қуйидаги ижобий ўзгаришлардан иборат дейдилар.

Таълим муассасаларида ўқув фаолиятини ташкил этишнинг асосий шакли қуйидагича амалга оширилади:

Олий таълим тизимда маъруза ўқув жараёнини хам усули, хам шакли хисобланиб, у талабаларга фан асосларини оғзаки, узвий ва мунтазам сингдиришга хизмат килади. Маъруза туфайли талаба шу фаннинг моҳиятини тушуниб боради хамда уларни эркин фикрлашга, фан устида уйлашга мажбур этади. Шу сабабли маъруза илмий тафаккурни ривожлантиришнинг узига хос мактабига айланади. Маърузани шундай уқиш лозимки, унинг таъсирида талабаларда шу фанга унинг вазифа ва келажагига нисбатан турли карашлар, илмий эътикод, гоё ва миллий мафкура асослари шаклланиб. Бунинг учун уқитувчи хар бир маърузанинг мазмунини фандаги янгиликлар билан бойитиши ва танлай билиши лозим. Маъруза ижобий хамкорликка таяниб ташкил қилингандагина самарали натижа

беради. Бунинг учун маъруза жараёнида ҳам таълимий, ҳам тарбиявий вазифаларни самарали амалга ошириш йулларидан бири – ўқитувчи билан талабалар ўртасида дўстона, фаол муносабатларни тиклаб олинишдан иборат.

Бундан ташкари дарс ва маърузанинг самарали натижаси укувчи ва талабаларинг укув жараёнидаги рухий ҳолатларини қай даражада ҳисобга олинишига ҳам боғлиқ. Шундай экан, таълимни самарали ташкил этиш, унинг дарс, маъруза ва бошқа шаклларида уқитиш жараёнида уринли фойдаланишлари учун шубҳасиз уқитувчининг педагогик маҳорати, педагогик маданияти, уз предметини пухта билишлиги ва укувчи талабалар билан умумий тил топа олишлиги гоят катта аҳамиятга эгадир.

Таълим жараёни педагогик жараённинг ажралмас, муҳим қисмларидан бири бўлиб у ўқитиш, билим, кўникма ва малака ҳосил қилиш масалалари билан шуғулланади.

4.3. Технологик таълимга оид фанлар бўйича машғулотларни ташкил этишда таълим воситаларининг роли. Мутахассис модели таълим мақсадларини аниқлашнинг асоси сифатида Педагогик амалиётда янги йўл ва воситаларини жадал татбиқ этилаётганлигини кузатиш мумкин. Бироқ баъзи таълим шакл ва фаол усуллар ўрнига бўлинмас таълимий технологиялар зарур. Лекин таълимий жараённи технологияли лойиҳалаштириш ва режалаштиришни, фақат технологик билим, кўникма ва малакаларга эга бўлган ўқитувчи бажара олиши мумкин.

Технологик билимлар тизими қуйидаги ташкил этувчилардан иборат: – тушунчага оид қисм - технологиялаштиришнинг мураккаброқ бўлган тоифа ва қондларини ўрганишга йўл; – таълим технологиясининг таркибий қисм ва ҳаракатланувчи тузилма - таълим жараёнини башоратлаш ва лойиҳалаштириш асоси тўғрисида тушунча; – талимий технологияларнинг концептуал асослари - ҳар қандай таълим технологияси негизига педагогик ва психологик фанлар ютуғида ифодаланган педагогик ғоя асос бўлади; – мақсадни белгилаш - агар педагогик вазифалар аниқланган бўлса ва ўқув фаолиятининг якуний натижалари бир маънода ифодаланган бўлса, бошланиш шартлари маълум бўлса, таълим жараёнини лойиҳлаштириш мумкин; – таълим бериш модели – мақбул йўллар (усул ва шакллар) ва воситалар йиғиндиси - мавжуд шароитлар ва белгиланган вақтда объектнинг бошланғич ҳолатини ўзгартириш бўйича кўзланаётган натижаларга эришиш қафолати; – бошқарувнинг йўл ва воситалар йиғиндиси: башоратлаш, лойиҳалаштириш, режалаштириш, ташкиллаштириш, назорат ва баҳолаш, шунингдек тезкор ўзгартириш тўғрисида бошқарув ҳулосасини қабул қилиш мақсадида таълим жараёнини узлуксиз ва мунтазам кузатиш - мониторинг.

Ўқитиш режасини тузишнинг ҳар босқичида ўқитувчининг бошқарув ҳаракатларини кўриб чиқамиз. Мақсадни белгилаш - дидактик вазифаларни аниқлаш, ўқув натижаларини шакллантириш. Бу педагогик фаолиятни асосий омили бўлиб, таълим берувчи ва таълим олувчининг биргаликдаги фаолияти ҳаракатини умумий натижага йўналтиради. Ташхис - таълим олувчилар хусусиятларини ва мавжуд моддий - техник имкониятларни ўрганиш. Бу

мақсадни тўғрилаш зарурлигига ва уларга эришиш воситаларини танлашга имкон беради. Башорат қилиш - ўрнатилган вақт ичида мавжуд шароитларда педагогик ва ўқув фаолияти натижаларини олдиндан кўриш. Лойиҳалаш - олдиндаги фаолият моделини тузиш, мавжуд шароитларда ўрнатилган вақт мобайнида йўл ва воситаларни танлаш учун, мақсадга эришиш босқичларини ажратиш, улар учун алоҳида вазифаларни шакллантириш, ўқув ахбороти ва қайтар алоқани етказиш воситаси ва йўллари аниқлаш. Ташхис, башорат қилиш ва лойиҳалаш режани ишлаб чиқиш учун асос ҳисобланади. Режалаштириш - олдиндаги ўзаро боғлиқ педагогик ва ўқув фаолиятининг режасини ишлаб чиқишдан иборат бўлади. У технологик харита кўринишида расмийлаштирилади. Ташкиллаштириш - таълим берувчи томонидан талабаларни белгиланган ишга жалб қилиш, белгиланган мақсадга эришишда улар билан ҳамкорлик қилиш. Ахборотли таъминлаш - ўқув ахбороти ва қайтар алоқани етказиб беришнинг йўл ва воситаларини амалга ошириш. Бунда йиғилган ахборот жараёнининг боришини тезкорликда ўзгартиришни, таъсир кўрсатадиган рағбатлантирувчи омилларни, самарали воситаларни киритишга имкон беради. Назорат, баҳолаш ва ўзгартириш киритиш - ривожланиш жараёнига таъсир кўрсатадиган рағбатлантирувчи омилларни яратиш, педагогик таъсир этиш объекти ўзгаришини мувофиқлаш. Тугалланган жараён таҳлили- самарасизликни, уларни пайдо бўлиш сабабини аниқлаш, келгуси такрор ишлаб чиқиладиган даврда унга йўл қўймаслик чораларини аниқлаш.

Таълим воситалари: таълим мақсадини амалга ошириш йўлида хизмат қилаётган методларни муваффақиятли натижага эришиши учун ишлатиладиган ўқув асбобларидир. Улар иссиқлик сиғимини ўлчаш асбоби, компьютерлар, турли хил лабораторияда ишлатилувчи аппарат турлари, ўлчаш асбобларидан ташкил топиши мумкин.

Таълим воситалари талабаларни амалий ишларни бажаришида ҳамда малака ҳосил қилишида шароитида бу янада катта аҳамият касб этади. Замонавий университет битирувчиси турдош мутахассисликлар бўйича ишларни бажариш, янги технологияларга эркин мослашиш, заруратга кўра, малакасини ошириш, ихтисослигини ўзгартиришга тайёр бўлиши лозим. Мутахассисга қўйиладиган талаблар мажмуида ахборот оқимида эркин йўналиш танлай олиш ва мустақил таълим ҳамда билим олиш кўникмаларининг аҳамияти тобора ортиб бормоқда.

Таълимнинг техник воситалари (ТТВ) - ўқув материални кўргазмали намойиш этишга, уни тизимли етказиб беришга ёрдам беради; талабаларга ўқув материални тушунишларига ва яхши эслаб қолишларига имкон беради.

Ёрдамчи таълим воситалари (ЁТВ) – графиклар, чизмалар, намуналар ва ҳ.к. бошқ.

Ўқув - услубий материаллар (ЎУМ) - ўқув материаллар, ўзлаштирилган ўқув материалларини мустаҳкамлаш учун машқлар. Булар талабаларнинг мустақил ишларини фаоллаштиришга ёрдам берадилар. Талабаларни ўқув - билиш фаолиятларини жадаллаштиришга ёрдам берувчи ҳар турдаги таълим

воситаларини танлаш ва улардан фойдаланиш қуйидагиларга боғлиқ: 1) мақсадни белгилаш; 2) асосий билим манбаига; 3) таълим усулига; 4) ўқув материалининг янгилиги ва мураккаблигига; 5) талабаларни ўқув имкониятларига.

Таълим воситаларини танлашни аниқловчи омиллар:

- Мақсадни белгилаш;
- Ўқув ахборот мазмуни;
- Таълим воситалари;
- Етакчи билим манбаи;
- Ўқув материалининг янгилиги ва мураккаблиги.

Талабаларни ахборот билан ишлаш: ишончли манбаларни излаш, қайта ишлаш ва таҳлил қилиш, шунингдек, олинган натижаларни тақдим қилиш методларига ўргатишга оид ихтисослаштирилган курсларни жорий этиш зарур. Булар хорижий етакчи таълим муассасаларининг кўпчилигида фаол қўлланиб келади. Ахборотнинг турли манбалари ва воситалари, жумладан, компьютер технологиялари билан эркин ва тез ишлай олиш малакаси замонавий ёш мутахассислар учун жуда муҳим. Мазкур фаолият тўғри ташкил қилинганда талабалар ўзларининг алоҳида эҳтиёжманд болалар билан ишлашга оид амалий кўникмаларини жиддий тарзда ошириш, шунингдек, ўзининг янги назарий билимларни эгаллашга мотивациясини кучайтириш, бўлғуси касбида яхшироқ йўналганлик касб этиш ва ОТМ таълим жараёнида фаолроқ иштирок этиш имконига эга бўлади.

НАЗОРАТ САВОЛЛАРИ.

13. Ўқув фанларини интеграциялаш турлари, йўналишлари, типлари, функциялари?
14. Фанлараро интеграция муаммосини тадқиқ қилишдаги ёндашувлар.
15. Фанлараро интеграциянинг умумқасбий, махсус ва бошқа ўқув фанларида ўрнатилиши.
16. Технологик таълимга оид фанлар бўйича машғулотларни ташкил этишда таълим шакллари.
17. Таълимни ташкил этиш шакллари ҳақида фикрингизни баён қилинг.
18. Технологик таълимга оид фанлар бўйича машғулотларни ташкил этишда таълим воситаларининг роли.

2-амалий топшириқ. Креативлик тушунчасига оид қандай таърифларни биласиз? Қуйидаги расмни тўлдириңг!

Креативлик тушунчасига оид қандай таърифларни биласиз

3-амалий топшириқ. Технология ўқитувчисининг касбий компетентлиги намоён бўладиган ҳолатларни аниқланг!

3-амалий топшириқ. Технология ўқитувчисининг касбий компетентлиги негизида намоён бўладиган сифатларни аниқланг!

НАЗОРАТ САВОЛЛАРИ

1. Шахсий ва касбий сифатлар нималардан иборат ва уларнинг қиёсий нисбатини тушунтириб беринг?
2. Креативлик ва компетентлик нима?
3. “Креативлик” тушунчасининг тавсифланишини изоҳланг?
4. “Компетентлик” ва “Касбий компетентлик” тушунчаларининг мазмун-моҳияти нималардан иборат?
5. П.Торренс фикрича, “Креативлик” тушунчаси негизида қандай тушунчалар ёритилади?
6. Касбий компетентлик негизида қандай сифатлар акс этади?
7. Педагог қандай касбий компетентлик сифатларига эга бўлиши керак?

2-АМАЛИЙ МАШҒУЛОТ

Мавзу: Интерфаол таълим методлари: ўқув лойиҳаси, кейс-стади SMART-education, алгоритмик харита, Кейзен каби технологияларни таълим жараёнига татбиқ этиш методикаси (4 соат).

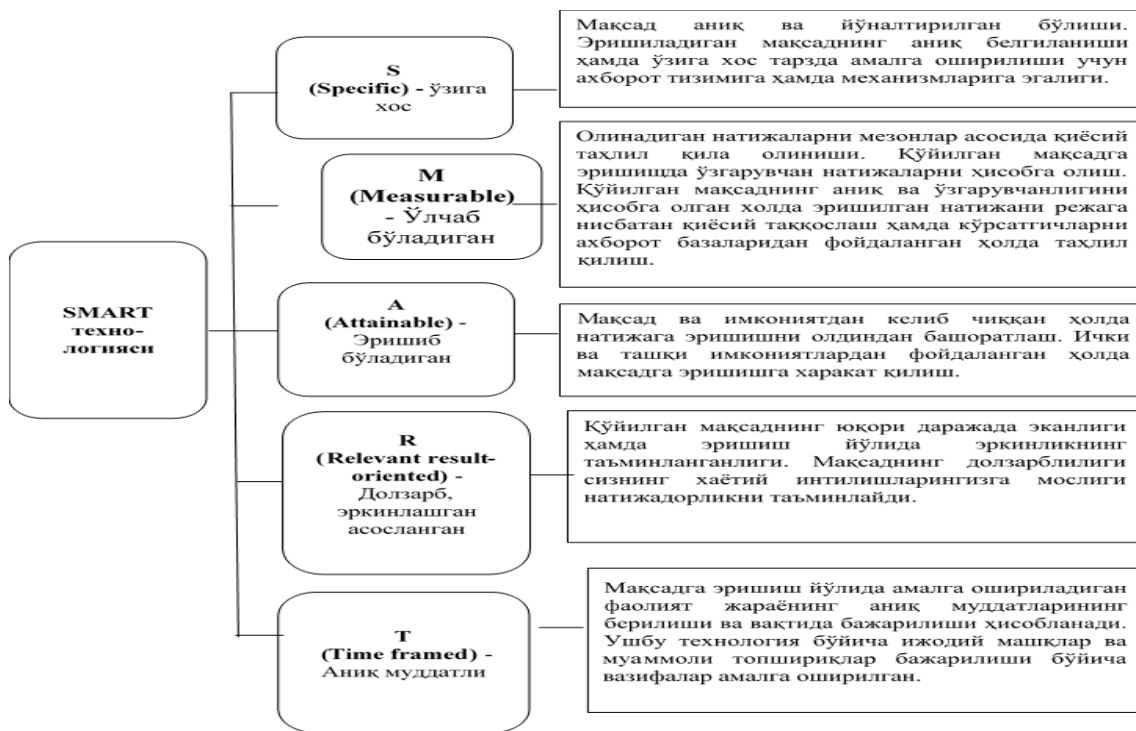
Ишдан мақсад: Қайта тайёрлаш ва малака ошириш тингловчиларида меҳнат таълимига оид фанлар бўйича машғулотларни ташкил этишда таълим шакллари, воситаларининг роли ва улардан фойдаланиш методикасига оид маълумотларни тизимлаштириш ва мавжуд кўникмаларни ривожлантириш .

Мавжуд назарий билимлар ва амалий тажрибаларни таҳлил қилиш, таққослаш орқали муаммони ҳал этиш йўллари топишга, билимларни мустаҳкамлаш, такрорлаш, баҳолашга, мустақил, танқидий фикрлашни, ностандарт тафаккурни шакллантиришга хизмат қилади.

Тингловчига эслатма

Компетентли ижодкор педагог ўз касбининг етук устаси – устоз педагог, маълум педагогик маҳоратга эга шахс ҳисобланади. Технология таълими ўқитувчиси барча вазиятларда ҳам ўз фаолиятини муваффақиятли олиб бориши учун доимий равишда ўз билим ва маҳоратини ошириб, замонавий педагогик ва ахборот технологияларни, илғор педагогик тажрибаларни, метод ва усулларни мунтазам ўрганиб, касбий-педагогик ижодкорлигини ва касбий компетенцияларини ривожлантириб боради.

Ижодкорликни ривожлантиришда инновацион технологияларни қўллаш самарали натижа беради Жумладан “SMART technology” айна пайтда технология оламида кенг қўлланилувчи ибора бўлиб, Specific (ўзига хос), Measurable (ўлчаб бўладиган), Attainable (эришиб бўладиган), Relevant (долзарб), сўзларининг қисқартмасидан олинган. Мазкур технология машғулотларни бошқарув жараёнларини ахборотлаштиришга қаратилган маълумотлар базаларини, ахборот тизимларини яратиш, улардан фойдаланиш, хизматлар кўрсатиш ҳамда бошқа ахборот тизимлари билан интеграциясини амалга оширадиган технология сифатида қаралади.

1- расм “SMART technology” дан фойдаланиш

Топшириқ. Ўрганишлар давомида талабаларнинг малакавий педагогик амалиётини “SMART technology” асосида ташкил этишни йўлларини ишлаб чиқинг.

- Specific (ўзига хослик, аниқлик) –.
- Measurable (ўлчаб бўладиган) –.
- Attainable (эришиб бўладиган) –.
- Relevant (долзарб, эркинлашган) –.
- Time-bound (аниқ муддатли) –.

Ўқитувчининг ечими

- Specific (ўзига хослик, аниқлик) – малакавий педагогик амалиётнинг бўлажак ўқитувчи касбий-педагогик фаолияти учун жуда муҳим аҳамиятга эга эканлиги ҳамда амалиёт жараёнида эришиладиган аниқ мақсадга эгаллиги. Эришиладиган мақсад сифатида бўлажак ўқитувчининг олган назарий билимлари ва амалий кўникмаларини амалиётда қўллай олиши синовдан ўтказилади. Дарсга тайёргарлик кўриши, ташкил эта олиши ва бошқара олиши ўзига хос тарзда амалга оширилиши учун ахборот тизимига ҳамда механизмларига эгаллиги илмий асосланади.

- Measurable (ўлчаб бўладиган) – Малакавий педагогик амалиёт боланишидан олдин ва ўтаб бўлганидан сўнг олинадиган натижаларни мезонлар асосида қиёсий таҳлил қилинади. Қўйилган мақсадга яъни педагог сифатида касбий-педагогик ижодкорлик даражаларининг ривожланганлиги ҳисобга олинади. Бўлажак касб таълими ўқитувчиларининг касбий-педагогик

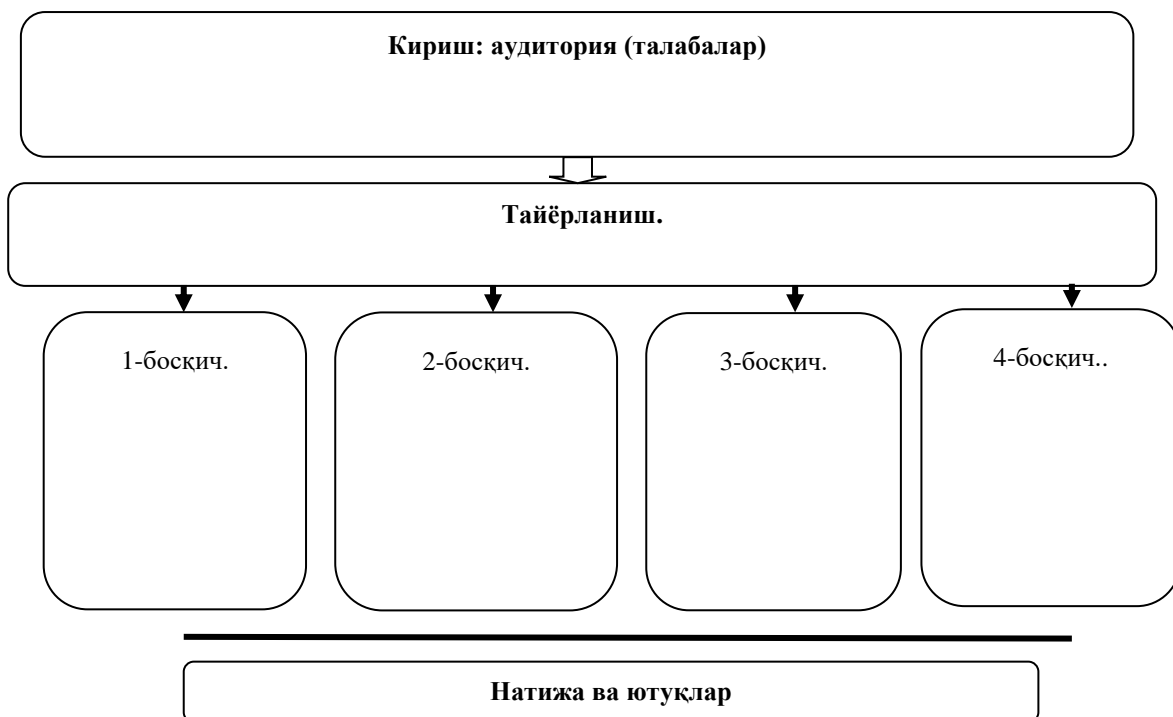
ижодкорлигини ривожланганлик даражасини аниқловчи мезонлар асосида натижадорлик таҳлил қилинади ҳамда керакли хулосалар чиқарилади.

- **Attainable** (эришиб бўладиган) – Малакавий педагогик амалиётнинг белгиланган талаблар асосида ва мақсадга эришиш нуқтаи назаридан тўғри ташкил этилиши олдиндан башоратланган натижага эришиш имконини беради. Малакавий амалиётнинг аввал пассив ва кейинчалик фаол тарзда ташкил этилиши натижаларнинг яхши бўлишига замин тайёрлайди. Хар бир талаба ўзининг бўлажак касбий фаолияти бўйича тегишлича хулосалар чиқариб олади.

- **Relevant** (долзарб, эркинлашган) – Малакавий педагогик амалиётда бўлажак касб таълими ўқитувчиларининг касбий-педагогик ижодкорликларини ривожлантириш, ўз касбий компетентлик даражаларини ошириш, касбий акмеологияга эришишда мустақил ва эркин таълим олишлари ва ўз устиларида ижодий ишлашлари кафолатланади. Малакавий педагогик амалиётга чиққан талабалар ўз портфолиоларини тўлдириб боришади. Охириги натижадорлик мақсадга эришилганлик даражалари таъминланади.

Time-bound (аниқ муддатли) – Малакавий педагогик амалиётнинг тизимли ва изчил тарзда ташкил этилишига эришилади. Амалиёт давомида бажариладиган ишларнинг аниқ муддатлари белгилаб берилади. Хар бир топшириқнинг ўз вақтида ва самарали бажрилиши “Устоз-шогирд” тизими бўйича бириктирилган устозлари томонидан назаорт қилиб борилади. Пассив ва фаол амалиёт давомида бажарилган вазифалар талаба портфолиосида сақланади ва баҳолашда фойдаланилади.

Иккинчи топшириқ. Талабаларнинг касбий-педагогик ижодкорликни ривожлантиришнинг **алгоритмик харитасини** ишлаб чиқинг!

Ўқитувчининг ечими

Учинчи топшириқ. Графикли организаерлар асосида ишлаб чиқилган мавзуга оид топшириқлар келтирилган бўлиб, уларда келтирилган саволларнинг жавобларини топинг ва мисоллар билан тушунтириб беринг.

“Меҳнат таълими” фани номини “Технология” фани номи билан ўзгартирилишининг қандай омиллари мавжуд?

Тўртинчи топшириқ. Технология ўқув фанини ўқитишнинг асосий мақсади ва вазифалари амалдаги меҳнат таълими фани мақсад ва вазифаларидан қандай фарқли томонлари бор?

3-АМАЛИЙ МАШҒУЛОТ:

Мавзу: Таълим жараёнида ўқувчиларнинг хусусиятларини ўрганиш: кузатиш, диагностик суҳбатлар, касбга мослашиш, профессиография каби тушунчаларни амалиётга жорий этиш (2 соат)

Амалий машғулотдан кўзланган мақсадлар: Тингловчиларда Таълим жараёнида ўқувчиларнинг хусусиятларини ўрганиш: кузатиш, диагностик суҳбатлар, касбга мослашиш, профессиография каби тушунчаларни амалиётга жорий этиш бщйича малакаларини ривожлантириш.

Тингловчилар фаолиятини ташкил қилиш бўйича йўл-йўриқлар.

Амалий машғулот интерфаол методлар ва турли графикли органайзерлар ёрдамида ташкил қилинади.

1-топшириқ. Ўқувчиларнинг психологик ва ёш хусусиятларини инобатга олиб, мактабда касбга йўналтириш ишларининг йўналишлари ва мазмунига оид тушунчаларни изоҳланг!

№	Йўналишлар	Мазмуни
1.	Ижтимоий йўналиш-	
2.	Иқтисодий йўналиш-	
3.	Психологик йўналиш-	
4.	Педагогик йўналиш –	
5.	Тиббий-физиологик	

йўналиш-

Тингловчилар томонидан тўлдирилган жадвал ўқитувчининг варианты билан таққосланади.

Ўқитувчининг варианты

№	Йўналишлар	Мазмуни
1.	Ижтимоий йўналиш-	ўқувчиларда касбнинг асосий йўналишларини шакллантириш, танланган касб ходими ёки шу тизимга қўйиладиган малака талабларини ўрганиш билан белгиланади.
2.	Иқтисодий йўналиш-	юқори синф ўқувчиларининг жамият эҳтиёжлари ва шахснинг имкониятлари (меҳнат бозорини ўрганиш)га мувофиқ касб танлашни бошқариш жараёнидир
3.	Психологик йўналиш-	касбий йўналишни шакллантиришда шахснинг таркибини ўрганиш (танланган касб афзалликлари (имкониятлари))дан иборат
4.	Педагогик йўналиш –	касб танлаш ва касбий қизиқишларнинг ижтимоий аҳамиятга эга бўлганмослашувини шакллантириш билан боғлиқдир
5.	Тиббий-физиологик йўналиш-	касб танлаш ўқувчилар саломатлигининг психофизиологик ҳолатига мувофиқ ташкил этилади

2-топшириқ. Хорижий тажрибалардан келиб чиқиб, бир-биридан фарқ қилувчи турли хил кўринишдаги тизимнинг объективлигига мувофиқ, касбларни бешта асосий турга ажратиш мумкин:

«Одам-табиат» (Т), «Одам-техника» (Т₁), «Одам-одам» (О), «Одам-белги» (Б), «Одам-бадий қиёфа» (Қ).

Тингловчиларга қуйидаги жадвални тўлдириш талаб этилади.

Тингловчи учун иш вароғи

Касб турларининг шартли номлари	Меҳнат предметларининг тавсифи	Касбий-технологик маълумот	Ўрта махсус маълумот	Олий маълумот
«Одам-табиат»				
«Одам-техника»				
«Одам-одам»				
«Одам-белги»				
«Одам-бадий қиёфа»				

Тингловчилар томонидан тўлдирилган жадвал ўқитувчининг варианты билан таққосланади.

Ўқитувчининг варианты

Касб турлари -нинг шартли номлари	Меҳнат предметлари-нинг тавсифи	Касбий-технологик маълумот	Ўрта махсус маълумот	Олий маълумот
«Одам-табиат»	Тирик организмлар, биологик, микробиологик жараёнлар	Уруғчилик, чорвачилик	Техник-ўрмоншунос, зоотехник, флорист	Зооинженер, агроном, ветеринар шифокор
«Одам-техника»	Техник тизимлар, энергия, сунъий ва жонсиз табиат материаллари	Слесарь, автокран машинисти	Техник-технолог, техник-курувчи	Инженер
«Одам-одам»	Одамлар, жамоа, гуруҳлар, ижтимоий жараён	сотувчи, парикмахер	Ҳамшира, МТМ тарбиячиси	Ўқитувчи, инженер, менеджер
«Одам-белги»	Шартли белгилар, рақамлар, кодлар, табиий ва сунъий тиллар (формулалар)	Терувчи (саҳифаловчи), чизмачизувчи, компьютер оператори	Молиячи, иқтисодчи	Инженер-иқтисодчи, редактор
«Одам-бадий кифа»	Бадиий образлар, унинг таркиблари, элементлари	Гравер, архитектура деталларини ёпиштирувчи	Қурувчи-пардозловчи, скульптор-ижрочи	Рассом-конструктор, дизайнер интерьер, модельер, актёр

3- топшириқ. Таълим муассасаларида касбга йўналтириш ишлари дарс ва дарсдан ташқари соатларда ўқувчиларнинг ёш хусусиятларини инобатга олган ҳолда касб турлари билан таништириш ҳамда ўйинлар орқали уларда турли касбларга бўлган илк қизиқишларни аниқлашдан, шунингдек, кўрган ва эшитган маълумотларни ёдда сақлаш ва қайта тиклашнинг оддий ва мураккаб операциялари (касбий маълумотни қабул қилиш билан боғлиқ)ни,

умумий ўқув, меҳнат ва коммуникатив малака ва кўникмаларини (бирор бир касб учун аҳамиятли бўлган ўқув фанни ўзлаштириши билан боғлиқ) ривожлантиришдан иборат.

“**Маиший хизмат техникаларини таъмирлаш**” профессиограмма ўз хажмига муайян касб ҳақида, касб турлари, фаолият мазмуни ва шарти, мутахассиснинг билим, кўникма ва малакалари ҳамда индивидуал хусусиятларига қўйиладиган талаблар, тиббий чекловлар, касбни эгаллаш ва уни амалиётда қўллаш, шунингдек, истиқболлари каби масалалар мажмуини қамраб олган намуна асосида “Класстер” тақдим этилади! (слайд орқали).

Топшириқ. Тингловчилар Технология таълимига оид фанларданолиб борадиган машғулотига мос равишда бир касбни Класстерини яратиш талаб этилади.

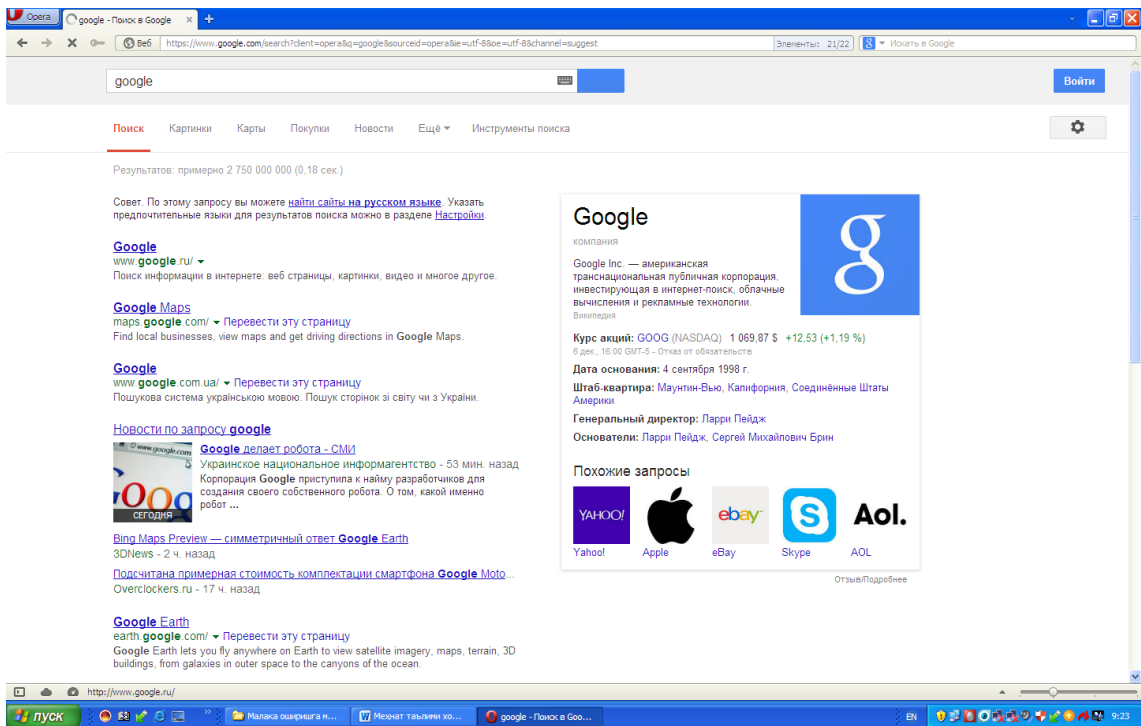
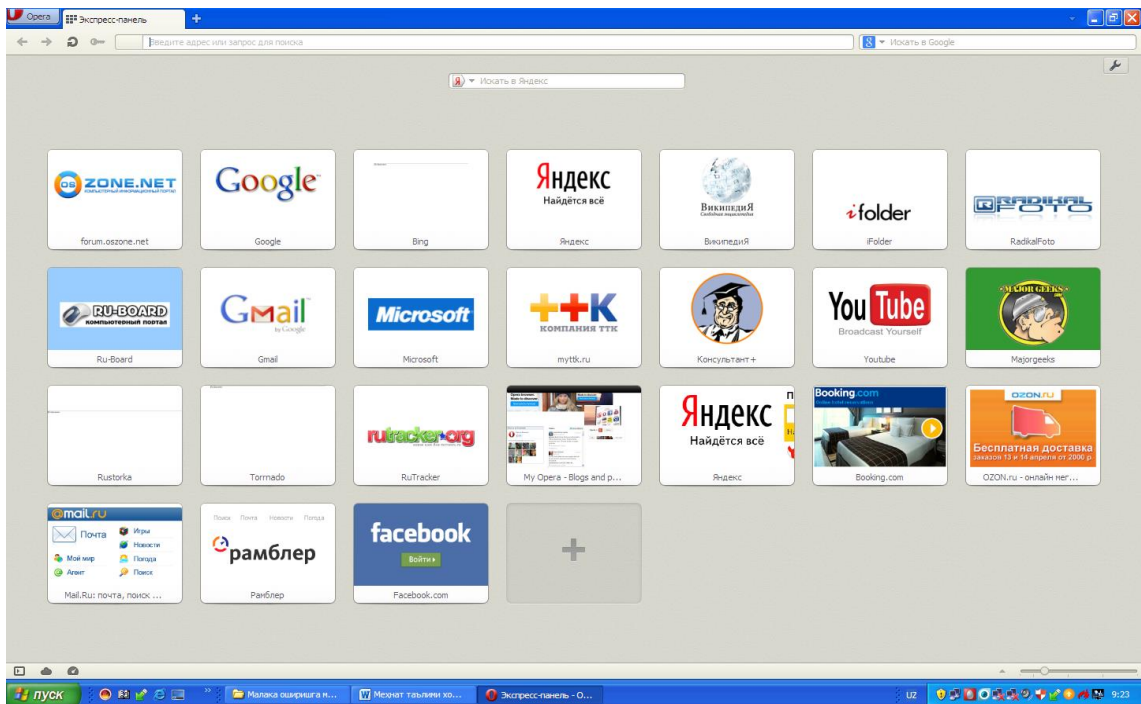
4-АМАЛИЙ МАШҒУЛОТ:

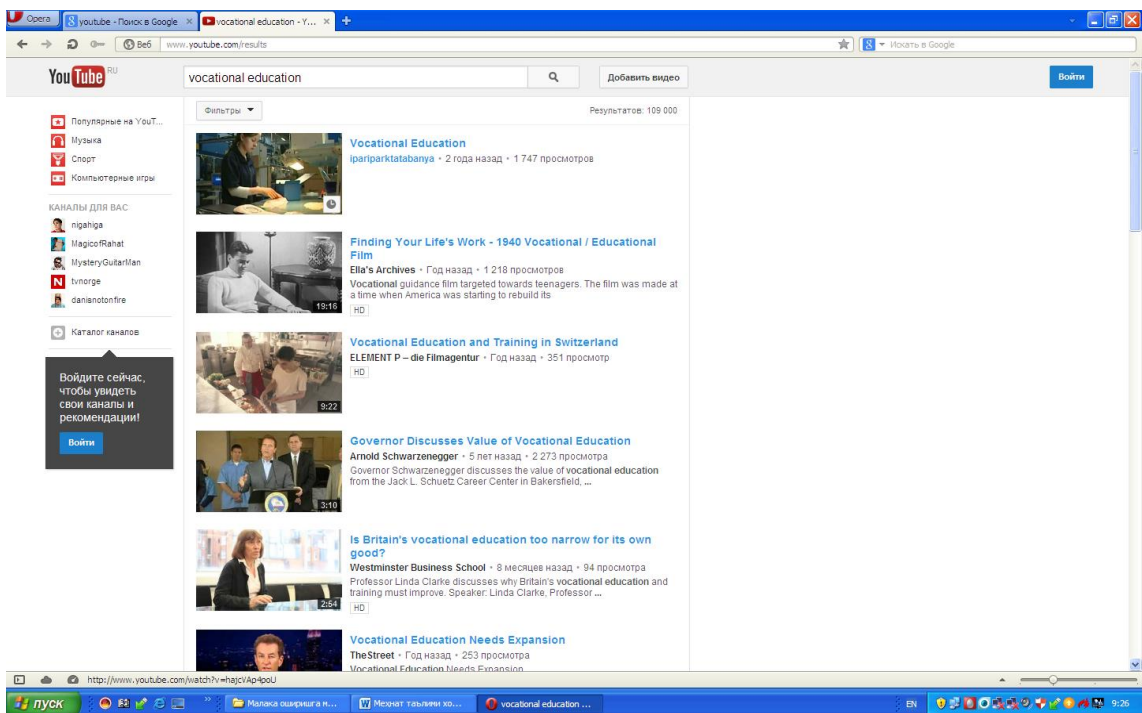
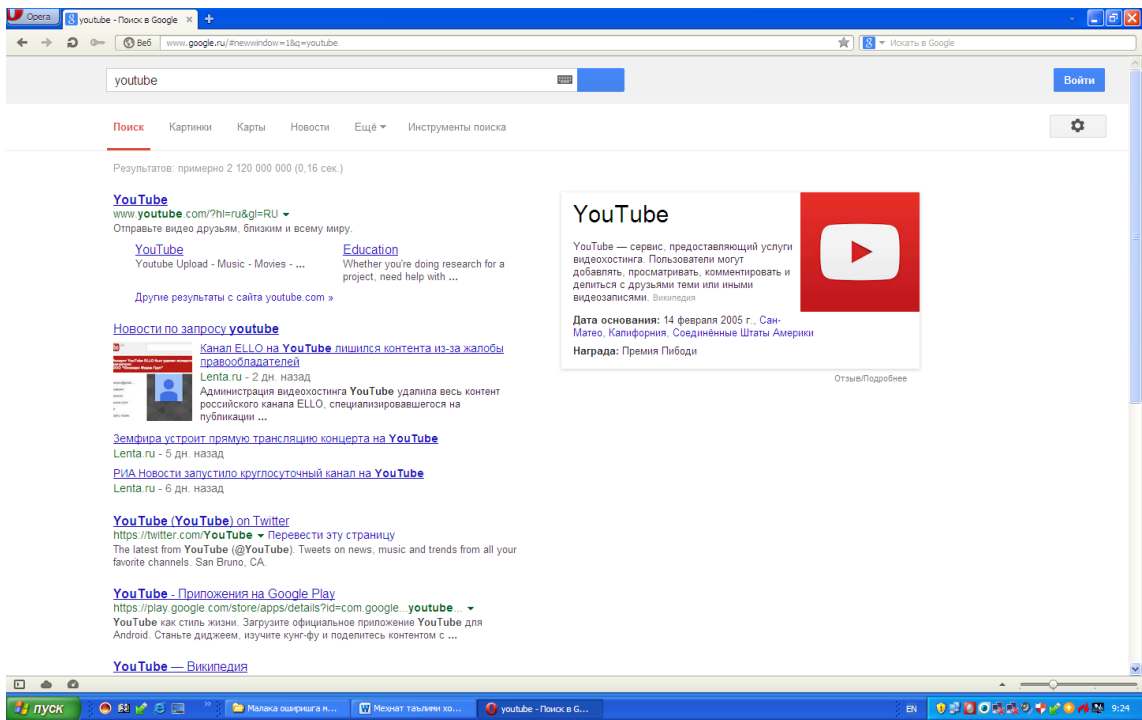
Мавзу: Технология таълимида АКТдан фойдаланиш методикаси (реал объектлар, мультимедиа, электрон дарслик ва бошқ). Таълим жараёнига метод, восита ва шаклларни жорий этиш (2 соат)

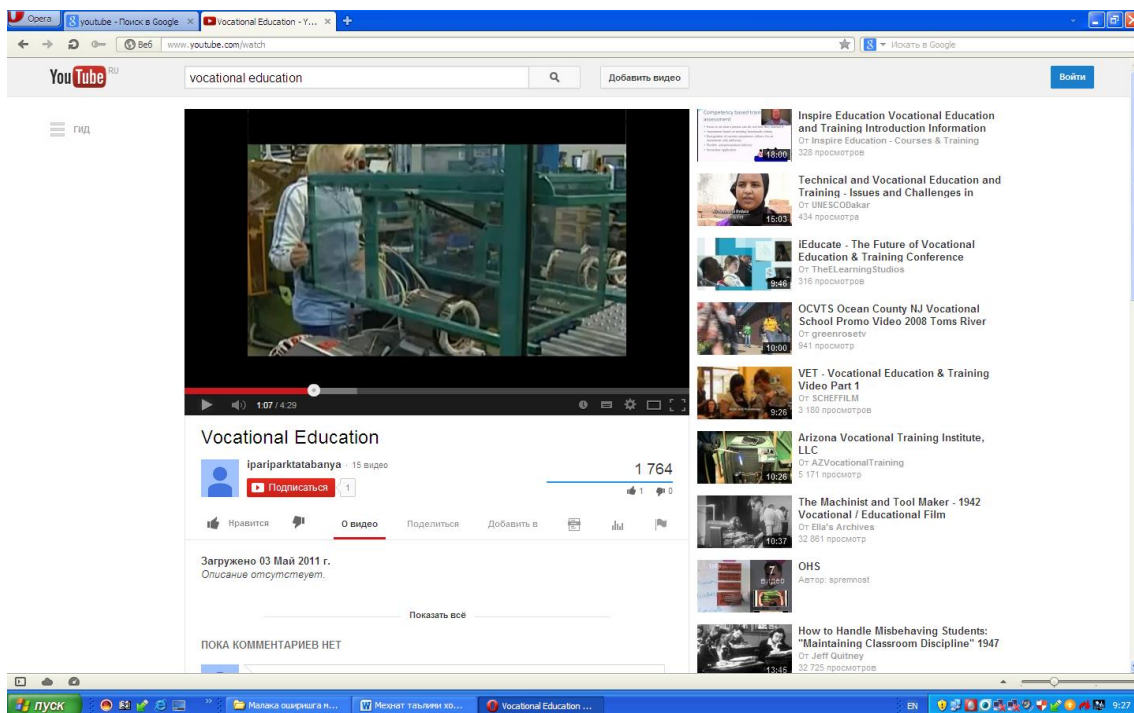
Ишдан мақсад: Қайта тайёрлаш ва малака ошириш тингловчиларида интернет тармоғидан ахборотларни излаш, таҳлил қилиш асосида уларда креатив қобилиятни шакллантиришга оид кўникмаларини ривожлантириш.

Технология таълимида интернет технологияларидан фойдаланиш

1. **Технология таълими ўқитувчиларни тайёрлашда янгиланган ДТС асосида мутахассислар тайёрланмоқда.** Малака ошириш жараёнида замонавий таълим технологиялари асосида машғулотлар ташкил этилмоқда.

5-АМАЛИЙ МАШҒУЛОТ:

Мавзу: Технологик таълимни ташхис қилиш, коррекциялаш ва прогноз қилиш методикаси (2 соат)

Амалий машғулотдан кўзланган мақсадлар:

Технология таълими йўналишида таҳсил олаётган тингловчиларнинг “Касб танлаш мотивини аниқлаш”, “Ўқувчиларни касбий йўналганлигини аниқлаш” ва “Касб танлашда типик хатоликлар” бўйича амалий кўникмаларини риволантиришдан иборат.

1. “Касб танлаш мотивини аниқлаш” методикаси.

Агар ўқувчида у ёки бу касбга мойиллик ёрқин ифодаланган бўлса ва у муайян бир касбни танлаган бўлса, унда айнан шу касбни танлаш мотиви қандай эканлигини билиш зарурати ҳам юзага келиб қолиши мумкин. Бу ўринда психолог қуйидаги «Касб танлаш мотивини аниқлаш» деб номланган методикадан фойдаланиши мумкин. Касбий мотивация-касб танлашга сабаб бўладиган аниқ рағбатлантирувчи ҳаракатдир.

Кўрсатма: Қуйида келтирилган сўровнома саволларини диққат билан ўқиб, касб танлашда ўзингиз учун муҳим бўлган мотив (сабаб)ни аниқлаб олинг. Агар ушбу мотив Сиз учун аҳамиятли бўлса, у ҳолда жавоб varaқасида савол ёнига (+) белгисини, аҳамиятсиз бўлса (-) белгисини қўйинг.

1. Касбнинг мазмунига қизиқиш, танланган касбда мутахассиснинг вазифалари нималардан иборат эканлигини билиш.

2. Танланган касб бўйича малака ва кўникмаларни ривожлантиришга интилиш.

3. Танланган касбнинг жамиятда нуфузга эга эканлиги.

4. Оилавий аноаналарнинг таосири.

5. Ота-онага моддий жиҳатдан қарам бўлмаслик.

6. Танланган касбий фаолиятга алоқадор бўлган ўқув фанларини мактабда яхши ўзлаштириш.
7. Одамларга раҳбарлик қилиш.
8. Якка тартибда ишлаш.
9. Ижодий фаолият билан шуғулланиш, янгилик яратиш орзуси.
10. Танланган касб сенинг қобилиятинга мос эканлигига ишонч ҳосил қилиш.
11. Моддий эҳтиёжингни қондириш имконияти.
12. Ҳаётингни тўлақонли, қизиқарли, мароқли бўлишига интилиш.
13. Мустақил фаолият кўрсатиш имкониятининг мавжудлиги.
14. Тадбиркорлик фаолиятига қизиқиш.
15. Оилага моддий ёрдам кўрсатиш зарурияти.
16. Иқтисодий билимларни эгаллаш истаги.
17. Мутахассислик қандай бўлишидан қатой назар олий маолумот тўғрисида дипломга эга бўлиш истаги.
18. Узоқ муддат ўқишни талаб этадиган касбни эгаллаш истаги.
19. Нуфузли ташкилотда ишлаш истаги.
20. Касбни фақатгина моддий манфаатни кўзлаб танлаш.
21. Замонавий касблар (менеджер, бизнесмен, брокер)ни танлаш.
22. Одамларга фойда келтириш истаги.
23. Касбий фаолиятнинг моддий томонига қизиқиш.
24. Касбнинг фақатгина ташқи хусусиятлари (одамларнинг диққат марказида бўлиш, саёҳат қилиш имкониятига эга бўлиш, махсус кийимда юриш)га қизиқиш.

“Касб танлаш мотивлари” сўровномасининг натижаларини ҳисоблаш:

Ҳар бир устундаги “+” лар йиғиндисини ҳисобланг. Қайси устунда “+”лар сони кўп бўлса, демак синалувчида айнан шу мотивнинг устунлигини англатади.

А – нуфузли касбни эгаллаш, жамиятда мавқега эга бўлишга интилиш мотивининг устунлиги;

Б - танланган касбдан моддий манфаатдорликка эга бўлиш мотивининг устунлиги;

В – танланган касбнинг ижод билан боғлиқлиги, янги технологияларни яратиш, зарур малака ва кўникмаларни эгаллашга интилиш.

ЖАВОБ ВАРАҚАСИ

А		Б		В	
№	Жавоблар	№	Жавоблар	№	Жавоблар
3		5		1	

4		8		2	
7		11		6	
17		14		9	
18		15		10	
19		16		12	
21		20		13	
24		23		22	
Жами.		Жами.		Жами.	

2. “Ўқувчиларни касбий йўналганлигини аниқлаш” методикаси.

Ўтказиш тартиби. Қуйида Сизга ишда ва бўш вақтлардаги машғулотлар ва турли касбларга оид меҳнат вазифалари ҳақидаги 44 та савол ҳавола этилмоқда.

Саволлар тартибланган бўлиб, жавоблар варақасидаги рақамларга ўзаро мос тушади. Сиз ўз қизиқишларингизни ҳисобга олган ҳолда ҳар бир саволга бўлган жавобингизни 1,2,3 ёки 4 балл миқдорида баҳолашингиз лозим бўлади. Қўйиладиган балларнинг маноси қуйидагича изоҳланади:

- Умуман қизиқарли эмас – 1 балл;
- Унчалик қизиқарли эмас – 2 балл;
- Қизиқарли – 3 балл;
- Жуда қизиқарли – 4 балл.

Саволлар ичида Сизга нотаниш бўлган бир қатор касблар ҳам келтирилган. Бундай ҳолларда Сиз: “Ушбу касблар ҳақида нималарни биласиз?” саволига тахминан жавоб беришингиз лозим. Узоқ ўйламанг. Кўпроқ ҳаёлингизга илк бор келган фикрларингизни жавоб варақасига туширинг.

Саволлар тўплами. Менга ёқади:

1. Ҳар хил машина ва механизм асбоблари билан ишлаш.
2. Метрода сайр қилиш.
3. Радиотехникага доир янгилик ва маолумотларни коллекция қилиш.
4. Бирор бир бино макетини тайёрлаш.
5. Уйдаги сув кранларини тузатиш.
6. Беморларни парвариш қилиш.
7. Қишлоқ хўжалик машиналарига техник хизмат кўрсатиш.

8. Ука-сингилларига ўқиш ва ёзишни ўргатиш.
 9. Саҳнада рол ижро этиш.
 10. Ҳисоб-китоб ишлари билан шуғулланиш.
 11. Бизнес соҳасида ишлаш.
 12. Радиотелеаппаратураларни таомирлаш.
 13. Автомобилларни тузатиш.
 14. Компьютерда ишлаш.
 15. Қурилишда ишлаш.
 16. Газ плиталарини тузатиш ва созлаш.
 17. Беморларга тиббий ёрдам кўрсатиш.
 18. Экскаватор билан ариқ ва зовурларни қовлаш.
 19. Кичик мактаб ёшидаги ўқувчилар билан ишлаш.
 20. Мусиқа асбобларида куй чалиш.
 21. Математик мисоллар ечиш ва ҳисоб-китоб қилиш.
 22. Таом тайёрлаш ва безаш.
 23. Машина қисмларини йиғиш.
 24. Транспорт воситаларини бошқариш.
 25. Телефон алоқаларини бошқариш.
 26. Ғишт териш, сувоқчилик қилиш, қурилишда ишлаш.
 27. Ободонлаштириш ишларида қатнашиш.
 28. Дорихоналарда ишлаш, дори-дармонларни ўрганиш.
 29. Ўрмон хўжалигида ишлаш.
 30. Тўғарак ишларини ташкил қилиш.
 31. Мусиқа тинглаш, рақсга тушиш.
 32. Биржа янгиликлари билан танишиш.
 33. Миллий ва европа таомларини тайёрлаш.
 34. Металларни пайвандлаш ишлари билан шуғулланиш.
 35. Самолётларга техник хизмат кўрсатиш.
 36. Телефон тармоқларини созлаш.
 37. Эшик ва ромларни ўрнатиш.
 38. Электр-газ пайвандлаш ишлари билан шуғулланиш.
 39. Касалликни олдини олиш чораларини билиш.
 40. Мевали кўчатлар етиштириш, парваришлаш.
 41. Болалар ва ёшларнинг бўш вақтларини ташкил этиш билан шуғулланиш.
 42. Шеър ёдлаш, ифодали ўқиш.
 43. Бозордаги нарх навони кузатиб бориш.
 44. Ширинликлар тайёрлаш.
- Саволларга жавоб бериб бўлганингиздан сўнг ҳар бир қатордаги саволларга берилган жавоб балларининг йиғиндиси 2-устунга ёзилади. Йиғилган балларнинг энг юқорисига мос келувчи соҳанинг касбларига Сиздаги қизиқиш ва мойиллик даражаси юқори.
- Жавоблар варақаси.

Т/р	Савол №	Баллар йиғиндиси	Касблар гурухи	Соҳалар
1	1 12 23 34		№1 гуруҳ	Техника ва саноат
2	2 13 24 35		№2 гуруҳ	Транспорт
3	3 14 25 36		№3 гуруҳ	Алоқа
4	4 15 26 37		№4 гуруҳ	Қурилиш
5	5 16 27 38		№5 гуруҳ	Уй.ж к. х.
6	6 17 28 39		№6 гуруҳ	Тиббиёт
7	7 18 29 40		№7 гуруҳ	Қиш.ўрмон х.
8	8 19 30 41		№8 гуруҳ	Пед-ка
9	9 20 31 42		№9 гуруҳ	Саноат ва мад.
10	10 21 32 43		№10 гуруҳ	Ижт. Иқтисод.
11	11 22 33 44		№11 гуруҳ	Савдо ум.овқат.

1-гуруҳ. Техника ва саноат.

Сизда саноат соҳасига мансуб бўлган касбларга қизиқиш ва мойиллик мавжуд. Сиз самолёдозлик, энергетика, автомобилсозлик, геология, металлургия, кимё ва енгил саноат, озиқ-овқат маҳсулотларини ишлаб чиқариш бўйича мутахассислар тайёрлайдиган касб-ҳунар коллежлари, шунингдек, математика, физика, кимё фанларини чуқур ўрганишга йўналтирилган академик лисейларда таълим олишингиз мумкин.

2-гуруҳ. Транспорт.

Сизда автомобилларни бошқариш, таомирлаш ва уларга хизмат кўрсатиш билан боғлиқ бўлган касбларга мойиллик юқори. Шу боис Сиз транспорт воситалари билан боғлиқ бўлган касблар тайёрлайдиган касб-ҳунар коллежларида ёки математика ва физика фанлари йўналишидаги академик лисейларда тахсил олишингиз мумкин.

3-гуруҳ. Алоқа.

Сизда алоқа билан боғлиқ касбларга мойиллик юқори. Сиз телекоммуникасия, радио, почта, электрон ускуналарни бошқариш, халқаро алоқа, телефон, телеграф ва бошқа соҳалар бўйича касбий тайёргарлик йўналишидаги касб-ҳунар коллежлари ва физика фанини чуқур ўргатувчи академик лисейларга ўқишга боришингиз мумкин.

4-гуруҳ. Қурилиш.

Сизда қурилиш соҳасидаги касбларга қизиқиш мавжуд. Сизга қурилиш автомобиллари ва машиналарини бошқариш, санитария-техник тизимлар, темир-бетон маҳсулотлари ва конструкциялар, дурадгорлик каби касблар тайёрлайдиган касб-ҳунар таълими муассасаларида ўқишга тавсия этилади.

5-гуруҳ. Уй-жой, коммунал хўжалик.

Сизда сув, газ таоминости, турар жой ва жамоат биноларига хизмат кўрсатиш билан боғлиқ бўлган касбларга қизиқиш мавжуд. Сиз уй-жой ва коммунал хўжалиги соҳаси учун касблар тайёрлайдиган касб-ҳунар коллежида ёки аниқ фанлар йўналишидаги академик лисейларда таълим олишингиз мумкин.

6-гуруҳ. Тиббиёт.

Сизда соғлиқни сақлаш соҳасининг умумий амалиёт, стоматология, ортопедия, фармасия, тиббий оптика ва лаборатория ташхиси соҳаларидаги касбларга қизиқишингиз юқори. Тиббиёт йўналишидаги касб-ҳунар коллежида ёки кимё ва биологияга ихтисослашган академик лисейларда ўқишингиз мақсадга мувофиқ бўлади.

7-гуруҳ. Қишлоқ ва ўрмон хўжалиги.

Сизга қишлоқ хўжалиги ва ўсимликшунослик билан боғлиқ бўлган касблар ёқади. Сизга қишлоқ хўжалиги техникаларини бошқариш, таомирлаш ва хизмат кўрсатиш, гидромелиорасия, фермер хўжалиги, агрономия, зоотехника, ўсимликшунослик, чорвачилик соҳалари бўйича касблар тайёрлайдиган ёки биология фанини чуқур ўргатувчи академик лисейларда таҳсил олиш тавсия этилади.

8-гуруҳ. Педагогика.

Сизда болаларни тарбиялаш, парвариш қилиш ва уларни қўллаб-қувватлашга боғлиқ касбларга мойиллик мавжуд. Сиз мактабгача таълим, мактабдан ва синфдан ташқари тарбиявий ишлар, бошланғич синфларда спорт ва мусиқа таълимига оид касбларга тайёрлайдиган касб-ҳунар коллежларида таълим олишингиз мумкин.

9-гуруҳ. Саноат ва маданият.

Сизни тасвирий саноат, рассомчилик, хореография, театр ҳамда маданий оқартув ишлари қизиқтиради. Сизга маданият ва саноат йўналишидаги касбларга тайёрлайдиган касб-ҳунар коллежларида таълим олиш тавсия этилади.

10-гуруҳ. Ижтимоий, иқтисодий соҳа.

Сизда молия, ҳисобчи, менежмент-маркетинг, банк, ҳуқуқшунослик, ёнғин хавфсизлиги, давлат автомобил назоратчиси, ижтимоий таомилот ва божхонага оид касбларга қизиқиш мавжуд. Сизга ижтимоий, иқтисодий

соҳадаги касб-ҳунар коллежларида ва аниқ фанлар ёки ижтимоий йўналишдаги академик лисейда таълим олиш тавсия этилади.

11-гуруҳ. Савдо, умумий овқатланиш ва хизмат кўрсатиш.

Сизда умумий овқатланиш, савдо, хизмат кўрсатиш, радиотехника ва телеаппаратураларни таомирлаш, майший газ ва машиналарни таомирлаш, кино-фототехника хизматлари кўрсатиш соҳаларига қизиқиш мавжуд. Сизга савдо, умумий овқатланиш ва хизмат кўрсатиш бўйича касбларга тайёрловчи касб-ҳунар коллежи ёки аниқ фанлар йўналишидаги академик лисейларда ўқиш тавсия этилади.

3. Касб танлашда типик хатоликлар.

1. Дўстларига эргашиб.

Кўп ҳолларда йигит ва қизларимиз ўзларининг қобилиятларини билмаган ҳолда дўстларига эргашиб кейинги таълим турларини танлайдилар. Бундай танлов жуда кам ҳолларда самарали бўлади, аниқроғи тасодиф туфайли муваффақиятли бўлиши мумкин. Чунки касбни ўз имкониятлари ва қизиқишларини инобатга олган ҳолда танлаш ўзини тўлиқ намоён қилиш ва танлов имкониятини беради.

2. Нуфузли касб танлаш.

Ҳозирда иқтисодчи, ҳуқуқшунос, менеджер, брокер, дилер каби касблар нуфузли ҳисобланади. Жуда кўп ўқувчилар бу касбларга қизиқадилар, лекин уларнинг ҳаммасида ҳам бу касб учун зарур бўлган сифатлар (юқори эрудиция, шижоаткорлик, ғайрат, мулоқотчанлик, ишчанлик) бўлмаслиги мумкин.

3. Бирор бир фанни яхши ўзлаштиришни касб билан боғлаш.

Масалан, ўқувчи адабиёт дарсини яхши ўзлаштиради, шеор ва ҳикоялар ёзади ва журналист касбини танлайди. Лекин журналист касби эгаларидан турли вазиятларда сафарга чиқиш, турли фаолият турларини билиш ва мулоқотчанлик қобилияти талаб этилилади.

4. Ака-опаларининг касбини танлаш.

Оила аозоларнинг бир-бирига бўлган меҳри ҳам касб танлашга туртки бўлади. Масалан, ука учувчи бўлган акасига ҳавас қилади. Акасига бўлган меҳр уни ҳам учувчи бўлиш қарорига ундайди. Лекин бирор инсонни ёқтириш бошқа инсоннинг шу касбга мойиллиги борлигини билдирмайди.

5. Танланган касб ва меҳнат шароитининг саломатликка мос келмаслиги.

Ҳар бир касб турли даражада инсон организми ва у ёки бу аозоларини зўриқтиради. Шунинг учун ҳар бир касб учун мавжуд бўлган турли тиббий чекловлар ҳақида билиш зарур. Шу билан бирга касб танлаш бўйича қарор қабул қилинганда, ўзингизни соғлом деб ҳисобласангиз ҳам шифокор билан маслаҳатлашиш тавсия этилади.

6. Ота-оналарнинг босими остида касб танлаш.

Ота-оналар фарзандларининг эҳтиёжлари, қизиқишлари, қобилиятлари ҳақида унутмасликлари, уларни мажбурламасликлари, аксинча ёрдам беришлари ва уларни қўллаб-қувватлашлари керак.

7. Касбнинг имкониятлари ва меҳнат характери ҳақида тасаввурларнинг етарли эмаслиги.

Жамият ва техник ривожланиш билан боғлиқ бўлган касбнинг ривожланиш динамикасини билмаслик хатоликка йўл қўйишга олиб келади. Касбнинг замирида меҳнатнинг умуман ўзгача бўлган янги кўриниши яширинган бўлиши мумкин. Доимо касбнинг замонавий кўриниши ҳақидаги билимларга эга бўлиш талаб этилади.

8. Ўзининг имкониятлари, қобилиятлари, мойилликлари ва касб танлаш мотивлари ҳақида билмаслик.

Бу бир кўринишда осон нарса эмас. Бундан ташқари кўпгина ўқувчилар ўзларининг камчиликлари ва заиф томонлари ҳақида билишдан чўчийдилар. Бунинг учун улар ҳақиқатни билиш учун ўзларида жасорат топа олишлари, ақл-заковатни ишга солиб хатоларни тузатишга интилишлари лозим. Битирувчининг ўзини англашида тенгдошлари, яқин инсонлари ва албатта касбга йўналтирувчи мутахассислар ёрдам берадилар.

6-АМАЛИЙ МАШҒУЛОТ:

Мавзу: Олий таълим муассасаларида талабаларнинг билим, кўникма, малакалари ва компетенцияларини назорат қилиш ва баҳолаш мониторинги (2 соат)

Ишдан мақсад: Қайта тайёрлаш ва малака ошириш тингловчиларида меҳнат таълимини ташхис қилиш, коррекциялаш ва башоратлаш методикасига оид кўнималарини ривожлантириш.

Вазифа: технология таълими ўқитувчининг касбий фаолиятидаги функцияларини берилган, унинг мазмуни изоҳланг!

1. Гностик -
2. Лойиҳалаш –
3. Конструкциялаш –
4. Диагностик –
5. Прогностик –
6. Коммуникатив –
7. Ишлаб чиқариш-технологик –
8. Ташкилотчилик –

Касбий-педагогик фаолиятда назорат қилиш ва баҳолашга оид юзага келаётган муаммоларнинг келиб чиқиш сабаблари

Савол:

Баҳонинг объективлиги, айрим ўқувчилар меҳнати натижаларини таққослаш имконини берувчи миқдор ва сифат кўрсаткичлари (буюмнинг аниқлиги, буюмлар миқдори ва ҳоказолар)га асосланади. Баҳонинг ягона талаблар асосида қўйилиши ҳам унинг объективлигидир. Ана шу талаблар мазмунини баён қилинг?

1. Ишлаш аниқлиги. Аниқлик – ҳар қандай маҳсулотни, шу жумладан, тиқувчилик саноати маҳсулотларини тайёрлашга қўйиладиган талабдир.

2. Вақт меъёри. Меъёрлаш хусусида меҳнат топшириғини бажаришни вақт бўйича чегаралаш ўқувчилар меҳнат операцияларини бажариш усулларини эгаллаб олганларидан кейин амалга оширилиши керак. Бунда ўқувчилар бир йўла ҳам ишнинг сифатли бажарилишини кузатишни, ҳам уни маълум муддатда бажаришга интилишни уддалай олмаслиги ва таълимнинг биринчи босқичида вақт меъёри киритилса, миқдор кўрсаткичлари сифат ҳисобига ортишидан келиб чиқади.

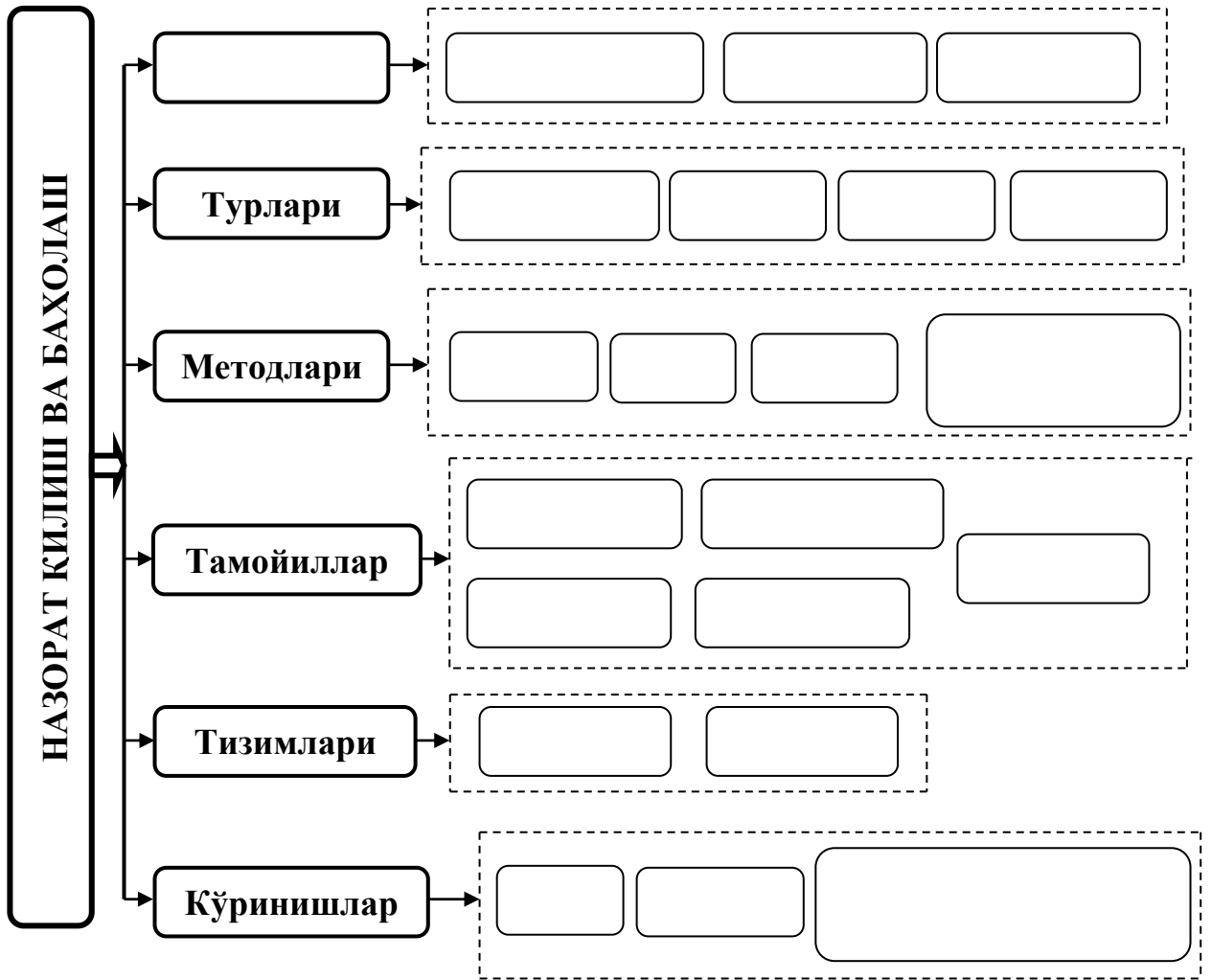
3. Ўқувчиларнинг билимлари. Ўқувчиларнинг амалий ишлари уларнинг билимларига асосланиб ташкил қилинади. Шу сабабли уларнинг фаолиятини баҳолашда ўқувчилар дастур материални қандай ҳамда ва қанчалик чуқур ўзлаштирганини ҳисобга олиш керак.

4. Меҳнат усулларини тўғри бажариш. Ўқувчилар асбобни ушлаш, иш ҳолатида туриш, асбобнинг ишлов берилаётган сиртга нисбатан қандай ҳолатга тутиш ҳақидаги кўрсатмаларни қатъий бажаришлари керак. Меҳнат усулларини тўғри бажариш кўникмалари ўқитувчи томонидан баҳоланади.

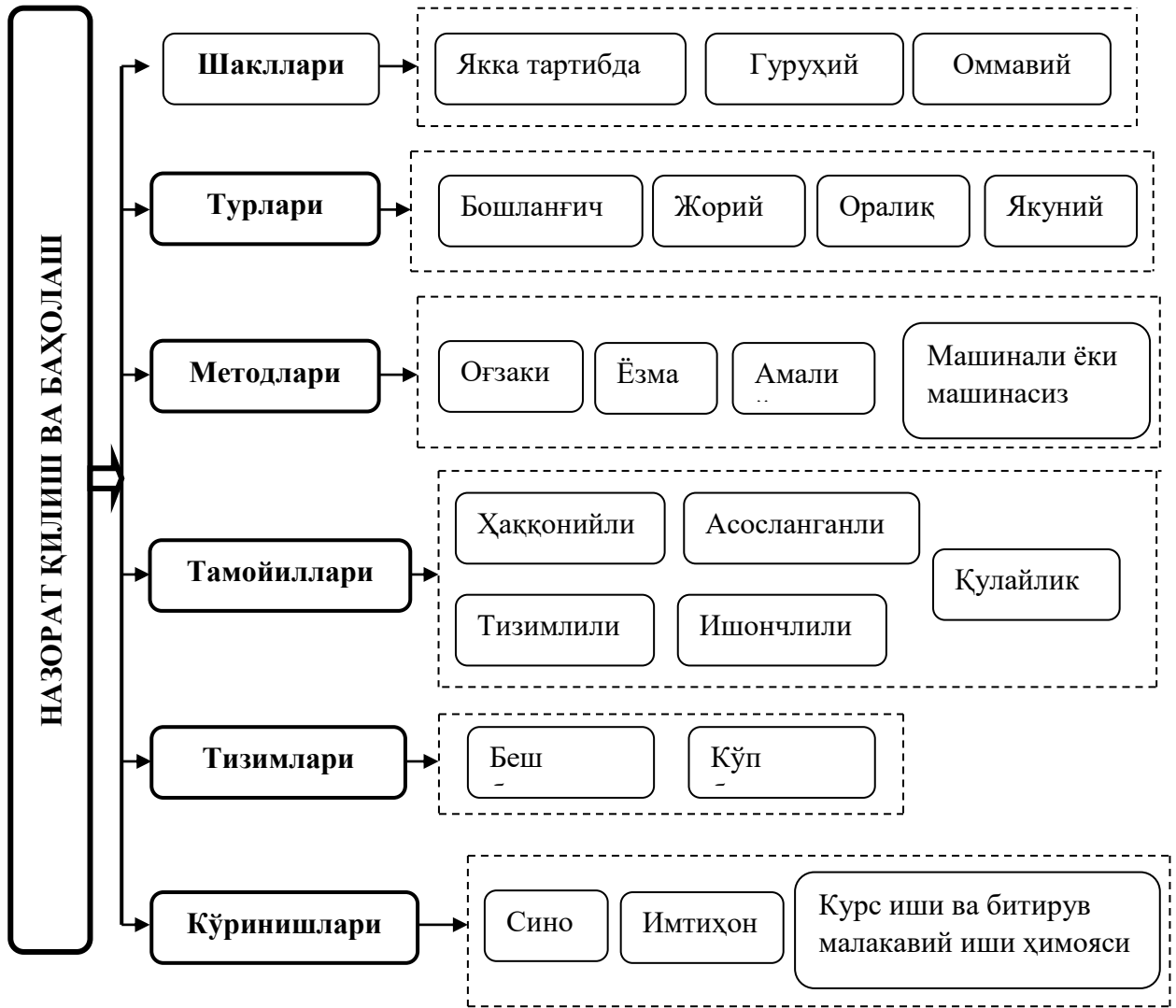
5. Иш ўрнини тўғри ташкил қилиш. Ишлаб чиқаришда иш ўрнини тўғри ташкил меҳнат унумдорлигини оширади. Ўқувчилар меҳнат маданиятининг савияси кўпроқ ўз иш ўрнини тўғри ташкил қила олишига боғлиқдир.

6. Меҳнат хавфсизлиги қоидаларига риоя қилиш. Агар ишнинг хавфсизлигини таъминловчи қоидалар бузилса, жароҳатланиш хавфи туғилади. Жихозлар ва асбобларни ишлатишдаги меҳнат усуллари ва ҳоказоларни бажаришдаги хавфсизлик қоидаларини бузган ўқувчиларнинг баҳосини пасайтириш керак.

Топшириқ! Назорат қилиш ва баҳолашнинг асосий компонентлари мос ўринларга жойлаштиринг?

Назорат қилиш ва баҳолашнинг асосий компонентлари

V. ГЛОССАРИЙ

Тушунчалар	Мазмуни
<i>Ўзвий алоқадорлик</i> –	ўқув жараёнининг бир компонентидан иккинчисига йўналган бир томонлама алоқадорлик тушунилади.
<i>Ўргатиш</i> –	ўқитиш мақсадини амалга ошириш бўйича педагогнинг тартибланган фаолияти
<i>Ўрганиш</i> –	англаш, машқ қилиш ва эгалланган тажрибалар асосида хулқ-атвор ва фаолиятнинг янги шакллари эгаллаш жараёни, олдин эгалланганлари ўзгаради
<i>Ўқитиш</i> –	қўйилган мақсадга эришишга йўналтирилган педагог билан ўқувчиларнинг тартибланган ўзаро ҳаракати
<i>Таълим</i> –	ўқитиш жараёнида эгалланадиган билим, кўникма, малакалар, компетенция ва фикрлаш усуллари тизими
<i>Кўникма</i> –	эгалланган билимларнинг аниқ хатти-ҳаракатдаги ифодаси, ўзлаштирилган билимларни амалиётга қўллаш усуллари эгаллаш
<i>Малака</i> –	автоматлашган, бирор бир усул билан бехато бажариш, кўникманинг такомиллашган даражаси
<i>Компетенция</i> –	тугалланган билим, кўникма ва малакаларни кундалик ва касбий фаолиятда қўллай олиш лаёқати
<i>Мазмун</i> –	ўқитиш жараёнида эгалланиши лозим бўлган илмий билим, амалий кўникма ва малакалар, фаолият, фикрлаш усуллари тизими
<i>Мақсад</i> –	ўқитишнинг нимага қаратилганлиги, унинг кучлари келгусида қай йўсинда сафарбар этилиши
<i>Парадигма</i> –	аниқ вақт доирасида илмий жамоатчиликка муаммоларни аниқлаш ва уларни ҳал этиш модели сифатида тақдим этиладиган барча илмий ютуқларга тегишли тадқиқот вазифаларини ҳал этиш намунаси сифатида қабул қилинган назария
<i>Шакл</i> –	ўқув жараёнининг ташқи ифодаси, унинг ички моҳияти, мантиғи, мазмуни учун қобиқ.

Метод –	ўқитишнинг мақсад ва вазифаларига эришиш (амалга ошириш) йўли
Восита –	ўқув жараёнининг предметли қўллаб-қувватланиши, янги материални ўзлаштириш жараёнида ўқитувчи ва ўқувчилар томонидан фойдаланиладиган объект.
Натижа –	ўқув жараёнининг сўнгги маҳсули, белгиланган мақсадларнинг амалга ошганлик даражаси
Маълумот -	таълим-тарбия натижасида олинган ва тизимлаштирилган билим, ҳосил қилинган кўн икма ва малакалар ҳамда шаклланган дунёқарашлар мажмуидир. Инсоннинг шахс сифатида шаклланиши, тарбияланиши ва таълим олиши педагогик жараёнда содир бўлади
Маҳорат –	бу мураккаб ишни тез, аниқ бажаришнинг енгиллиги, меҳнатнинг юқори сифати ва барқарор маромидир
Педагогик жараён –	педагогик категориялардан бири бўлиб, маълум бир мақсадга йўналтирилган катталарнинг педагогик фаолияти таъсирида ташкилий шакллантирилган ва мазмунан бойитилган ҳамда “...тарбиячининг йўналтирувчи ва олиб борувчи раҳбарлик роли натижасида тарбияланувчининг ўз-ўзини тараққий эттиришидир”
Педагогик фаолият-	эстетик, ахлоқий, сиёсий, иқтисодий каби мақсадларга мувофиқ равишда ёш авлодни ҳаётга тайёрлашнинг ақлан ўйлаб кўрилган, катта ёшдагиларнинг ижтимоий зарур бўлган меҳнатининг ўзига хос туридир
Маълум ўқув предмети доирасида узвийлик –	шу ўқув предмет бўйича назарий материални мунтазам ва кетма-кет ўрганиш, унинг лаборатория ва амалий машғулотлари ҳамда мустақил ишлари мазмуни билан ўзаро алоқадорлигини таъминлаш
Ўз-ўзини баҳолаш–	мавжуд фазилатлари, хатти-ҳаракати, хулқ-атворини таҳлил қилиш асосида ўз шахсига баҳо беришга йўналтирилган фаолият методи
Ташкил этиш –	кўйилган мақсадни самарали амалга ошириш учун унга зарурий шаклни тақдим этадиган, аниқ мезонлар бўйича тартибланган дидактик жараён
Фанлараро алоқадорлик -	ОТМ фанлари таркибида амал қиладиган объектив ўзаро алоқаларни акс эттиришни таъминлайдиган дидактик шартлардан биридир

<i>Инновация-</i>	янгилик, янгилик, ўзгаришни англатади; инновация восита ва жараён сифатида янги нарсани киритишни ўз ичига олади. Педагогик жараёнда инновация ўқитиш ва тарбиялашнинг мақсади, мазмуни, усуллари ва шаклларига янгиликларни киритишни, ўқитувчи ва таҳсил олувчиларнинг биргаликдаги фаолиятини ташкил этишни назарда тутди
<i>Силлабус –</i>	бу таълим олувчилар учун ўқув фани ишчи дастурининг қисқача мазмуни бўлиб, унда ўқув фанининг мақсади, вазифалари ҳамда таълим олувчиларга қўйиладиган талаблар ўз ифодасини топади
<i>ECTS –</i>	олий мактабда ўқув жараёнини ташкил этишнинг энг демократик тизимидир

VI. ФЙДАЛАНИЛАГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

I. Ўзбекистон Республикаси Президентининг асарлари

1. Мирзиёев Ш.М. Буюк келажакимизни мард ва олижаноб халқимиз билан бирга қураимиз. – Т.: “Ўзбекистон”, 2017. – 488 б.
2. Мирзиёев Ш.М. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. 1-жилд. – Т.: “Ўзбекистон”, 2017. – 592 б.
3. Мирзиёев Ш.М. Халқимизнинг розилиги бизнинг фаолиятимизга берилган энг олий баҳодир. 2-жилд. Т.: “Ўзбекистон”, 2018. – 507 б.
4. Мирзиёев Ш.М. Нияти улуғ халқнинг иши ҳам улуғ, ҳаёти ёруғ ва келажак фааровон бўлади. 3-жилд.– Т.: “Ўзбекистон”, 2019. – 400 б.
5. Мирзиёев Ш.М. Миллий тикланишдан – миллий юксалиш сари. 4-жилд.– Т.: “Ўзбекистон”, 2020. – 400 б.

II. Норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар

6. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. – Т.: Ўзбекистон, 2018.
7. Ўзбекистон Республикасининг 2020 йил 23 сентябрда қабул қилинган “Таълим тўғрисида”ги ЎРҚ-637-сонли Қонуни.
8. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2015 йил 12 июнь “Олий таълим муассасаларининг раҳбар ва педагог кадрларини қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-4732-сонли Фармони.
9. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февраль “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги 4947-сонли Фармони.
10. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 20 апрель “Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-2909-сонли Қарори.
11. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 21 сентябрь “2019-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини инновацион ривожлантириш стратегиясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-5544-сонли Фармони.
12. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 27 август “Олий таълим муассасалари раҳбар ва педагог кадрларининг узлуксиз малакасини ошириш тизимини жорий этиш тўғрисида”ги ПФ-5789-сонли Фармони.
13. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 8 октябрь “Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-5847-сонли Фармони.

14. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 29 октябрь “Илм-фанни 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-6097-сонли Фармони.

15. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2020 йил 25 январдаги Олий Мажлисга Мурожаатномаси.

16. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Ўқитувчи ва мураббийлар кунига бағишланган тантанали маросимдаги нутқи “Ўқитувчи ва мураббийлар–янги Ўзбекистонни барпо этишда катта куч, таянч ва суюнчимиздир”. Халқ сўзи газетаси 2020 йил 1 октябрь, №207 (7709).

17. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2019 йил 23 сентябрь “Олий таълим муассасалари раҳбар ва педагог кадрларининг малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги 797-сонли Қарори.

18. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 27 февраль “Педагогик таълим соҳасини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида” ПҚ-4623-сонли қарори.

Ш. Махсус адабиётлар

19. Muslimov N.A., Sharipov SH.S., Qo‘ysinov O.A. Mehnat ta’limi o‘qitish metodikasi, kasb tanlashga yo‘llash. Darslik. – Toshkent: TDPU, 2014. 389 b.

20. Olimov Q.T., Axmetjanov M.M., Uzoqova L.P., To‘xtayeva Z.Sh. Kasbiy pedagogika. - O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi - T.: «Fan va texnologiya», 2018. – 495 bet.

21. Гулобод Қудратуллоҳ кизи, Р.Ишмухамедов, М.Нормухаммедова. Анъанавий ва ноанъанавий таълим. – Самарқанд: “Имом Бухорий халқаро илмий-тадқиқот маркази” нашриёти, 2019. 312 б.

22. Ишмухамедов Р.Ж., М.Мирсолиева. Ўқув жараёнида инновацион таълим технологиялари. – Т.: «Fan va texnologiya», 2014. 60 б.

23. Муслимов Н.А ва бошқалар. Инновацион таълим технологиялари. Ўқув-методик қўлланма. – Т.: “Sano-standart”, 2015. – 208 б.

24. Муслимов Н.А., Муталипова М.Ж., Абдуллаева Қ.М. Бўлажак ўқитувчиларнинг коммуникатив компетентлигини шакллантириш технологияси. Методик қўлланма. –Т.: 2014.

25. Образование в цифровую эпоху: монография / Н. Ю. Игнатова ; М-во образования и науки РФ ; ФГАОУ ВО «УрФУ им. первого Президента России Б.Н.Ельцина», Нижнетагил. технол. ин-т (фил.). – Нижний Тагил: НТИ (филиал) УрФУ, 2017. – 128 с.

26. Современные образовательные технологии: педагогика и психология: монография. Книга 16 / О.К. Асекретов, Б.А. Борисов, Н.Ю. Бу-гакова и др. – Новосибирск: Издательство ЦРНС, 2015. – 318 с.

27. Усмонов Б.Ш., Ҳабибуллаев Р.А. Олий ўқув юртларида ўқув жараёнини кредит-модуль тизимида ташкил қилиш. Ўқув қўлланма. Т.: “Tafakkur” нашриёти, 2020 й. 120 бет.

28. Химматалиев Д.О. Касбий фаолиятга тайёрганлик диагностика қилишда педагогик ва техник билимлар интеграцияси. Монография. – Т.: Ўзбекистон, 2018. – 168 б.

29. Ҳамидов Ж.А Бўлажак касб таълими ўқитувчиларини тайёрлашда ўқитувчининг замонавий дидактик ваоситаларини яратиш ва қўллаш технологияси: Педагогика фанлари бўйича докторлик (DSc) дисс. автореф. – Т.: 2017. 70 б.

30. Шарипов Ш.С. Ўқувчилар касбий ижодкорлиги узвийлигини таъминлашнинг назарияси ва амалиёти. Пед. фан. докт. ... дисс. – Т., 2012.– 264 б.

31. Radha Mohan. TEACHER EDUCATION. Published by Asoke K.Ghosh, PHI Learning Private limited, Rimjhim House, 111, Printed by Mudrak, 30-A, Delhi-110091/ ISBN-978-81-203-4382-5, India, 2013.

IV. Интернет сайтлар

32. <http://edu.uz> – Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги

33. <http://lex.uz> – Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси

34. <http://bimm.uz> – Олий таълим тизими педагог ва раҳбар кадрларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини оширишни ташкил этиш бош илмий-методик маркази

35. <http://ziyonet.uz> – Таълим портали Ziyonet

36. <http://natlib.uz> – Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси